

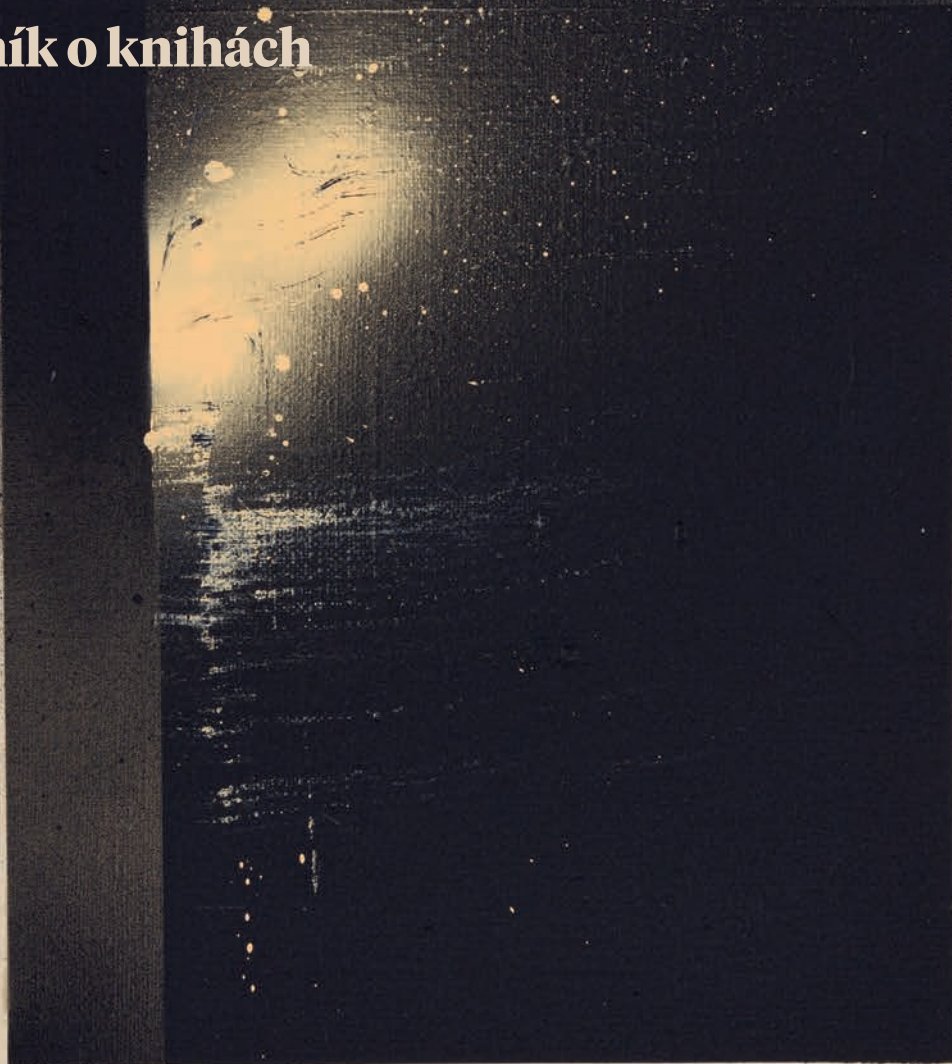
Téma: **Ukrajina**

Jurij **Andruchovyč** Isabel **Wilkerson** Artem **Čech**
Olesia **Jaremčuk** Ján **Štrasser** Maya **Angelou**

Knižná Revue

2

↻ **Mesačník o knihách**

© Miloš Kopták: Z cyklu „Ruský neosuprematizmus“ (2022)

www.litcentrum.sk XXXIII. ročník číslo 2 16. február 2023

Cena 3,00 €

023

MARENČIN PT

Vydanie označených kníh z verejných zdrojov podporil

fond na podporu umenia

Editoriál

Marek Vadas
Šéfredaktor

Februárové číslo *Knižnej revue* je venované Ukrajine, ktorá sa už rok bráni pred ruským agresorom. Nájdete v ňom rozhovory s Jurijom Andruchovyčom a s mladou reportérkou Olesiou Jaremčuk, ale aj názory našich autoriek a autorov na vojnu a jej rozkladný vplyv na našu spoločnosť.

„O čom by sme mali hovoriť a písať, aké slová by sme mali nájsť pre výstižné obrazy, v čom hľadať nové posolstvá, aký charakter subjektov vymyslieť? Hlavné prežijeme. Významy budeme hľadať potom,“ píše zo zákopov Artem Čech, oceňovaný prozaik a dnes veliteľ oddielu ukrajinskej armády. Jeho text je prvým zo série, v ktorej prinesieme eseje ukrajinských spisovateľov a novinárov, sprostredkujúce bezprostredný pohľad na dianie za našou východnou hranicou.

S témou čísla súvisí aj obálka, ilustrovaná Milošom Koptákom. O svojom diele hovorí: „Cyklus *Ruský neosuprematizmus* je o zrútení hodnôt. Malevičov *Čierny štvorec na bielom pozadí* bol právom považovaný za hraničné dielo v dejinách umenia. V kontexte aktuálnej vojny vyvolanej Ruskom pre mňa čierny štvorec nadobudol nový rozmer. Je vypáleným oknom, symbolom deštrukcie ničiacej nielen kultúru ukrajinskú, ale aj tú ruskú. Je to nové prázdno.“ Zaoberali sme sa aj afroamerickou literatúrou: Isabel Wilkerson rozoberá tému rasizmu, Maya Angelou svoje detstvo na americkom Juhu a Junot Díaz dospievajúce v dominikánskej komunite. Pri príležitosti stého výročia narodenia sa obzeráme aj za tvorbou Kristy Bendovej.

Prijemné čítanie!

Marek Vadas

Obálka © Miloš Kopták: Z cyklu
„Ruský neosuprematizmus“ (2022)
Logo s. 3 © Danglár, FOREVER! BOOKS

Obsah

➤ Aktuality

Kunderova esej v Bratislave /
14. ročník Medziriadkov /
Knižnica inšpiruje k písaniu /
Literárny Zvolen 2023 / Slovenskí
autori v prekladoch 4

➤ Opustili nás

Za Dmytrom Pavlyčkom. Odišiel
ukrajinský prekladateľ
Hviezdoslava (Ivan Jackanin) 5

➤ Anketa

Ukrajinci vyhrajú. Ale čo my?
(Jana Juráňová, Dušan Taragel,
Monika Kompaniková, Weronika
Gogola) 6

➤ Rozhovor

Poézia stvorila novú ukrajinčinu /
Rozhovor s Jurijom Andruchovy-
čom (Michal Hvorecký) 8
Ak sa vzdáme, neprežijeme /
Rozhovor s Olesiou Jaremčuk
(Katarína Labudová) 10

➤ Esej z Ukrajiny

Päť dolárov mesačne (Artem
Čech) 12

➤ Divadlo

Skôr chodniček ako cesta sloven-
ského feministického divadla /
Iveta Škripková: Feministické
divadlo a jeho slovenská cesta
(Martina Mašlárová) 16

➤ Krista Bendová

Krista Bendová to s deťmi vedela
(Markéta Andričíková) 18
Naša pani spisovateľka (Mária
Števková) / Osmijankova literárna
záhrada (Miroslava Biznárová) /
Povedali priatelia... (Daniel Hevier,
Ján Navrátil, Tomáš Janovic) 19

➤ Rasizmus

Zlo v mene najvyšších ideálov /
Isabel Wilkerson: Kasta.
Korene našej nespokojnosti
(Eva Dēdečková) 20

➤ Americká próza

Obchod so zmiešaným tovarom /
Maya Angelou: Viem, prečo
vtáčik v kletke spieva (Katarína
Gecelovská) 22
Preklatie fukú / Junot Díaz:
Krátky neobyčajný život Oscara
Waa (Katarína Gecelovská) 23

➤ Poézia

Medzinárodný básnik / Peter
Zajac, Ján Štrasser: Z tmy do tmy.
Básnik storočia Paul Celan
(Gabriela Rakúsová) 24

➤ Knižný rozhovor

Štrasserova tvár v knihe /
Ján Štrasser: Tvár v zrkadle
(Ivan Marton) 26
Neslušne nadšená / Henrieta
Moravčíková, Patrik Garaj:
Neslušne nadšená (Zuzana
Duchová) 27

➤ Knihy o stredoveku

V očakávaní (stredovekej)
apokalypsy / Michal Havran:
Apokalypsy. Koniec sveta od
byzantskej apokalyptickej
literatúry ku krížovým výpravám
(Matej Harvát) 28
Putovanie z Uhorska do Ríma
a späť / Miriam Hlavačková:
Pútnik. Sonda do života
stredovekých pútnikov (Matej
Harvát) 29

➤ Z nových kníh

Anotácie 30

➤ Recenzie

Tomáš Hučko: Eugen Gindl.
Na hrane možného (Silvia
Ruppeltdtová), Narine Abgarian:
Simon (Ivica Ruttkayová),
Jón Kalman Stefansson: Tvoja
nepriateľnosť je tma (Romana
Antalová), Stuart Jeffries:
Grandhotel nad propastí. Životy
mysliteľů frankfurtské školy
(Peter Takáč), Miroslav Mojžita:
Diplomacia s modrým golierom.
Spätne pohľady (Július Lörincz),
Kol. autorov: The Paris Review.
Rozhovory s osobnosťami literatú-
ry 70. rokov (Eva Palkovičová),
Ivan Sogel: O morskej reči
(Gabriela Rakúsová), Igor Adamec:
Čipkovaný tato (Katarína Labudo-
vá), Tina Oziewicz: Čo robia
pocity? (Dominika Madro) 32

Kunderova eseje v Bratislave

„Geografická Európa bola odväzdy rozdelená na dve polovice, ktoré sa vyvíjali oddelene: jedna v spojení s antickým Rómom a katolíckou cirkvou, korene druhej spočívali v Byzancii a ortodoxnom kresťanstve. Po roku 1945 sa hranica medzi nimi posunula o niekoľko stoviek kilometrov na západ a mnohé národy, ktoré sa odjakživa považovali za západné, sa zobudili, len aby zistili, že sa ocitli na východe. Že boli vylúčené z vlastného osudu, z hraníc svojich dejín, že stratili podstatu svojej identity,“ napísal **Milan Kundera** v slávnej eseji *Únos Západu aneb tragédie střední Evropy*, ktorú v roku 1983 zverejnil francúzsky časopis *Le Débat*.

Štyridsať rokov od napísania eseje sa ktosi opäť pokúša obrať nás o našu západnú identitu. Kunderova eseje je tak aktuálna i dnes. Moravská zemská knižnica vedená **Tomášom Kubíčkom** sa rozhodla vydať Kunderovu eseje opäť a v knižnom vydaní ju doplnila o eseje o priestore a čase, ktoré napísali **Robert Menasse**, **Jacques Rupnik**, **Michal Pavel Markowski**, **Irena Brežná** a **Jiří Příbáň**. Slovenské literárne centrum predstavilo túto knihu na podujatí v priestoroch Univerzitnej knižnice 8. februára, na ktorom sa zúčastnila aj Irena Brežná a zostavovateľ knihy Tomáš Kubíček. Moderoval ho literárny vedec Peter Darovec.

☛ SLC

14. ročník Medziriadkov

Občianske združenie Medziriadky vyhlásilo 14. ročník literárnej súťaže spojený s letnou školou literatúry. Mladí autori do 26 rokov sa do nej môžu zapojiť svojou prózou, poéziou alebo drámou do **31. marca**. Päťdesiat najlepší dostanú pozvánku na týždňový pobyt spojený s rozborami, workshopmi, ale aj s kultúrnym a zábavným programom. Ich texty bude tento rok posudzovať odborná porota v zložení Miroslav Dacho, Milan Děžinský, Tomáš Hučko, Mária Klapáková, Eva Kollárová, Katarína Kucbelová, Dominika Madro, Juraj Raýman a Marta Součková. Ďalšie informácie sú na stránke medziriadky.sk.

☛ red

Knižnica inšpiruje k písaniu

Knižnica pre mládež mesta Košice vyhlásila 28. ročník literárnej súťaže pre mladých autorov Literárne Košice. Súťaž je určená pre žiakov 5. – 9. ročníka základných škôl a 1. – 4. ročníka osemročných gymnázií. Témami tohto ročníka, ktoré odporučila členka poroty Markéta Andričíková, sú: Mój detektívny zápisník, Najkrajšia rozprávka môjho detstva a Kam sa podela moja slušná výchova? Uzavierka súťaže je **10. marca**, výsledky budú vyhlásené 11. mája. Pravidlá súťaže sú na stránke www.kosicekmk.sk.

☛ red

Literárny Zvolen 2023

Národné osvetové centrum a Podpolianske osvetové centrum vyhlásili 29. ročník súťaže Literárny Zvolen. Súťaží sa v troch kategóriách – Próza, Poézia a Žánrová próza. Traja autori alebo autorky – jeden v každej kategórii – môžu získať vlastného mentora, s ktorým budú pracovať na svojich textoch. Súčasťou Literárneho Zvolena je aj víkendový literárny festival, na ktorý bude pozvaná tridsiatka najlepších autorov a autoriek. Pozvanie do poroty prijali Balla, Dominika Moravčíková, Weronika Gogola, Viliam Nádaskay, žánrovú tvorbu bude hodnotiť Martin Hatala, Juraj Búry a Alexandra Pavelková. Uzavierka súťaže je **31. marca**.

☛ red

Preklady

Slovenskí autori v prekladoch

Zdroj: SLC

Pavol Rankov:
Der kleine Donaukrieg
(Svätý mäsiar zo Šamorína)
Danube Books Verlag, 2022 (DE)
Preklad: Slávka Porubská

Silvester Lavrik:
Vasárnapi sakkpartik Tisóval
(Nedelné šachy s Tisom)
L'Harmattan, 2022 (HU)
Preklad: Tünde Mészáros

Ivan Meděši: **Jezení** (Jedenie)
Větrné mlýny, 2023 (ČR)
Preklad: Pavel Pilch a Miroslav Zelinský

Zuzana Cigánová:
Vanity unfair (Špaky v trní)
Seagull Books, 2023 (UK)
Preklad: Magdalena Mullek

Odišiel ukrajinský prekladateľ Hviezdoslava

Smutná správa prišla z Kyjeva. 29. januára 2023 zomrel **Dmytro Pavlyčko** – ukrajinský básnik, prekladateľ, literárny kritik, politik, diplomat (veľvyslanec Ukrajiny na Slovensku v rokoch 1995 – 1998).

Bol jedným z významných propagátorov slovenskej literatúry v Ukrajine. Patril ku generácii ukrajinských spisovateľov, s ktorými je späté nové národnokultúrne obrodenie Ukrajiny.

Debutoval v roku 1953 básnickou zbierkou *Láska a nenávisť*. Z ďalších treba spomenúť *Moja zem*, *Čierna niť*, *Pravda volá*. Zbierka *Pravda volá* (1958) vychádza na začiatku chruščovovského odmäku, ale nakoniec podľa inštrukcií straníckych cenzorov 18-tisícový náklad zbierky zničili. V zbierke *Brúsené slová* (1968) utvrdzuje myšlienku nezničiteľnosti národnej kultúry a zbierky *Sonety podolskej jesene* (1973) a *Tajomstvo tvojej tváre* (1974, 1979) boli významným zjavom v ukrajinskej literatúre druhej polovice 20. storočia.

Záujem o slovenskú kultúru

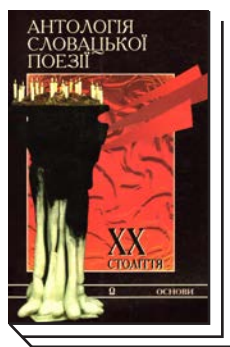
V jednom rozhovore si zaspomínal na rok 1958, keď sa stretol so skupinou slovenských spisovateľov na východnom Slovensku a v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Ako povedal, „Najradšej mám slovenské ľudové balady. Mojou dávnou túžbou je preložiť ich do ukrajiny. Zdá sa mi, že vo svetovej poézii niet ničoho podobného. Hoci napríklad Ukrajinci majú veľmi bohatý folklór, najmä piesne, Slováci majú práve onú tragickú baladu, kde v krátkom verší nájdeme také obrazy, ako: Ta heš, ta heš, ta, vtáčatá, / už je mu hlávka načatá... Toto ma stále vzrušovalo. Je to najmodernejšia poézia. Ľudové majstrovstvo, ku ktorému sa súčasný moderný básnik hádam ani nemôže dopracovať.“ Aj toto vyznanie svedčilo o jeho láske k Slovensku, slovenskej kultúre a k literatúre zvlášť.

Dmytro Vasyľovyč Pavlyčko bol pri vzniku antológie slovenskej poézie, ktorá vyšla v Kyjeve v roku 1964. Preložil do nej básne V. Miháľika a V. Reisela. V rokoch 1971 – 1978 viedol časopis *Vsesvit*, ktorý sa orientoval a doteraz orientuje na propagáciu svetovej literatúry. Dbal, aby sa na jeho stránkach objavovala aj slovenská literatúra. V kyjevskom vydavateľstve Dnipro v roku 1982 v edícii *Perly svetovej lyriky* vyšiel v ukrajinskom preklade výber z diela Laca Novomeského *Otvorené okná* (*Vidčyneni vikna*). Dmytro Pavlyčko výber zostavil, napísal obsiahly predšlov a preložil množstvo básní L. Novomeského.

Knižný projekt *Krvavé sonety*

Cielene sa venoval tvorbe P. O. Hviezdoslava. V roku 1986 v užhorodskom vydavateľstve *Karpaty* a v košickom Východoslovenskom vydavateľstve vyšli ako spoločný knižný projekt *Krvavé sonety* v preklade D. Pavlyčka (v slovenskom a ukrajinskom jazyku) s predšlovom Romana Lubkivského. Ten píše:

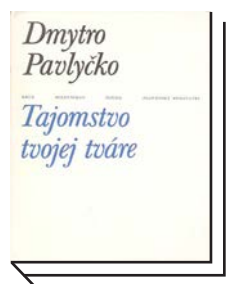
„Plným právom môžeme konštatovať, že iba vďaka Dmytrovi Pavlyčkovi máme v ukrajinyčine plnohodnotný ekvivalent Hviezdoslavovho diela na vysokej umeleckej úrovni. Dodajme ešte, že Zväz slovenských spisovateľov poctil ukrajinského básnika za

Антологія словацької поезії XX століття
(Antológia slovenskej poézie 20. storočia)
Zostavil: Dmytro Pavlyčko
Kyjev: Osnovy, 1997

Павол Орсагів-Гвіздослав
Криваві сонети /
Криваві сонети
Preklad: Dmytro Pavlyčko
Užhorod, Košice: Karpaty,
Východoslovenské vydavateľstvo, 1986

Дмитро Павлычко:
Тайомство твоєї творі
Preklad: Ján Zambor
Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1981

Dmytro Pavlyčko (28. 9. 1928 – 29. 1. 2023)

preklad a popularizáciu diel slovenskej literatúry na Ukrajine Cenou P. O. Hviezdoslava.“

V roku 1983 v kyjevskom vydavateľstve Genéza vychádza kniha svetových sonetov, ktorá obsahuje tvorbu klasikov svetovej literatúry v preklade Dmytra Pavlyčka. Sú v nej sonety W. Shakespeara, J. Kupalu, P. O. Hviezdoslava a Ch. Baudelaira. V predšlove Dmytro Pavlyčko píše: „Do antológie boli zaradené *Krvavé sonety* P. O. Hviezdoslava, ktoré som preložil, unesený ich protivojnovým a antifašistickým zameraním. V tomto diele sa Hviezdoslav dotkol veľmi boľavej otázky o vzťahoch medzi početne veľkými a malými národmi, teda aj medzi slovan-skými národmi.“

Vyvrcholením jeho záujmu o slovenskú literatúru je jeho *Antológia slovenskej poézie 20. storočia*, ktorá vyšla v kyjevskom vydavateľstve Osnovy v roku 1997. Do antológie sa dostali diela štrnástich slovenských autorov 20. storočia. Dmytro Pavlyčko, ktorý bol autorom prekladu, predšlovu a komentárov, sa usiloval poskytnúť ukrajinskému čitateľovi komplexnejší, celistvejší obraz o slovenskej poézii. Naopak, jeho básne prekladali Lubomír Feldek, Lýdia Vadkerti-Gavorníková, Juraj Andričik a ďalší. V roku 1981 vyšiel vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ výber z jeho poézie *Tajomstvo tvojej tváre* v preklade Jána Zambora. Nemôžeme opomenúť Dmytra Pavlyčka ako politika. V kyjevskom vydavateľstve Osnovy vyšiel v roku 2004 zborník politickej publicistiky – Dmytro Pavlyčko: *Ukrajinská národná idea* (v ukrajinyčine *Ukrajinska nacionalna ideja*).

Pred piatimi rokmi sa mi dostala do rúk jeho básnická zbierka *Básne z Majdanu* (*Virši z Majdanu*). V zbierke je aj kapitola *Z nájdených prekladov*, kde sú preklady básní Pavla Horova, ktoré sa nedostali do *Antológie slovenskej poézie 20. storočia*.

Odišiel veľký priateľ Slovenska. Pamiatka na Dmytra Pavlyčka bude medzi nami ešte dlho.

✉ Ivan Jackanin

Ukrajinci vyhrajú. Ale čo my?

Oslovili sme naše autorky a autorov, aby sa s nami podelili o odpoveď na otázku, čo sa za rok od vypuknutia vojny na Ukrajine zmenilo v ich vnímaní sveta.

Jana Juráňová

24. februára minulého roku som správu o ruskej invázii videla v mobile už ráno v posteli, potom som zapla televízor, oznámila som to rodine a rozplakala som sa. Odvtedy som na túto tému plakala nespočetne veľakrát, najbližšie hneď o pár dní na koncerte študentov VŠMU v Redute, keď orchestr hral ukrajinskú hymnu, ale aj kedykoľvek pri správach, pri čítaní článkov a pozeraaní fotografií. Plačem už menej často, ale neprestala som a som tomu rada. Čo človek môže robiť? Spočiatku som nosila modro-žltú stužku, zúčastnila som sa na čítaniach, ktoré zorganizovali LIC a Divadelný ústav, ale pripadala som si trochu ako alibistka. Keď som sa v jedno nedelne popoludnie chystala plávať, aby som odbúrala stres, v správach „minúta po minúte“ som videla, že v Auparku stoja ľudia z Ukrajiny, lebo nemajú potraviny. Tak som tam išla, nakúpila som, odovzdala. Potom ešte veľakrát. Na potraviny stáli mladé ženy, veľmi pekne oblečené, niektoré potrebovali detské kočiariky. Predstavila som si seba v ich veku, ako stojím v cudzine

v rade na potraviny a neviem, či sa dočkám. Čokoľvek som v tie prvé dni robila, zdalo sa mi málo a zbytočné. Všetky peňažné dary alebo akákoľvek podpora – ako kvapka, ktorú okamžite vysuší ostré slnko. Napokon som si nastavila malé sumy pre ľudí v núdzi tak, aby som to zvládla a aby to malo zmysel, ak nás bude dávajúcich viac. Nedokážem nad tým inak uvažovať. Kamarátka posielala peniaze na zbrane, možno to by bolo zmysluplnejšie, neviem.

Ak by mi niekto pred rokom povedal, že sa to bude takto ťahať a nevidíme koniec – asi lepšie, že som to nevedela. Keď to začiatkom februára už vyzeralo, že Putin Ukrajinu možno naozaj napadne, pamätám si, ako som synovi v aute rozčúlená povedala, že v takom prípade, ak niekto zo známych alebo širšej rodiny bude za Putina, tak s ním či s ňou končím. A on súhlasiac so mnou hlesol, že – ale to vypukne vojna aj u nás. Napokon sa naozaj našli aj také a takí, čo sú za Putina, veď na Slovensku je ich približne polovica, ťažko ich nestretnúť. Našťastie sa s nimi nevidám bežne, kontakty som neprerušila, hoci o tejto téme sa s nimi ne bavím. Dala som na radu Alexandry Alvarovej, českej odborníčky na dezinformácie, ktorá tvrdí, že s rodinou a susedmi sa kvôli Putinovi nemáme rozhádať, lebo dezinfomilom ide len o to – aby sme už nemali v sebe navzájom oporu. Snažím sa všemožne vyhýbať sa tým, čo si prajú víťazstvo Putina, ale nikdy nechodili dovolenkovať na Krym ani nelietajú za nákupmi do Petrohradu, radšej do Dubaja alebo aspoň na poľské trhy, zato však stoja na strane ruského masového vraždenia z banálnych dôvodov, aby nám vraj nebolo zima. Že v občianskej spoločnosti Ruska nenastane zreteľnejší a významnejší pohyb a že to budú len jednotlivci, ktorí za názor skončia v žalári alebo ešte horšie, som nečakala a zjavne to nečakali ani oveľa väčší odborníci na túto krajinu neobmedzených možností. Je zrejmé, že jej Európa a vôbec zvyšok sveta rozumie oveľa menej, než si ktokoľvek myslel. Naposledy som bola v Moskve v roku 1995 – na konferencii o čečenských „ženách v čiernom“. Stretli sme sa tam s čečenskými vdovami, matkami padlých synov... A potom som na Červenom námestí pozorovala Moskovčanov a Moskovčanky, ako si užívajú jar, držia sa za ručičky, spokojne sa usmievajú a tešia sa z úbohého tupého konzumu. Vtedy som si povedala, že do tohto kúta sveta už nikdy viac nevkročím. Ani v najhoršom sne by mi nenapadlo, že o dvadsaťosem rokov rovnako ľahostajne, bez záujmu a sadisticky budú vnímať vraždenie, znásilňovanie a mučenie na Ukrajine. Iste, v Rusku sú aj nejakí normálni ľudia, akurát sa zatiaľ význam-

nejšie neprejavili, spoločnosťou za rok nijako zásadne nepohli, čiže akoby neboli. Žiaľ. O Slovensku nemám žiadne ilúzie, ale aspoň na tie námestia vieme vyliezť, keď už ide do tuhého. Na pozadí protestov v Iráne je nedianie v Rusku viac než príšerné.

Nikdy doteraz som necítila takú bezmocnosť a zúfalstvo ako za posledný rok. Denne dúfam, že príde bombastická správa o smrti Putina, ale medzitým odišlo na večnosť zopár vzácných blízkych i vzdialenejších ľudí. A masový vrah si žije ďalej. V bezpečnej izolácii a odlúčení, bez ľudského prepojenia s hrôzami, ktoré spôsobuje. Osobne nemám problém modliť sa za jeho smrť. Tento rok ma zúfalstvo celkom premožlo a prestávam mať nádej. Sú chvíle, čoraz častejšie a dlhšie, keď si ju už neviem ani predstaviť. ♣

Dušan Taragel

Tá kniha síce vyšla v roku 2019, je v nej však detailne opísané, ako bude vyzerat vojna na Ukrajine v roku 2022. Hoci sa zaoberá len konfliktom na Donbase v rokoch 2014 až 2018, obraz skazy je rovnaký ako dnes: milióny ľudí utekajúcich pred vojnou, vyhladené desiatky dedín a miest, tisíce mŕtvych. Nikto nič nezískal, všetci len stratili. Nie, nehovorím o nejakom dystopickom románe, ale o knihe, ktorú napísal **Tomáš Forró** a volá sa *Donbas: Svadobný apartmán v hoteli Vojna* (N Press, 2019). Je to otriassajúca kniha, podložená zdrojmi aj osobnými zážitkami. Prečítali sme si ju a hovorili si: hlavná vec, že ten konflikt zamrzol, že nikto nechce vojnu, ani Rusi ju nechcú. Dokonca aj autor v knihe píše, že Rusku nešlo o ovládnutie celej Ukrajiny, nemalo ani záujem o Donbas a Luhansk, nikto vlastne nevedel, čo chcelo, možno len ukázať svaly a postrašiť Európu. Prišiel však 24. február 2022 a všetci sme vytriezveli. Rovnako, ako keď vidíme, že ktosi mocný a agresívny dostane záchvat šialenstva. Čo sa stalo? Prestali zaberat lieky?

Pred vojnou na Ukrajine sa na Slovensku nikto neodvážil nahlas povedať, že Rusko je agresívny štát, ktorý proti nám vedie hybridnú vojnu už veľa rokov. Ak sa o to niekto pokúsil, všetci tí mienkotvorní ho zahriakli: Rusko je krajina s bohatou kultúrou, vyspelým priemyslom a dobroprajnými ľuďmi, veď Rusko nás oslobodilo spod fašizmu, je to náš priateľ! Zalez, rusofób!

24. február 2022 všetkým ukázal pravdu. Za maskou priateľa sú vycerené tesáky. Je však hrôza, že takmer tretine obyvateľov Slovenska sa páčia. Hoci boje sa vedú na Ukrajine, Rusko u nás na Slovensku víťazí: obsadilo už celé dediny a niekde aj mestá. Čaká nás to, čo reálne postavy z knihy Tomáša Forróa? Jeden deň na námestí kričali, že chcú byť súčasťou vyspelého, kultúrneho a bohatého Ruska a na druhý deň už utekali pred jeho vojakmi? Ukrajinci svoju vojnu vyhrajú, pretože na to majú, ale čo my? Čo všetko musíme stratiť, aby sme začali bojovať? ♣

Monika Kompaniková

Komentátor Roman Pataj, môj kolega v *Denníku N*, začal na začiatku vojny písať krátke texty o tom, čo sa deje na ukrajinskom fronte. Už rok bez prestávky sleduje, ako sa posúva frontová čiara, aké zbrane ktorá strana používa, ako vývoj bojov komentuje ruská strana, ako tá ukrajinská. Uvádza, koľko tankov bolo zničených a koľko vojakov zabitých, zranených alebo zajatých. Pridáva videá explodujúcich budov, zábery z prieskumných dronov či zo zákopov – vojna sa deje online na TikToku aj Twitteri. Táto vojna je tak blízko a máme o nej tak podrobné informácie, že sa nedá vyhnúť predstavám, čo by sme robili, ak by sa front posunul o niekoľko sto kilometrov na západ. Z celkom hypotetických otázok sa stali otázky legitímne a naliehavé. Kde by sme sa schovali pred raketami? Bolo by bezpečnejšie zaliezť do šachty na dvore (mali by sme z nej pr istotu odčerpávať vodu) alebo sa schovať u susedov v pivnici? Poslala by som deti k priateľom

do zahraničia? Zostala by som alebo by som ušla a v bezpečí sledovala, či v správach neuvidím trosky nášho mesta? Čo by som si so sebou pri úteku zobrala? Kto by sa postaral o zvieratá? Koľko dní vojny je človek schopný prežiť bez toho, aby sa to na ňom trvale podpísalo? Bola by som schopná strieľať? Bola by som schopná zabiť?

Vývoj bojov čítam takmer denne a tak viem, že deň, keď píšem tento text, je 347. dňom vojny. Viem, že cez víkend Rusi stratili 18 tankov a že Ukrajinci používajú raketomety HIMARS. Schyluje sa k ďalšej ruskej ofenzíve a z Ukrajiny ušlo viac ako 8 miliónov ľudí. Tí, čo odišli, potrebujú byť v nových krajinách prijatí a tí čo zostali, neprežijú bez generátorov, jedla, oblečenia. Humanitárna pomoc do ostreľovaných miest prúdi, no na to, aby Ukrajina prežila ako nezávislá krajina a jej obyvatelia zostali slobodní, potrebuje ukrajinská armáda zbrane, veľa zbraní, peniaze na zbrane. Vždy som bola pacifistka, no po roku naozajstnej krvavej vojny, v ktorej nie je pochýb o tom, kto je agresor a kto je obeť, som musela uznať, že v istých prípadoch diplomacia jednoducho nestačí. Bola by som však ja sama schopná zabiť? V záujme koho? V záujme ochrany seba samej, rodiny alebo krajiny? Čo pre mňa znamená žiť v slobodnej krajine? Stojí za to nechať sa zabiť? Všetky tie otázky zatiaľ zostávajú len v rovine úvah – čo by bolo keby. Zatiaľ sme v bezpečí, ale nerobím si už ilúzie, že to tak bude navždy. A s pocitom neustáleho ohrozenia sa nežije dobre. ♣

Weronika Gogola

Minule som počúvala veľmi zaujímavú diskusiu, ktorá sa týkala našej závislosti od sociálnych médií, a polarizácie, ktorá vyplýva z nemožnosti ozajstnej, otvorenej komunikácie, pretože algoritmus je nastavený tak, aby spôsoboval konflikty. Prvá reflexia, ktorá mi napadá, a týka sa to aj zníženej frekvencie počas kultúrnych podujatí, že od začiatku vojny, a ešte širšie od časov vypuknutia

pandémie, sa väčšina diskurzu preniesla do internetu. Aktívne komentujeme a diskutujeme na sieťach, lebo sa nevieme vyrovnáť s tým, že náš vplyv na súčasné dianie, a tak isto na vojnu, je minimálny. Sme bezmocní pozorovatelia, lebo v dnešnej dobe vojnu sledujeme v priamom prenose s celou krutosťou a detailmi. Sledujeme, ale nemáme na nič vplyv. Pravdepodobne je to jedna s tých najdesivejších vecí, ktoré zo súčasného diania vyplývajú.

Čo sa o sebe dozvedeli Slováci? Opäť sa otvorila otázka slovenskej rusofílie a všetky výskumy ukázali, po akom tenkom ľade sa hýbe verejná mienka. Položili sme si otázku, kde sa taký spôsob rozmyšľania začína a čo sme urobili preto, aby sa táto náhaza nešírla po celej krajine? Nemyslím si, lebo nevznikli žiadne systémové riešenia, nemáme na to čas, lebo ho strácame v nekonečných diskusiách v rámci neustále sa zrážajúcich bublín.

Prevenia je odpoveďou na všetko a jedinou prevenciou je vzdelávanie a podpora kultúry. Na to tu priestor nie je. Na výročie vojny v Ukrajine by som predovšetkým mala napísať o Ukrajincoch. Áno, z perspektívy matky a detského ihriska v Krasňanoch môžem povedať, že ukrajinský jazyk sa u nás celkom udomácnil, ale či sa tu Ukrajinci cítia vítaní? Netrúfam si povedať, aj keď táto myšlienka mi občas preletí hlavou, keď idem do pekárne a kecám s ukrajinskou kamarátkou, ktorá tam načierno pracuje. Netrúfam si ani pomyslieť, aké to je. Jediné, čo môžem povedať, že ich obdivujem, bojím sa a som im vďačná.

Čo sa dá povedať o celej Európe? Veľa sa toho nezmenilo, ignorancia a pochopenie kontextu vyčnieva z politických rozhodnutí alebo skôr z ich absencie. Veľakrát som mala pocit, že reakcie západných krajín a ich spôsob rozmyšľania sa od čias II. svetovej vojny až tak nezmenili. Sarkasticky by sa dalo povedať, že by sme ako stredná Európa mohli využiť svoju šancu a stať sa mediátorom v komunikácii Západu a Východu, lebo sme odjakživa medzi tými dvoma svetmi, a mali by sme čo povedať. Ale to nespravíme, lebo máme doma bordel.

A úplne na záver, dúfala som, že sa začne prekladať ukrajinská próza vo veľkom. To sa nestalo. Ako máme pochopiť susedov, keď nepoznáme ich literatúru? Nevieť. Nevieť je vlastne celkom dobrá odpoveď na otázku, čo si myslím o aktuálnej situácii rok po vypuknutí vojny. Nevieť. ♣

Poézia stvorila novú ukrajinčinu

Rozhovor s ukrajinským spisovateľom
Jurijom Andruchovyčom.

✚ Michal Hvorecký

Tvoj život a písanie sa úzko spája s mestom, odkiaľ pochádzaš. Začnime tvojimi starými rodičmi, ktorých spomínaš v *Stredovýchodnej revízii* z esejistického knihy *Moja Európa*. Tvoje eseje majú výrazný autobiografický základ.

Silno ma formoval priestor, odkiaľ pochádzam. Dedo zomrel vo vojne, babka sa celý život nepohla z rodnej obce, pričom šesťkrát zmenila štátnu príslušnosť. Mesto Ivano-Frankivsk na juhozápade Ukrajiny sa pôvodne volalo Stanislavov. Ľudia tam mali veľmi pestrú identitu. Národnostná situácia bola za Rakúsko-Uhorska značne neprehľadná. Obyvatelia sa delili najmä na základe náboženskej príslušnosti, tá etnická bola vtedy trochu menej dôležitá. Moji predkovia sa hlásili ku gréckym katolíkom a to ich definovalo.

Ako si ty v mladosti vnímal svoju ukrajinskú identitu?

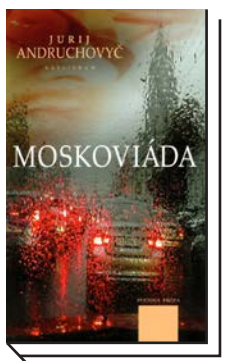
Veľmi intenzívne. Ukrajinčina nebola v sovietskych časoch môjho detstva a dospelosti zakázaná. Písali a vydávali sa aj socialistické romány v ukrajinskom jazyku. Moje tvorivé začiatky spadajú do fascinujúceho obdobia osemdesiatych rokov, čo bolo posledné desaťročie sovietskeho impéria. Tá doba ma dodnes inšpiruje a ešte sa k nej plánujem autorsky vrátiť. Začínal som v básnickej skupine Bu-Ba-Bu (zo slov burleska – fraška – klauniáda), v ktorej sme sa pokúšali vytvoriť niečo ako alternatívny jazyk ukrajinskej poézie.

Ako ste si to predstavovali?

Jazyk myslím v tomto prípade ako metaforu v širšom zmysle, chápali sme ho ako prostriedok novej obrazotvornosti a poetiky. Chceli sme sa jasne odlišiť od predchádzajúcich básnických generácií. Rúcali sme tabu, to bol náš hlavný cieľ. Cítili sme sa ako kolónia Ruska a chceli sme ten pocit vyjadriť tvorbou. Celá sovietska kultúra bola založená na cenzúre. My sme túžili konečne prelomiť mlčanie. Chceli sme v ukrajínčine písať tak slobodne, akoby to bol jazyk ako portugalčina, nemčina, francúzština či čeština.

Jurij Andruchovyč:
Rekreácie
Preklad: Valerij Kupka
Prešov: BAUM, 2003

Jurij Andruchovyč:
Moskoviáda
Preklad: Valerij Kupka
Bratislava: Kalligram, 2013

Základom tvojej tvorby raného obdobia je jednoznačná orientácia na západnú Európu a na vtedy výrazný literárny postmodernizmus. Ako si sa v čase diktatúry dostával k západnej hudbe a kultúre?

Výlučne na čiernom trhu, ktorý bujel. Problémom boli astronomické ceny. Nová platňa skupiny Led Zeppelin stála mesačný plat inžiniera a zohnať ju bolo nesmierne ťažké. Zachraňovali ma rádiá. Informoval som sa hlavne vďaka Poľsku, čo bolo na západe Ukrajiny bežné, podobne ako vy v Bratislave ste mali poruke Rakúsko a jeho médiá. Obyvatelia Užhorodu si zasa obľúbili Československý rozhlas. Poľské rádiá často hrali západný rok, džez aj klasiku.

A knihy?

V ukrajínčine a ruštine vychádzalo veľmi veľa prekladov svetovej literatúry, ale pochopiteľne len to, čo režim dovolil. Pri objavovaní zakázaného ma opäť zachránilo Poľsko. Prvá kniha, ktorú som v poľštine prečítal, bol *Zámok* Franza Kafku, ktorý bol v ZSSR zakázaný. Veľmi som ho chcel čítať a vôbec mi neprekážalo, že som veľa slov nepoznal. Trúfol som si učiť sa po poľsky prostredníctvom Kafku!

Ako si sa dostal na Literárny inštitút Maxima Gorkého do Moskvy?

Prijali ma s ukážkami z tvorby a urobil som aj prijímacie skúšky. Strávil som tam posledné dva roky existencie Sovietskeho zväzu. Je to legendárna, zvláštna a chorá inštitúcia, ktorá sa dodnes nepremenovala. Nikdy na to obdobie nezabudnem. Nešiel som do Moskvy ako do centra vesmíru, nič extra som neočakával. Túžil som hlavne konečne vypadnúť z rodného mesta a zažiť skutočné veľkomesto. Chcel som Ukrajinu pozorovať z odstu- pu, z diaľky, z centra riše, ale aj z epicentra jej blížiaceho sa pádu.

Z tvojich zážitkov sa zrodila *Moskoviáda*, strhujúce rozprávanie o jednom dni zo života ukrajinského literáta v Moskve, zmes trileru, čierneho realizmu, paródie a pamfletu so svojráznou divokou poetikou.

Moskoviádu som napísal tesne po páde ZSSR v roku 1992. Je to kniha – rozlúčka s jednou dlhou totalitnou epochou a obrovským štátom, ale aj kniha – otázka, čo bude nasledovať, čo nám prinesie budúcnosť. V knihe sa pýtam aj na to, čo bude teraz s narušenými rusko-ukrajinskými vzťahmi. Záver je sen o Európe. Môj hrdina na konci vidí Dunaj, hlavný európsky tok. Vyrovnal som sa tak s dedičstvom našej minulosti a pozrel som sa novým smerom.

Ako si prežíval koniec Sovietskeho zväzu?

Radoval som sa, keď sa ZSSR konečne rozpadol. A bol som naozaj šťastný, keď Ukrajina v referende 1. decembra 1991 jednoznačne vyjadrila svoju túžbu po nezávislosti. 90,3 percent voličov hlasovalo za našu samostatnosť. Mal som vtedy 31 rokov. Dnes mám 62. Môj život sa vtedy doslovne aj obrazne lámal.

Ako si vnímal súčasnú literatúru tej doby?

Výrazne ma ovplyvnil Venedikt Jerofejev a jeho próza *Moskva-Petuški*. Zapôsobila na mňa ako zjavenie a dodnes ju mám rád. Hovorí sa o nej ako o biblii ruských alkoholikov, ale je to predovšetkým filozofické podobenstvo s trvalou hodnotou. Z toho obdobia je aj kniha *Malá apokalypsa* poľského spisovateľa Tadeusza Konwického. Tá ma zasiahla tak, že som sa ju rozhodol preložiť do ukrajiničiny. Je to satirický príbeh o zničenom spisovateľovi, ktorý sa má upáliť pred varšavským Palácom kultúry. Dielo smelo vyjsť v roku 1979 len v samizdate. Je to dystopia o temnej východoeurópskej metropole a o úlohe intelektuála v diktatúre. Obe spomínané knižky silno ovplyvnili moje rané texty. Považoval som sa za básnika, prózu som sa ešte iba učil.

A ďalšie vplyvy? Vo viacerých tvojich prózach čítam faustovské motívy.

Jeden taliansky kritik raz v *Moskoviáde* našiel odkazy na Danteho *Božskú komédiu*, čím zrejme narážal na kapitolu z podzemia mesta, no priznávam, že vtedy som toto dielo ešte nepoznal. S *Faustom* máš jednoznačne pravdu. Mefistovské motívy diabolského pokušenia sa v mojom písaní opakovane vracajú. Aj v novom románe *Rádio Noc*.

Román *Rekreácie alebo Slávnosti Vzkriesenia Ducha* paroduje okrem iného snobstvo nových falošných patriotov. Ako vznikla táto priam karnevalová próza, s ktorou si v roku 2003 vstúpil aj do slovenského kontextu?

Koniec osemdesiatych a začiatok deväťdesiatych rokov znamenal na Ukrajine nové národné vlastenecké obrodenie. Najprv som ešte ako študent pendloval medzi Moskvou a domovom, neskôr som sa natrvalo vrátil na Ukrajinu. Toto obdobie pripomínalo akýsi nekonečný kultúrny a folklórny festival. Zrodilo sa to spontánne, zdola. Stále sa niečo oslavovalo, pripomínalo, velebilo. Bolo to pre nás veľmi dôležité obdobie, keď sme nanovo definovali svoju identitu a vyrovnávali sa so zložitou minulosťou. Môj román je satira na nové pomery.

Pri opätovnom čítaní ma znova šokoval záver, keď v Čertopoli nadránom vypukne vojenský puč. Mrazilo ma...

Do mestečka vtrhne armáda. Opísal som to realisticky. Hrozba pôsobí veľmi verne. Ktosi sa pokúša násilím zastaviť proces demokratizácie a liberalizácie. V mojej próze sa napokon ukáže, že je to všetko len hra, inscenácia, predstavenie. Žiaľ, ako už vieme, skutočnosť napokon opäť raz prekonala literatúru.

Ukrajina je už osem rokov vo vojne. Od 24. februára 2022 je to veľká vojna so zničujúcimi dôsledkami pre tvoju vlasť. Dokážeš v týchto hrozných časoch literárne tvoriť?

Mám už rok rozpísanú novú prózu, román v poviedkach, príbehy prepojené jednou hlavnou postavou. Text som zasadiť do začiatku sedemdesiatych rokov minulého storočia. Je to moja cesta do minulosti a do imaginárnej krajiny, ktorá len trochu pripomína Ukrajinu. 20. februára 2022 som dokončil úvodnú časť. Chcel som pokračovať. Od ruskej invázie to však nedokážem. Verím, že sa k textu vrátim, keď vyhráme. Určite to bude iná kniha, ako som plánoval. Vo vojne neviem písať o iných témach. Bude to próza o večnej vojne, o agresii zo strany pomyselnej veľmoci, ktorá sa nikdy nekončí. O moci, zápase, ale najmä o boji proti identite, o sústavnom ničení človeka.

Patril si k ľuďom, ktorí vojnu očakávali aj pred ňou nahlas varovali.

Áno, vedel som už naisto, že to príde naplno. Pomýlil som sa len o deň, očakával som útok už 23. februára, na ruský deň obrancov vlasti, keď sa konajú prehliadky a armáda sa už od sovietskych čias vždy oslavuje. Napriek mojim očakávaniam však prišiel na začiatku hrozný šok a stres. Aj psychicky je to enormná záťaž. Zúrivosť sa mieša so strachom. Ako si to len mohli dovoliť – zaútočiť na moje mesto raketami? Ivano-Frankivsk sa skoro hneď ocitol pod paľbou, na naše letisko dopadali bomby. Na 24. február nikdy nezabudnem. Oblohu úplne zakryl dym z rakiet.

Ako to prežívajú tvoji kolegovia a kolegyne?

Ukrajinskí spisovatelia píšu aj vo vojnových časoch a mali by to robiť ešte lepšie ako v mieri. Potrebujeme teraz aj dobrých novinárov, publicistov, komentátorov. Moje kolegyne a kolegovia píšu intenzívne všeličo, denníky, posty na sociálne siete, stĺpčeky pre domáce aj zahraničné médiá. A mnohí a mnohé aj bojujú so zbraňou v ruke. Ukrajinské vojnové romány prídu pravdepodobne až neskôr, uvidíme, či zanedlho alebo až o päť či sedem rokov. Môj priateľ, básnik a esejista Andriy Lubka z Užhorodu sa stal dobrovoľníkom a zameriava sa na zháňanie terénnych áut pre ukrajinskú armádu. Už ich zohnal viac ako šesťdesiat! Dúfam, že o tom raz napíše román, road movie, aby sme nezabudli, čo všetko sa naozaj stalo. **KR**

Jurij Andruchovyč (1960)
Svetoznámy ukrajinský básnik, spisovateľ a prekladateľ. Narodil sa v meste Ivano-Frankivsk. V slovenčine vyšli jeho prozaické knihy *Moskoviáda a Rekreácie*, obe preložil Valerij Kupka. V roku 2015 pribudol vo vydavateľstve Absynt životopisný knižný rozhovor *Šče ne vmerla i ne vmre*, ktorý s autorom urobil poľský reportér Paweł Piotr Smoleński. Andruchovyč sa popri literatúre venuje aj alternatívnej rockovej hudbe s kapelou Karbido.

Ak sa vzdáme, neprežijeme

Rozhovor s ukrajinskou autorkou
Olesiou Jaremčuk o jej knihe *Naši iní*.

✚ Katarína Labudová

**Názov *Naši iní* evokuje množstvo asociácií.
Aký príbeh je za ním?**

Ten príbeh je naozaj veľmi zaujímavý. V roku 2016 sme s mojou kolegyňou Martou Barnyč prišli na nápad ukázať, že na Ukrajine žijú ľudia iných národností, ale nie sú pre nás cudzincami. Že sú iní, ale nie cudzí. Aby sa títo ľudia necítili opustení. Sú naši a sme súčasťou jednej spoločnosti.

Aké sú oficiálne jazyky v Ukrajine?

Oficiálny jazyk je ukrajinský. Ale v mnohých regiónoch sa používa aj ruština. Aj mnohé dokumenty sú v ruskom jazyku. A rôzne jazyky sa používajú aj v školách. Myslím, že v Ukrajine táto otázka nebola úplne jednoznačne vyriešená a v každom regióne sa to upravilo tak, aby to bolo pre nich najvhodnejšie. Napríklad ukrajinskí Gagauzi – národnosť, ktorá má turecký pôvod, ale sú pravoslávni – majú svoje kultúrne centrum v Odese. Vydávajú literatúru v gagauzskom jazyku. A to je úplne normálne. To je rozmanitosť jazykov, ktoré na Ukrajine existujú. Čítať v iných jazykoch

Olesia Jaremčuk: *Naši iní*
Preklad: Veronika Goldiňáková
Žilina: Absynt, 2022

bolo úplne prirodzené. Samozrejme v tých, ktorým rozumieme. A ešte som si spomenula na ďalšiu vec — keď som cestovala, v niekoľkých regiónoch som videla tabuľky v rôznych jazykoch. Napríklad, keď som písala o Rumunoch, o príbehu Rumunov v dedine Herca aj v Černivciach: tam je veľa tabuliek v rumunskom a ukrajinskom jazyku. Takisto tam, kde je maďarská komunita, sú tabuľky v maďarskom a ukrajinskom jazyku.

Vo vašej knihe ma prekvapil príbeh ukrajinských Švédov...

Aj mňa tento príbeh prekvapil. Myslím, že aj my Ukrajinci vieme len veľmi málo o všetkých národoch, ktoré v Ukrajine žijú. Jednoducho som našla publikácie o tom, že sú v Ukrajine Švédi a išla som tam. Bolo to v Chersonskej oblasti. Je naozaj ťažké sa tam dostať pre zlé spojenie. Je to dedina, kde žije viacero rôznych národností. Sú tam aj Nemci, aj Bojkovia, ktorých tam Stalin premiestnil v roku 1952, a aj Švédi. Hovoria starošvédskym, unikátnym jazykom, ktorý už vo Švédsku neexistuje. Prišiel ich navštíviť aj kráľ Karol Gustáv XVI. Tento príbeh je podľa mňa naozaj traumatický. Pozvali ich do Chersonskej oblasti ešte za čias Ruského impéria. Potom sa pre komplikovanú situáciu sami rozhodli vrátiť naspäť na ostrov Dagö aj do Švédska. Ale tam sa im nedarilo a vrátili sa do Ukrajiny. Potom sa začala druhá svetová vojna. Nacisti ich transportovali do Nemecka pracovať. Po skončení vojny ich deportovali do Vorkuty (mesto za poľárnym kruhom, gulag – pozn. red.), lebo Sovietsi ich brali ako nepriateľov národa, keďže boli v Nemecku. Keď som komunikovala s mojou hrdinkou Máriou Malmas, ktorá je už na dôchodku, bolo mi jej veľmi ľúto, lebo už toľko za svoj život prežila... A ešte horšie je predstaviť si, že teraz prežíva znova niečo podobné. Komunikujem s mnohými, no kontakt na Máriu nemám, lebo je staršia a nie je na sociálnych sieťach, takže je ťažké sa s ňou spojiť. Z rodiny, u ktorej som bývala, pochádza aj starosta dediny Mykola Kurvyčak. A on sám je z Bojkov, ktorých tam kedysi premiestnili.

Ale nevedela som sa spojiť ani s ním, iba s jeho dcérou, lebo v Chersonskej oblasti počas okupácie nebolo možné komunikovať telefónom ani cez internet, keďže Rusi posielajú ľudí do filtračných táborov, kde počúvajú všetky nahrané hovory a vyhľadávajú absolútne všetko v mobile. Takže ak by som mu niečo napísala po ukrajinsky, hrozilo by mu, že ho zajmú. Keď som sa rozprávala s jeho dcérou, povedala mi, že ho zobrali do zajatia, lebo hovoril po ukrajinsky. A nebola to nejaká dlhá konverzácia: povedal len pár slov, oni povedali, že je nacistička, hodili ho do tanku a uniesli. Bol zajatý dvadsaťtri dní, týrali ho, bol v zlých podmienkach bez vody a jedla. Potrebuje operáciu. Nemôžem uveriť, že toto sa deje v 21. storočí. Doteraz neviem, čo s ním je. Počuli ste, že Cherson je oslobodený, lenže keď Rusi odchádzajú, všetko ničia, aj komunikačné siete, preto stále nefunguje elektrina ani mobilné siete.

Vo vašej knihe Slováci vystupujú ako Liptáci. Sú to ľudia z Liptova, z Liptovskej Tepličky. Prečo prišli na Ukrajinu?

Liptáci prišli stavať železnicu. Oni takto nazývali sami seba. Preto aj keď ich ideme navštíviť, povieme, že ideme k Liptákom.

Príbeh židovskej komunity je sprostredkovaný, pretože pani Sofia má Alzheimerovu chorobu a nepamätá si. V knihe ju počujeme spomínať mamu. Matka a detstvo aj u iných národnostných komunit predstavuje puto s rodným jazykom. Akým jazykom hovorila pani Sofia?

Pani Sofia so mnou rozprávala niekoľkými jazykmi, pretože jej choroba je v pokročilom štádiu. Niektoré slová hovorila v nemčine, v jidiš, keď počula niečo ukrajinsky, hovorila po ukrajinsky, ale aj rusky, lebo bola na ruštinu zvyknutá z čias Sovietskeho zväzu.

Za viaceré komunity hovoria prostredníci. Pochopila som správne, že aj s Rómami ste hovorili prostredníctvom sprostredkovateľa?

Čo sa týka rómskej komunity, tá je dosť uzavretá a cudzích ľudí k sebe nepúšťa. Stretla som Olhu Rudenko, ktorá s nimi pracuje a má už vybudovanú dôveru. S jej pomocou som sa k nim dostala, lebo prísť len tak som k nim nemohla. Hovorili rusky, sedeli sme spolu za stolom a mohla som sa s nimi rozprávať priamo. Komunita sa nachádza v doneckej oblasti, v depresívnom chudobnom mestečku. Z chudoby sa nedá dostať, je to taký začarovaný kruh, aj z úradu ich pošlú preč... Našou úlohou je vytiahnuť ich z chudoby von.

V knihe sa rozprávači vracajú do svojho detstva, do svojich rodných domov, do svojich kuchýň. Ako v jedle nachádzame svoju rodnú identitu a seba?

Áno, je to naozaj tak. Kuchyňa túto identitu podporuje. Poznám veľa mladých ľudí, ktorí už nerozprávajú jazykom svojich rodičov, ale tie jedlá poznajú a vedia ich variť. U Nemcov mali strojček na prípravu jedla a jeho chuť bola iná, aj keď sme bývali iba kúsok od seba.

Utrpenie Ukrajiny – hladomor, vojny, stalinské odvlečenie celých národnostných skupín, masové deportácie – to všetko sa opakuje. Regióny niečo spája, všetci cítíme jednotu Ukrajiny. Kde sa berie sila vzdorovať po toľkom utrpení?

Neviem. V pokojných časoch je to inak. Keď rozmýšľam, knižka bola napísaná ešte v roku 2018 a vtedy sme boli v mieri, hoci vojna sa začala už v roku 2014. Ale v takýchto situáciách sa vieme spojiť. Dávnejšie vieme, čo je to Rusko. Aj stará mama bola deportovaná na Sibír. Aj Krymskí Tatári. V strašných podmienkach cestovali a mnohí cestu neprežili. Aj Poliaci boli deportovaní do Kazachstanu v roku 1937 zo Žytomyrskej oblasti. Aj Grékov zabíjali, lebo ich považovali za vrahov. Toto sa dá porozprávať o každej národnosti. Všetci majú smutný príbeh či už z čias cárskeho Ruska alebo Sovietskeho zväzu. Vieme, aká bola politika. Kto s nimi nesúhlasil, bol iný, tak bol týraný. A vrátim sa k vašej otázke. Silu berieme, lebo bojujeme za seba, za svoju identitu, za ukrajinskú identitu, ale aj za iné komunity, ktoré spomínam v knihe. Vieme, že ak to vzdáme, neprežijeme, nebudeme existovať, nebudeme mať budúcnosť.

Aká je národnostná politika Ukrajiny? Ako podporujú politici v mierovej situácii národnostné komunity? Vydávajú sa učebnice? Ako národnostné komunity pestujú svoje tradície?

V mierových časoch mala každá z menšín voľnú roku, mali svoje kultúrne centrá, mohli sa rozvíjať. Čo považujem za problém, je, že nemali finančnú podporu. Dostávali podporu z Turecka, Maďarska, ale nie z Ukrajiny. No nebol to zámer. Pokrok nastal v roku 2021, keď prezident navrhol, aby sa menšiny nenazývali menšinami, ale národnými spoločnosťami. To znamená, že sú súčasťou spoločnosti, nie sú menšie. Zároveň vymenovali tri národnosti, krymských Tatárov, Karaimov a Krymov, ako pôvodné ukrajinské národy. Čo sa týka národnostných komunit, ideme správnym smerom. Očakávala som kritiku aj na moju knihu, ale naopak, ľudia mi ďakovali a veľmi ma podporili, lebo sa dozvedeli o iných národnostiach, ktorých príbeh nepoznali. Motivuje ich to cestovať po Ukrajine a zisťovať viac. Ľudia rôznych národností sú teraz v armáde a bojujú za Ukrajinu. Aj hrdina mojej knihy Michalčuk bojuje za Ukrajinu.

V knihe spomínate štrnásť národnostných komunit. Sú to všetky?

Samozrejme, že nie. To bol iba začiatok. Neviem, aká bude etnická mapa po vojne. Kto prežije, kto bude musieť utiecť... Ale chcem napísať aj o Azerbajčancoch, Gruzíncoch, Bielorusoch...

Už sme trochu spomenuli niektorých hrdinov z vašej knihy. Predpokladám, že teraz je veľmi ťažké sledovať ich osudy. Máte o nich nejaké správy?

Napríklad Turci, ktorí bývali v Meschetsku. Za svoj život zažili už tri presídlenia. Aj keď vojna už bola len kúsok od nich, nechceli sa sťahovať. Na jar som sa rozprávala s Jasimom, ktorý musel odísť do Žytomyrskej oblasti, časť jeho rodiny je v Turecku, ale aj inde. Je mi to ľúto, lebo kedysi museli odísť z Gruzínska. Boli deportovaní do Uzbekistanu a potom našli domov v Ukrajine, kde si postavili domy. A teraz musia zase utekať, roztratil sa a nemôžu byť spolu.

V tejto knihe ešte nie je príbeh Grékov z doneckej oblasti, kde žilo 75 000 ľudí, ktorí sa považujú za Grékov. Mali tam dve komunity, svoju knižnicu. Otec žien, s ktorými som komunikovala, napísal dizertáciu o doneckých Grékoch. Hrdinky môjho príbehu boli v kryte. Nemali tam dosť vody ani jedla a aj tak tam chceli ostať, ale potom počas ostreľovania ušli a sú v bezpečí. Keď som spomínala tú knižnicu a artefakty – je mi smutno, keď pomyslím na to, že kam Rusi prídu, tam ničia. Zničia naše knihy, ale nezničia našu pamäť.

Viacerí z hrdinov vystupujúcich v mojich príbehoch už nežijú. Chcela som im venovať knihu, ale už som ich nenašla. Aj preto si myslím, že história uteká a nestíham ju zachytiť. Mnohí zažili ešte druhú svetovú vojnu a ja už nemôžem zadokumentovať ich príbeh.

Olesia Jaremčuk (1991) Ukrajinská novinárka a spisovateľka. Zameriava sa najmä na témy kultúrnej a národnej identity. Vyštudovala na Katedre žurnalistiky Lvovskej národnej univerzity Ivana Franka. Jej reportáže boli preložené do angličtiny, nemčiny i češtiny. Pôsobila ako šéfredaktorka vo Vydavateľstve Choven, ktoré sa špecializuje na reportážnu a dokumentárnu literatúru. Je laureátkou Ceny za literárne reportáže Samovydets vydavateľstva Tempora (2014), Ceny roka LitAccent (2018), laureátkou ceny ADAMI Media Prize (2018) a KulturKontakt Austria Foundation (2019).

Päť dolárov mesačne

✦ Artem Čech

Netuším, koľko času musí uplynúť, aby sme pochopili a rozanalyzovali všetko, čo za dlhé mesiace totálnej ruskej vojny proti Ukrajine zapustilo v našom vnútri ostré korene.

Na vytvorenie umeleckého diela, ktoré by sa zrodilo zo skúsenosti veľkej vojny, teraz ani nepomyslíme. Našou prioritou sú – generátory, motorová nafta, sekery, prostriedky na čistenie zbraní a teplé vložky do vojenskej obuvi. Aké umelecké dielo? Aké umenie? O čom by sme mali hovoriť a písať, aké slová by sme mali nájsť pre výstižné obrazy, v čom hľadať nové posolstvá, aký charakter subjektov vymyslieť? Hlavne prežime. Významy budeme hľadať potom. A napíšeme potom. A nakrútime film. A ešte pridáme vynikajúcu a vôbec nie banálnu obraznosť. Všetko bude. Raz.

Umenie počas vojny je situačné a expresívne; akási okamžitá fyziologická reakcia na podnety. Často je to umenie plagátov, populárne, ktoré svoju aktuálnosť stráca rýchlo. To, o čom sme sa rozprávali včera, je dnes zabudnuté, nové podnety aktivovali nové reakcie a na povrch vytryskol jednodňový kultúrny produkt. Je tu – a už ho niet. Informačný prúd ho cez seba prehnal ako dym komínom, ktorý zanechal na stenách ľahkú vrstvu sadzí. Samozrejme, hoci len zriedka, stáva sa aj to, že niekomu z básnikov, dokumentaristov, umelcov sa predsa len podarí s krvou vykašať aj akési zrazeniny koncentrovanej bolesti, odliatky súčasnosti, ktoré ostanú ako silné artefakty našej chimérickej, temnej a zároveň v mnohom jasnej doby. Nieкто skvelo lieči rany humorom, nehou, múzicky talentovaným navliekaním dobrých slov a nezabudnuteľných obrazov na niť, ktorej sa potom držíme pri našom brodení sa dopredu. Ale to nie je o mne. Moja niť sa zachytila niekde tam, za ďalšou zákrutou klukatého labyrintu.

Nebolo to tak vždy. Moja „debutová vojna“, počas ktorej som odslúžil takmer polrok v radoch Ozbrojených síl Ukrajiny v rokoch 2015 – 2016, mi okrem iných skúseností priniesla aj jednu veľmi špecifickú. Počas desiatich mesiacov strávených pri frontovej zóne na jednom území s rozmermi 10 krát 400 metrov som dokázal premeniť zvyčajné chápanie plynutia času na novú formu: bola to rozkoš z jeho absencie; akoby bol môj život bez konca, ako v podstate aj fakt, že som sa nachádzal v tejto zalesnenej zóne pod Popasnou. Nerátal som s časom. Vlastne som ním pohrdal, nevnímam som, že je v mojom živote prítomný. A preto som v prestávkach medzi plnením mojich vojenských povinností pocítil jeho nekonečno a dovolil som si pozerať po päť filmov denne, celé hodiny počúvať hudbu, písať asi 10 až 20 tisíc znakov umeleckej prózy. Vtedajšia vojenská skúsenosť mi umožnila veľa písať, stavať lešenie okolo románu, ukladať text vrstvu za vrstvou. Písal som ľahko a veľkoryso, akoby som sa po zvyšok života – po vojne, po demobilizácii, po smrti – už nechystal písať vôbec. Boli to hry zo života, vzdialené vojne a kategóriám tragického. O vojne sa mi chcelo písať najmenej. Teda, nechcelo sa mi písať vôbec. Vtedy som odprisahal, že ak sa raz dostanem z tejto bezodnej časovej studne, z tejto prázdnoty, ktorá má tak dlho vysávala, už sa nikdy nevrátim do armády, ale budem sa venovať výlučne písaniu. Slovo som však nedodržel. Zbrane som do rúk zobral opäť. Môžeme diskutovať, prečo sa to stalo a prečo som sa – podobne ako milióny iných ukrajinských občanov – rozhodol takto. Lebo teraz ide o niečo úplne iné. Tentoraz sa mnoho zmenilo najprv vo mne. Okrem plnenia mojich bezprostredných povinností veliteľa oddielu už nemám silu a nedokážem žiť ešte iný život ako ten vo vnútornej emigrácii. Napohľad by sa zdalo, že mi armádna

rutina dáva veľa možností, ako tráviť voľný čas. Pretože hodiny čakania sú prevažne oveľa dlhšie ako momenty plnenia bojových a iných úloh. Ale okrem toho, že som vojak, už nestíham nič viac. Nechcem; všetky veci robím úchytkom a nemôžem sa sústrediť na žiadnu z úloh. O čom mám písať? Aké mám hľadať posolstvá, aké mám voliť slová, aké vymýšľať zápletky? Realita je všadeprítomná a bohatá na udalosti, nenecháva priestor pre ilúzie, namiesto toho ťa núti viac mlčať a premýšľať. Myslieť na perspektívu, myslieť, kým je čas, myslieť, kým taká možnosť je. Mojm hlavným spoločníkom nebola ani tak vojna, ktorá sa mi tiahne životom ako čierne pozadie, ale moja staronová rola – mlčanlivého odlúda a samotára. A zaujímavé je, ako som okrem toho, že som nedokázal napísať alebo vytvoriť nejaké kreatívne dielo, zrazu stratil aj schopnosť ho konzumovať. Počas všetkých týchto mesiacov totálnej vojny som neprečítal jedinú knihu, nezaujímal sa o žiadne kultúrne podujatie, nepozrel ani jeden film; sústredil som sa takmer výlučne na sledovanie krátkych videí na TikToku a hranie jednoduchých hier na telefóne, založených na reflexoch a primitívnych reakciách.

A potom sa objavila hudba

Zdá sa, že nemôže byť banálnejší nástroj samoterapie a prameň potešenia pre dušu, ktorá vyschla do stavu beztiaže, ako hudba. Vojna, epidémia, inaugurácia prezidenta či pohreb monarchu, katastrofa národného rozsahu či psychologická trauma spôsobená nešťastnou láskou, svadba ďalekého príbuzného alebo neutrálne pozadie počas dlhej cesty na pobrežie Jadranského mora. Hudbu počúvali v zemľankách prvej svetovej vojny, na palube Titaniku, vo vyšetrovacích miestnostiach väznic NKVD, v stiesnených priestoroch varšavského geta, v zákopoch druhej svetovej vojny, v dažďových lesoch južného Vietnamu, na zhromaždení pri Lincolnovom pamätníku, v odkrvenom Sarajeve, počas Oranžovej revolúcie alebo Revolúcie dôstojnosti. Hudba bola večným spoločníkom dejín, sprievodcom v širom svete, sprievodcom k rôznym emočným stavom celého národa aj jednotlivca. Hudba sa pre mňa nestala ničím iným ako mitrilovou niťou, mocnou a magickou, ktorá ma spája s minulosťou, teda s mojou existenciou pred veľkou vojnou, s tichou pohodou zimných večerov a letných slnečných rán, keď som nemyslel na prežívanie, ale na život, nie na ďalšiu tragédiu generácie s charakteristickými archetypálnymi traumami, ktoré Rusko s manickou periodicitou spôsobuje mojej krajine, ale na akýsi typický európsky smútok, ktorý sa cyklí v individuálnom prežívaní, v mukách tvorby a hľadani zmyslu v nezmyselných veciach.

Bolo to sladké obdobie, ktoré prebiehalo v sprievode hudby z mojej zbierky audiokaziet. Stovky albumov a výberov od Chopina a Milesa Davisa po

The Beatles, Toma Waitsa a Run DMC. Od Edith Piaf a Mylene Farmer po Blondie, Morcheebu a Billie Eilish. Moja hudba bola farebná ako výklad v obchode s komiksami a večerný repertoár som vyberal podľa nálady alebo túžby dosiahnuť určitú emočnú príchuť v tichom a sviežom bytí.

Vojna zmenila všetko. Dlho som hudbu počúvať nemohol, v princípe mi to pripadalo ako svätokrádež, nútil som sa byť chladný a bezcitný, zameraný na vojnu a nebezpečenstvo, na zvierací strach a tupú bolesť. Hudba ma ponorila do tých normálnych stavov, ktoré sa nezhodovali s pocitom nezvratnosti, šoku a temného otupenia. To všetko si vyžadovalo ticho. Vonkajšie aj vnútorné. Na to, že nemôžem hudbu počúvať na jej nosičoch, som si nevedel zvyknúť. Prekážal mi elektronický formát, na ktorý som zvyknutý nebol. Po príjemnom zvuku, ktorý vydávala platňa, sa mi digitálny formát zdal pichlavý a ostrý ako mrazivý dych. Na všetko sa však zvyknúť dá, najmä keď nie je na výber. Ja som na výber nemal, a tak som akceptoval hudbu z telefónu či zo streamu. V určitom okamihu som si dokonca uvedomil, že AirPods a Spotify nahradili nielen analógové počúvanie, na ktoré som bol zvyknutý, ale aj komunikáciu, priateľov a dokonca všetko umenie, ktoré ma obklopovalo pred vojnou. Literatúra, maľba, filmy sa vytratilí ako nevhodné, rudimentárne až rušivé prvky minulého života. Hudba zvláštnym spôsobom zostala. Stala sa mojm pokračovaním, inšpiráciou a podnetom prežiť ďalší deň, mojm kompasom v topografii novej trpkkej reality.

Počas jednej z online psychoterapií sa ma terapeutka opýtala, či počúvam hudbu a ak áno, akú? „Hudbu môjho detstva a hudbu mladosti,“ odpovedal som. „Čo je to za hudbu?“ pýtala sa ďalej. „Popíšte ju.“ „Je to dobrá hudba,“ povedal som. „Hudba, vďaka ktorej ožívam.“ Hudba, vďaka ktorej ožívam. Keď je všade tma, hrôza a samota, keď mám službu blízko protivzdušnej obrany alebo jazdím po tmavom lese do susedných dedín, keď donekonečna hádzam drevo do pecky v domčeku na kraji lesa, keď fučí studený severný vietor, keď necítiš žiadne emócie, pretože si to všetko utopil v čiernom bahne kdesi vo svojom vnútri na začiatku vojny a keď sa už pár chvíľ cítiš mŕtvy, vtedy sa objaví hudba, ktorá ťa núti ožiť. Hudba, na ktorú spomínaš ako na veľmi konkrétny fyzický objekt. Audiokazeta, ktorú držiš v rukách, keď máš 10 – 12 rokov, plastová krabička, papierová vložka, žiarivá ilustrácia albumu. „Crash! Bum! Bang!“ Roxette, „Jazz“ Queen, „Violator“ od Depeche Mode, „The Wall“ od Pink Floyd či napríklad bláznivý Dr. Alban na titulke Look who's talking now. A „Brothers in Arms“ od Dire Straits, „Zebra“ od YELLO alebo „Hunky Dory“ od Davida Bowieho. A toto všetko je vo mne zrazu prítomné s jasnými tieňmi môjho provinčného detstva, keď som stál pri striebornej audiotéke

Artem Čech (1985)

Spisovateľ, autor viac ako 10 umeleckých a non fiction kníh, z ktorých najznámejšie sú *Bod nula* (Точка нуля), *Oblasť D* (Район Д), *Kto si?* (Хто ти такий?). V rokoch 2015 – 2016 absolvoval vojenskú službu v Ozbroyených silách Ukrajiny. Od začiatku totálneho útoku Ruska na Ukrajinu opäť slúži v armáde. Jeho texty sú preložené do angličtiny, nemčiny, poľštiny, češtiny. Je laureátom Literárneho ocenenia M. Gogoľa (2018), Literárnej prémie Josepha Conrada (2019), Knihy roku BBC (2021) a iných.

„Radiotechnik“ a prehrabával sa v otcových audionahrávkach, dlho som si vyberal hudbu, ktorá by sa hodila k mojej nálade, potom som ležal v strede miestnosti na sivom koberci so stopami plastelíny, spieval som si a neznáme anglické slová som si pri tom vykladal po svojom. Nebola nijaká vojna, nijaké temné lesy, nijaká minulosť, na ktorú neustále myslíš, nijaká budúcnosť, na ktorú myslieť nechceš. Bolo to tu a teraz, živá hudba, živý ty a živý každý, koho miluješ svojim pubertálnym srdcom...

Nechajme však hudbu hudbou. A čo literatúra?

Asi raz za dva týždne psychológ práporu vedie pre našu rotu stretnutia. Nedávno sme mali psychologické praktikum, zamerané na prevenciu proti vyhoreniu. Prišlo asi dvadsať vojakov z celej roty. Boli to väčšinou tí, ktorých vzali nasilu a prinútili ich sadnúť si za stôl. Prišli sme do sály v opustenej vile na severe krajiny, ktorá momentálne slúži pre potreby ukrajinskej armády. Psychologička, žena približne v mojom veku plná falošného nadšenia, ako animátorka v rezortnom hoteli rozdávala úlohy. Jednou z nich bolo doplniť vetu „Nikdy som nebol...“ a následne pomenovať povolanie alebo činnosť, ktorú máme veľmi radi, ale ktorú sme nikdy nerobili. A tak sme všetci – strelci, guľometníci a granátometníci – museli v hlave naprojektovať akúsi požiadavku na svoje nerealizované túžby, obrátiť na ne svoju pozornosť a potom si vyčleniť istý čas a pracovať nad zhmotnením našich túžob. Z dvadsiatich ľudí dvaja nikdy neboli tanečníkmi, traja nikdy neboli spevákmi, dvaja nikdy neboli umelcami a jeden klaviristom. Takmer polovica opýtaných, ktorí okrem mňa nemali nič spoločné s kultúrnym priestorom, mali istú pieteť k tvorivým profesiám. Manažéri, právnici, automechanici, vodiči, úradníci, ktorí boli na čas vojny pripojení k vojnovéj beztvárnosti, zrazu odkryli tajomné dvere k svojim skutočným túžbam. Som si však istý, že nikto z nich neurobil a nikdy neurobí nič, aby sa priblížil k realizácii týchto túžob. Nevie, či je dobré alebo nie, ak sa nikdy nestanú tanečníkmi, spevákmi alebo spisovateľmi. Možno sa po vojne nájdú takí, ktorí si prvýkrát vyskúšajú niektoré z umení, ale v 90 % prípadoch to bude mať terapeutickú a nie umeleckú funkciu. O dva, päť, desať rokov budú na ukrajinskej kultúrnej scéne hrať plus-mínus tie isté postavy ako predtým. Ak prežijú, samozrejme. Oni, teda my, budeme tlmočiť staré reinterpretované posolstvá, presýtené chimérickými vojnovými obrazmi a typickými zápletkami v novom krvavo-čiernom obale. Všetci, teda aj my, budeme desať rokov pozývaní na medzinárodné festivaly, konferencie a kultúrne podujatia, budú si tam užívať naše traumy, budú skúmať naše hlboké jazvy ako v galérii, dajú peniaze na filmy, divadlo,

literatúru, budú sa snažiť o zmierenie s nepriateľom a znova a znova hovoriť o liečivej úlohe umenia. Na sedení som povedal, že som nebol nikdy spisovateľom, čím som medzi ostatnými vyvolal prekvapenie. A len sám pre seba som dodal, že som nikdy nebol spisovateľom, ktorý by nemusel deliť svoju literárnu tvorbu s inými aktivitami. Vojaci pobejú s puškami a spisovatelia sedia v útulných kanceláriách v kožených kreslách a píšú. Alebo na ostrovoch pri pohári rumu spomínajú na svoju parížsku mladosť. Nie, nechcem byť vojakom. Neznášam zbrane, neznášam vojenskú romantiku, armádu a vojnu ako takú. V tejto príliš hlasnej samote sa cítim neprijemne, až zle. Chcem posadiť svoj zadok do koženého kresla a na jazyku cítiť páľivú sladkosť rumu. Nezáleží na tom, že som svoju mladosť neprežil v Paríži v 20. rokoch, ale v uliciach Kyjeva v roku 2000. Na druhej strane, mal by som o čom písať, keby som v živote nemal všetky tie aktivity, ktoré ma neustále odvádzali od literatúry?

Už dávno som sa rozhodol, že ak sa mi raz podarí vrátiť do svojho bývalého života, ak si raz spomeniem na to, ako sa zo slov tvoria vety a ako sa vety ukladajú do veľkých románov, potom je nepravdepodobné, že o tejto vojne niečo napíšem. Žiaden umelecký text. Namiesto toho budem písať o láske. A o hudbe. Pretože láska, bez ohľadu na to, v akom stave anabiózy sa teraz nachádza, je jediná vec, ktorá nás, hriešnych, drží v tejto realite. A hudba je jediná vec, ktorá túto realitu posúva na úroveň znesiteľnej existencie. Som si istý, že o vojne bude mať kto písať. Čoskoro budú stovky rôznych nemotorných hrdinských románov plných nechutného páťosu, typických denníkov, ale aj stovky skutočne silných dokumentov doby a hlbokých výpovedí. Chcem aspoň veriť, že hodnotné diela na tému tejto vojny sa stanú aj našou literatúrou bez toho, aby sa utopili pod lavínou monotónnej nudnej nadutosti. V umení by sa nemali robiť kompromisy a preferenciami tých, ktorí vytrpeli kvôli víťazstvu a išli k nemu ťažšou cestou, sa majú zaoberať sociálne služby, nie kultúrne pole.

Takže netušim, koľko času musí uplynúť, aby sme všetko pochopili, rozanalyzovali, aby sme prišli k vrcholnému bodu postihnutia toho, čo sa s nami deje. V skutočnosti mi je to úplne jedno. Namiesto toho mám to, s čím sa nerozlúčim, aj keby sa čokoľvek stalo. To, čo ma oživuje. Nekonečný svet hudby, ktorý je so mnou stále, a to len za päť dolárov mesačne.

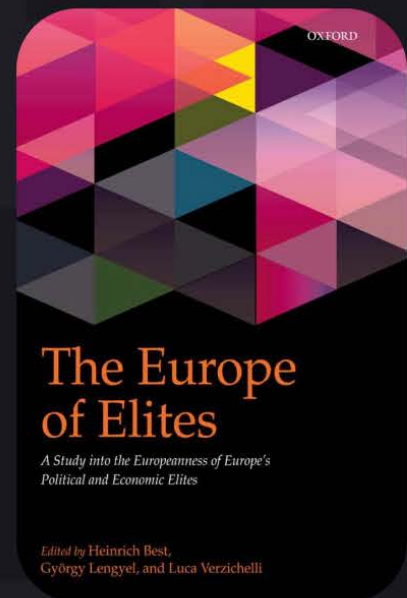
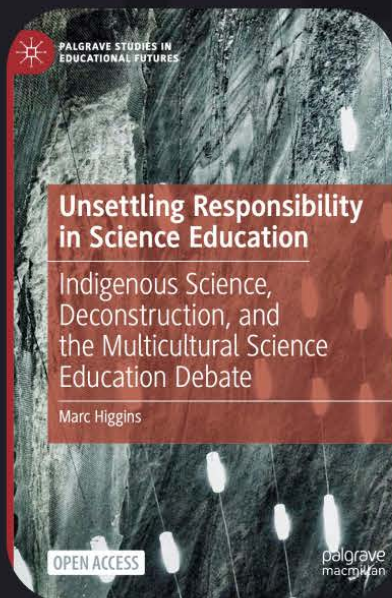
Preklad Valéria Juríčková

Text vznikol v rámci projektu „Ukrainian authors for Europe. Europe for Ukrainian authors“, ktorý organizuje Rozstaje.art s podporou Bázis – Maďarský literárny a umelecký spolok na Slovensku. Projekt je spolufinancovaný Medzinárodným vyšehradským fondom.

Valéria Juríčková (1976)
Narodila sa v Stropkove, vyštudovala ukrajinčinu na FIF Prešovskej univerzity. Odborne sa venuje teórii a kritike umeleckého prekladu a prekladá súčasnú literatúru z ukrajinčiny. Okrem časopiseckých prekladov prózy a poézie vyšli v jej prekladoch detské knihy *Ktosi alebo Vodné srdce* Viktorie Ameliny, alebo *Sova, ktorá sa chcela stať škovránkom* Haliny Vdovyčenko (Slniečkovo 2020, 2021).

Všetky knihy na jednom mieste

OVERENÉ DESIATKAMI POSKYTOVATEĽOV OBSAHU. INEDUCO JE DIGITÁLNA KNIŽNICA ZAMERANÁ NA POSKYTOVANIE E-KNÍH PRE TISÍCE VYSOKOŠKOLÁKOV.

P. Cebocli: *Pavlin príbeh*.
Réžia: Iva Š., 2005.
Na fotografii herečky
Timea Jamrichová
a Mária Šamajová.

Iveta Škripková:
*Feministické divadlo
a jeho slovenská cesta*
Bratislava: Divadelný
ústav, 2022

Skôr chodníček ako cesta slovenského feministického divadla

„Feminizmus na Slovensku sa v porovnaní s európskym priemerom posúva slimačím tempom,“ skonštatovala britská novinárka Martha Gill začiatkom roka 2023 v jednom zo svojich článkov v denníku *The Guardian*, opierajúc sa o neveselé štatistiky Európskeho inštitútu pre rodovú rovnosť.

✦ Martina Mašlárová

Nie je žiadnou novinkou, že feminizmus u nás nepatrí medzi „trendy“ témy. A netýka sa to len spoločensko-politického diania, ale až na výnimky aj umenia a kultúry vrátane divadla. Preto treba rozhodne oceniť dlhoročnú snahu autorky a režisérky, riaditeľky Bábkového divadla na Rázcestí **Ivety Škripkovej**, ktorá sa snaží narušiť status quo a do svojej tvorby systematicky vnáša feministickú optiku. Aj – alebo dokonca len – vďaka tomu mohla vzniknúť publikácia ***Feministické divadlo a jeho slovenská cesta***, ktorá je na onej ceste opäť jedným krokom vpred. Hoci ide de facto o prepracovanú verziu jej dizertačnej práce *Femini[(ta)- (zácia)]zmy a divadlo*, ktorú pred niekoľkými rokmi obhájila na UKF v Nitre, je pozitívne, že v spolupráci s vydavateľom, Divadelným ústavom v Bratislave, nadobudla široko dostupnú knižnú podobu.

Autorkina cesta

Je sympatické, že autorka sa v knihe nesnaží umelo navodiť dojem neutrálnej pozície a vstupuje do diskurzu priznane na základe vlastnej empirie, čo akcentuje používaním prvej osoby jednotného čísla. Na túto perspektívu nás hneď na začiatku čítania upozorní už obsah; hoci Škripková v prvej kapitole prináša pomerne vyčerpávajúci a komplexný prehľad filozofických, sociologických a interdisciplinárnych východísk, o ktoré sa pri svojom teoretickom výskume, ale aj pri praktickej aplikácii opiera, nenazýva túto stať jedno-ducho zdroje či východiská, ale (Moje) inšpirácie. Tento metodologický prístup sa vinie celou knihou, čo nie je a priori negatívom, akurát by sa k názvu knihy azda pýtal upresňujúci podtitul, trebárs: *Feministické divadlo a jeho slovenská cesta: Ako ňou putuje Iveta Škripková*.

Problém presnosti názvu knihy sa pri jej čítaní priebežne vynára opäť. V konečnom dôsledku by s obsahom lepšie korešpondoval napríklad titul *Feministické divadlo a jeho banskobystrická cesta* či *Feministické divadlo a jeho takmer neviditeľná slovenská cesta*. V hutnosti spracovania jednotlivých tematických celkov, ktoré tvoria kapitoly knihy, vzniká totiž citelná disproporcia. Kým zahraničné kontexty a príklady sú obsiahnuté dosť obsérne, slovenský kontext vyvoláva dojem, že okrem banskobystrického Bábkového divadla na Rázcestí a jeho projektov, realizovaných najmä pod hlavičkou Štúdia T.W.I.G.A., vlastne v súvislosti s feminizmom veľmi niet o čom hovoriť.

Teatrologickému výskumu feminizmov sa v podstate venuje jedna osoba – profesorka Nadežda Lindovská, len okrajovo iné teatrologičky (nehovoriac o teatroológoch). Škripková uvádza aj výpočet autoriek a režisérk, ktoré tematizujú rodové aspekty, no pri podrobne spracovaných častiach o tvorbe gyno-kritického divadla v BDNR ide skôr o letmé zmienky. Tomuto dojmu zodpovedá aj objem informácií – kým podkapitola *Feminizmy a prax divadla na Slovensku* zaberá 14 strán textu, podkapitola *Ženská a feministická tvorba v Bábkovom divadle na Rázcestí* sa rozpisá na 37 stranách. Aj obrazovú prílohu tvoria výlučne fotografie z projektov BDNR.

Nevýhoda faktu, že autorkou knihy je najvýraznejšia osobnosť slovenského feministického divadla, spočíva aj v tom, že kým pri písaní o práci iných tvorcov a tvorkýň sa jej darí uplatniť aj kritický náhľad, pri jej vlastnej tvorbe to, pochopiteľne, nie je možné. Ako čitateľky a čitatelia sa tak dozvedáme o množstve

záslužnej práce, ktorú Škripková v banskobystrickom divadle nepochybne vykonala, no prichádzame o jej reflexiu z odstupu a poznanie toho, ako túto prácu recipuje divadelná a ako široká verejnosť.

Citeľný subjekt

Zároveň miestami vzniká dojem istej zaujatosti voči iným tvorivým subjektom – alebo možno len čiastočne limitujúceho písania z autopsie. Príkladom môže byť pasáž *Rod skusmo* (s. 76 – 82), kde Škripková uvádza slovenské inscenácie feministicky ladených hier a zároveň bez dôkladnejšej argumentácie konštatuje, že ich nemožno definovať ako rodovo citlivé či feministicky poučené. Sama však nekonkretizuje, aké kritériá by mali také inscenácie spĺňať, aby ich bolo možné považovať za príklad feministickej divadelnej praxe. Jeden taký príklad uvádza ako výnimku – tanečnú performanciu *Verzus*, ktorá vznikla v banskobystrickom kultúrnom centre Záhrada. *Verzus* však nie je uvedením rodovo citlivej hry, ale autorským projektom. Pritom projektov, ktoré rodovú či feministickú perspektívu vedome uplatňujú, sa v posledných rokoch objavilo mnoho viac – za všetky spomeňme projekty nezávislého divadla Uhol_92 (*Vnořen, Štúdiá otcovho obrazu...*), projekty divadla NUDE (*Lúbim Ťa a dávaj si pozor, Mala Dr. Csabová pravdu, Roľa, Cukrová vata...*), *Masterpiece* Slávy Daubnerovej či projekt Dočasného kolektívu *Centrum lásky k feminizmu* a i. Časový rámec Škripkovej knihy sa končí rokom 2021, s výnimkou najnovších inscenácií (napr. *Iokasté* režiséra Lukáša Brutovského) teda väčšinu z nich bolo možné v tomto rámci zachytiť.

Podobné zaujatie indikuje poznámka 230 v rovnakej časti knihy, v ktorej Škripková ako príklad záujmu o spracúvanie rodovej optiky uvádza inscenáciu v réžii Mariána Pecka *Vojna nemá ženskú tvár* (SKD Martin, 2017), pričom konštatuje, že v réžiách iných

Diagnóza slovo. Réžia: Iva Š, 2013. Na fotografii herečky BDNR, v centre Veronika Fekiačová.

Martina Mašlárová (1988)

Pôsobí na Divadelnej fakulte VŠMU ako pedagogička a študijná prodekanica a v Divadle Andreja Bagara ako dramaturgička. Bola šéfredaktorkou mesačníka *kôd*. Príležitostne prekladá z francúzštiny a angličtiny, v roku 2021 vyšiel jej preklad publikácie Britského kritika Marka Fishera *How to Write About Theatre (Ako písať o divadle)*.

súčasných režisérov nezaznamenala záujem o rodovo citlivé divadlo. Zabúda pritom napríklad na inscenáciu *A budeme si šepkať* (SKD Martin, 2009) v réžii Kamila Žišku, ktorá ešte skôr než projekty Štúdia T.W.I.G.A. pripomenula zástoj spisovateliek Hany Gregorovej, Ludmily Podjavorinskej, Eleny Maróthy Šoltésovej a Terézie Vansovej. Za motivované záujmom o rodovo citlivé divadlo (ktoré síce nenesie túto nálepku, to však neznamená, že ho ako také nemôžeme v istých aspektoch chápať) možno považovať aj projekty Patrika Lančariča (*Červená princezná, Einsteinova žena, Vtedy v Bratislave*) alebo aj Matúša Bachynca (*Kabaret normalizácia alebo Modlitba pre Martu, Matky, Hriech/Její pastorkyňa, Milada...*). Medzi mladšou a strednou generáciou režisérov sa nájdu aj ďalší. Napríklad absolvent VŠMU Viktor Varga ešte počas štúdia uviedol hru Caryl Churchillovej *Top girls*, cez optiku rodu môžeme čítať aj viaceré inscenácie queer režisérov Tomáša Procházkou či Mariána Amslera.

Dobrá začiatok

Týmto výhradami však nechcem umenšovať význam Škripkovej výskumu, napokon, ona sama uvádza, že ambíciou knihy nie je podať vyčerpávajúci a ucelený obraz. Publikácia je dobrým východiskovým materiálom pre ďalšie teoretické bádanie. Môže zároveň slúžiť ako učebnica na špecializovaných predmetoch v umeleckých a humanitných študijných programoch a v neposlednom rade by mohol najmä vhlád do praxe BDNR inšpirovať k rodovo citlivej tvorbe ďalšie tvorivé osobnosti z oblasti divadla. Chodníčkom, ktorý im Škripková svojím príkladom vyšliapala, by sa tak aj vďaka jej publikácii mohli pustiť aj tí a tie, čo sa doteraz na trase feministického divadla strácali. **KR**

Krista Bendová to s deťmi vedela

Zaspal v ruži chrobák malý, zlatistý.

Padla ráno chladná rosa na listy.

Zazvonila, zacengala iba preň.

Vstávaj, vstávaj, chrobáčiato, už je deň!

✦ Markéta Andričiková

Verše riekanky *Chrobáčik* zo zbierky *Čačky hračky* (1949) Kristy Bendovej, jednej z najznámejších slovenských spisovateľiek pre deti, ktorá by 27. januára tohto roku oslávila svoje sté narodeniny, naznačujú, ako jednoducho a pritom esteticky účinne možno zapôsobiť na detského príjemcu. V pozadí mikropříbehu chrobáčka spiaceho v lupeňoch ruží cítime nežný vzťah niekoho, kto ho pri tom spánku pozoruje až do briedenia, zachytáva cvengot rannej rosy a potom ho milo osloví: chrobáčiato. Komu by sa pri takom oslovení nechcelo prebudiť do nového dňa?

Tvorbu Kristy Bendovej poznajú mnohé generácie detí a školákov. Tých najmladších môžu oslovíť riekanky zo spomínanej zbierky (debutovej v rámci tvorby pre deti), čerstvých školákov zasa básne zo zbierky *Bola raz jedna trieda* (1956), no najväčší a najpriaznivejší ohlas dodnes zaznamenávajú najmä jej prozaické diela, a to predovšetkým *Osmijankove rozprávky* (1967–1969), na ktoré nadviazala cyklom *Osmijanko rozpráva 8×8=64 nových rozprávok* (1971), a *Opice z našej police* (1966).

O popularitu *Osmijankových rozprávok* sa v prvom rade postaral Slovenský rozhlas. V spomienkach dramaturgičky Anny Klímovej (*Osem spomienok na Osmijanka* je prílohou Buvikovskej knižnej reedície tohto rozprávkového cyklu z roku 2014) sa dozvieme o celej genéze tejto zvláštnej postavičky – panáčka s menšou hlavou a väčším bruškom – ktorú si navrhli

samotní detskí poslucháči. Ako píše Anna Klímová, „Krista Bendová prijala Osmijanka do svojho srdca, mysle a trojizbového bytu, v ktorom žila so svojimi tromi synmi, dvomi vlčiakmi, mačkou, nájdenou v žalostnom stave v kontajneri, s rybičkami v akváriu, andulkami v kletke a s opicami. Tie boli našťastie plyšové.“ (s. 230) Nezameniteľnú hlasovú podobu prepožičal Osmijankovi herec Slovenského národného divadla Ctibor Filčík.

Cez antropomorfovanú postavičku Osmijanka sa detským (aj dospelým) poslucháčom a neskôr aj čitateľom prihovára niekto, kto má mimoriadny pozorovací talent a zmysel pre humor. Námetom Osmijankovho rozprávania môže byť takmer čokoľvek, čo je známe dieťaťu – zvieratá, vtáčiky, prasiatka, les, hudobné nástroje, princezné, draci, zázračné krajiny, detektívi, škola či dokonca porekadlá. Osmijanko je prevažne pozorovateľom a komentátorom udalostí, ale občas býva aj priamym aktérom príbehu (v rozprávkach o zázračných krajinách do príbehu priamo zasahuje aj jeho štvornohý spoločník Osmidunčo). Princíp, na ktorom je rozprávanie postavené, je čiastočne parodický (deformujúci známe klasické rozprávkové motívy, atribúty či formalky), čiastočne nonsensový a miestami aj satirický (medzi riadkami sa niekedy ozývajú kritické tóny nasmerované na výchovu detí v rodine či v škole, medziľudské vzťahy či dokonca bezohľadné správanie k životnému prostrediu). Spoločným menovateľom všetkých rozprávok je humor, postavený na invenčných slovných hračkách, ozvláštnenom pozorovaní a hodnotení každodenných udalostí, a na situačnej komike.

Spomínané atribúty nachádzame aj v próze zo života detí *Opice z našej police*. Humor, slovné hračky a situačná komika sú naviazané na postavy troch súrodencov – prváka Jožka, druháka Ferka a tretiaka Samka (inšpirovaných vlastnými tromi synmi), ich vzájomnú interakciu, ako aj ich interakciu s blízkymi dospelými (predovšetkým mamou a starými rodičmi) a spolužiakmi. Základná línia rozprávania je jednoduchá, lineárna, ale originálna je náhly vstup hračky do života chlapcov. Fricko je plyšová opica, ktorú dostal na narodeniny Ferko ako chabú náhradu za vytúžený darček (živého orla, psa alebo mačku). Keďže on ju rázne odmietne, ujme sa jej najmladší z bratov Jožko. Vymyslí pre ňu špeciálne meno – Fricko – aj špeciálnu reč. Týmto činom je Fricko oživený a postupne sa stáva právoplatným členom rodiny. Všetky zážitky, vrátane prázdnin v horskej chalupe u dedka a babky (odkiaľ všetci posielajú mamičke do mesta svojské telegramy), sú od tej chvíle spojené s Frickom, pričom jeho opícia rodina sa pod vplyvom rozličných vtipných okolností postupne rozrastá. Jedinečné čaro tejto knihy spočíva v autentickom a veľmi presvedčivom stvárnení života rodiny, kde spolu jednotliví členovia korektne komunikujú, aj keď sa občas pohádajú. Korektný a akceptujúci vzťah dospelých k deťom sa prejavuje najmä v prijatí a rozvíjaní ich nevšedného videnia. Toto úsilie dospelých však nie je v texte zdôrazňované či manifestované, je to prejav hlbokého a prirodzeného porozumenia a prijatia detskej hry a imaginácie ako legitímnej súčasť ich zdravého vývinu. Aj z toho dôvodu ostáva kniha *Opice z našej police* vzácnym literárnym dedičstvom a svedčí o autorkinom majstrovstve v komunikácii s dieťaťom. KR

Markéta Andričiková
(1974)

Vedecky a pedagogicky pôsobí na Filozofickej fakulte UPJŠ v Košiciach.

Venuje sa svetovej literatúre, výtvarnému umeniu, kinematografii, slovenskej a svetovej literatúre pre deti a mládež a problematike detskej recepcie.

Povedali priatelia...

Oslovím ťa s tvojím dovolením – Kristína. Videli sme sa v živote iba raz pri kurióznejšej príležitosti, keď sme traja (ešte s Ľubomírom Feldekom) spievali moju pesničku. A ty si mi po niekoľkých minútach našej známosti navrhla, aby som ti tykal. To bolo nečakané. Mal som zrazu pocit, že sa poznáme dlhé roky, a prečo nie. Rozprávkovým postavám sa predsa nevyká – a ty si bola pre mňa, Kristína, rozprávková dáma.

Keď som bol malý, mali sme pivničné kino, ktorému som vymyslel na tvoju i moju počesť názov Osmidanko.

A pretože osmička bolo moje rozprávkové číslo, viem, kde si dnes: nie v siedmom, ale v ôsmom nebi.

Dnes sedím v piešťanskom dome spisovateľov, je koniec leta a jedno súkromné rádio vysiela tvoju rozprávku. Tú pesničku si už spolu nespievame. Ani mne ani Feldekovi dnes nie je do spevu. Ostáva to iba na tebe. Zaspievaj ju Osmijankovi a anjelom.

☛ Daniel Hevier

Krista Bendová stelesňuje pre mňa hrejivý úsmev, vážny humor a liečivý prameň ľudskej múdrosti. Také isté sú aj postavičky v jej *Osmijankovi*, medzi ktorými každý čitateľ nájde sám seba, či aspoň svoju túžbu byť veselým, zábavným a duchaplným. Predovšetkým však pocíti pohodu, zažije radosť z čítania, radosť zo života. Som šťastný, že sme boli s Kristínkou priatelia, že sme si dobre rozumeli.

V istom zmysle sme sa dokonca dostali aj do príbuzenského vzťahu. Keď sme na spoločnej besede na Základnej škole vo Veči pri Šali krstili opicu, čo jej venovali deti na pamiatku, pasovala ma za krstného otca. To je celá ona!

☛ Ján Navrátil

Krista Bendová a Svefo Mydlo sú živým dôkazom, že talent a charakter môžu byť dvojčatá. A preto sa tak rád vraciam k ich čarovným knižkám.

☛ Tomáš Janovic

Naša pani spisovateľka

S Kristou Bendovou sme sa zoznámili v 70. rokoch, keď sa nad našou krajinou vznášal čierny mrak. Mnoho spisovateľov, ktorí nesúhlasili so vstupom cudzích armád na naše územie, dostalo zákaz publikovať. Patrila k nim aj Krista Bendová. Vtedy som požiadala vtedajšieho riaditeľa Mladých liet Ruda Morica o tichý súhlas na spoluprácu s touto jedinečnou, no vtedy inkriminovanou spisovateľkou. Vďaka jeho veľkorysosti sa začala naša niekoľkoročná spolupráca, a môžem povedať, aj priateľstvo. Krista Bendová bola nesmierne empatická, spoločensky angažovaná a ochotná pomôcť každému, komu sa dávala krivda. Varovala ma pred možnými dôsledkami z našej spolupráce. Mala obavy, no nie o seba. Často opakovala, že už s písaním skončila, lebo vedela, že nemá nádej, aby jej niečo vyšlo knižne. Bola som vytrvalá v presvedčení, že deti čakajú na nové *Opice z našej police* alebo ďalšie *Osmijankove rozprávky*, a tak napokon napísala ešte *Rozprávky z Dúbravky* a prozaické dielo o jej skutočnom psíkovi *Šťastný pes*. Chodila na besedy s deťmi aj so svojím psíkom Bonou. Bona sedávala v prvej lavici a na Kristíninu výzvu začala vždy „spievať“. Vtedy bola šťastná a šťastné boli aj deti. Možno si tie deti – dnes už rodičia ďalších detí – spomenú na tie nezabudnuteľné besedy, keď ich zabával milovaný psík Kristy Bendovej.

☛ Mária Števková, riaditeľka Vydavateľstva Buvik

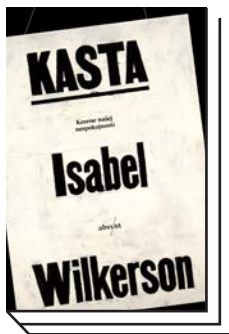
Osmijankova literárna záhrada

Osmijanko, hlavný hrdina celoslovenského čitateľského projektu Osmijankova literárna záhrada, už 20. rok prichádza so svojimi povestnými kapsičkami za deťmi a vyberá z nich riekanky, povedačky, básničky, rozprávky, ale i povesti či rodinné príbehy. Každoročne oslovuje tisícky detí na Slovensku prostredníctvom rovnomennej celoslovenskej súťaže a putovnej výstavy, ktoré ich pozývajú sadiť semienka čítateľstva. Medzi najvzácnejšie exempláre Osmijankovej záhrady patrí majestátny strom Rozprávkovník Kristy Bendovej, ktorý zoznamuje deti so všetkými „osmičkami“ rozprávok, ktoré pani spisovateľka vo svojom osmičkovom osudovom období napísala. V súťažnom zošite každoročne figuruje jedna Osmijankova rozprávka. Jej interpretácia a tvorivé úlohy vedú deti k rozvíjaniu jej poslania. A práve posolstvá, ktoré Krista Bendová vkladala do týchto rozprávok s typickým spoločensky parafrázovaným humorom a grotesknými jazykovými novotvarmi, oslovujú aj dnes nielen deti, ale aj dospelých čitateľov.

☛ Miroslava Biznárová, riaditeľka n. o. OSMIJANKO

Slovenská pošta vydala k autorkinmu výročiu poštovú známku s jej portrétom „nakresleným“ kriedou Miška Mušku, Ďurka Hrušku a Šaňka Šušku na školsku tabuľu. Autorkou výtvarného návrhu známky je Mgr. art. Natália Ložeková.

Národná banka Slovenska vydala k autorkinmu výročiu striebornú zberateľskú euromincu. Na lícnej strane mince sú zobrazené tri opice na polici s knihami – čitateľný odkaz na autorkino najznámejšie dielo – *Opice z našej police*. Autorom tejto kompozície je medailér Karol Ličko. Rubovú stranu s portrétom Kristy Bendovej a detailom jej knihy *Bola raz jedna trieda* navrhoval sochár, rytec a medailér Štefan Novotný.

Isabel Wilkerson:
Kasta. Korene našej
nespokojnosti
Preklad: Ivana
Krekáňová
Žilina: Absynt, 2022

Zlo v mene najvyšších ideálov

„Niektorí ľudia si fotografie z lynčovania zarámovali s prameňmi vlasov obetí pod sklom, ak sa im podarilo nejaké zohnať. Jeden z divákov napísal na zadnú stranu pohľadnice z Waca v Texase v roku 1916: „Toto je grilovačka, ktorú sme mali včera večer, ja som naľavo s krížom nad hlavou. Tvoj syn Joe.““

✦ Eva Dědečková

Isabel Wilkerson (1961) je úspešnou americkou novinárkou. Predovšetkým je to však dcéra rodičov, ktorí počas tzv. Veľkej migrácie (1910 – 1970) spolu s takmer šiestimi miliónmi Afroameričanov z rurálnych južných častí Spojených štátov hľadali lepší život v priemyselne rozvinutejších oblastiach na severe. Svoju oceňovanú knihu *Kasta* (2020) napísala sama ako „živý, dýchajúci kastový experiment“, teda s hlbokou životnou skúsenosťou, čo je vždy zárukou kvalitného, aj keď značne znepokojujúceho čítania, ktoré núti čitateľa zamyslieť sa, či vôbec existuje progres, evolúcia ľudského druhu ako takého alebo aspoň ľudského myslenia.

Neochota riskovať pohodlie

Knihu otvára obraz Augusta Landmessaera, človeka, ktorý na dobovej fotografii z čias nacistického Nemecka ako jediný v dave nehajluje. Autorka si kladie otázku, čo treba k tomu, aby sme dokázali byť takýmto človekom v dave? Zvlášť je potrebné všimnúť si jej formuláciu: „... ľudia nie sú ochotní prekročiť hranice svojho strachu“ z nepohodlia, z výsmechu suseda, z verejnej ostrakizácie. Nie je to tvrdenie o „neschopnosti“, ale o *neochote*. Teda o možnostiach konania ovládaných vôľou, ktorá vymedzuje napokon aj vlastné sebaurčenie, mieru vnútornej slobody a nezávislosti. Vôľa, ktorá uprostred davu čelí

Zdroj: Absynt

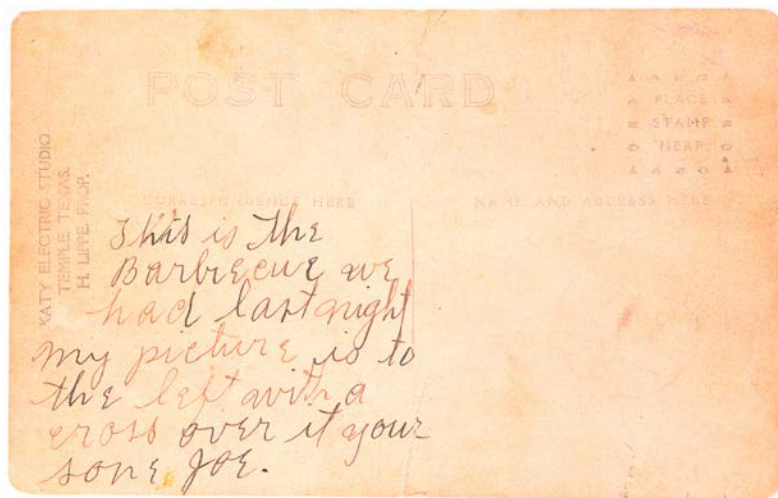
naoko iracionálnemu strachu z „vymykania sa“ z kolektívu, čelí však aj hlbokaj a silnej emócií začlenená, jednoty, ktorej sila a určite aj domnelá blízkosť k „dejinnej Pravde“, tomuto najjedovatejšiemu plodu filozofického myslenia, predsa prevyšuje drobné individuum. Navyše, ak sa podvolí, získa za to podiel na moci, ktorá v danom okamihu „hýbe dejinami“. Vyzerá to tak, že človek je obeťou svojej paradoxnej prirodzenosti. Je to však len pohodlný alibizmus. Jadro ľudskosti je totiž prosté. Na jeho obranu je však potrebná práve *ochota* riskovať vlastné pohodlie a prestať sa živiť egu lichotiacimi slovami ideológov. Napokon, sme jeden živočíšny druh, ktorý je rovnako konečný, rovnako *smrteľný*. No naše predsudky, konformnosť a lahostajnosť sú – *smrťiace*. Driemu pod povrchom tzv. civilizovanej kultúry podobne ako antrax v rozmrzajúcom permafroste. Nie je náhoda, že práve týmto environmentálno-biologickým kontextom začína Wilkersonová svoju prvú kapitolu. Ak by sme si mysleli, že starý rasový problém je už minulosťou, z ktorej sa spoločnosť ľudí poučilo, tak samotný symbol demokracie a jej ideálov slobody – USA – pri voľbách 2016 ukázali, že v určitých obdobiach vírus primitivizmu a prostoduchosti ovládne nespokojnú väčšinu.

Naturalistický pohľad na dejiny

Ubehlo viac ako dvadsať rokov vlastného skúmania Veľkej migrácie, keď si autorka plne uvedomila, že nepíše o geografii a migrácii, ale o „americkom kastovom systéme, umelej hierarchii, v ktorej väčšina všetkého, čo človek môže a nemôže robiť, vychádza z toho, ako vyzerá, a ktorá sa prejavuje tak na severe, ako aj na juhu“. (s. 43) Svoju pozornosť sústredila na vnímanie súvislostí medzi troma kastovými systémami, ktoré v dejinách vyčnievali najvýraznejšie – systém nacistického Nemecka, kastovníctvo v Indii a napokon kastová pyramída v USA. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že ide o príliš násilnú snahu spojiť nespojiteľné. Kniha však postupne nadobúda podobu zrkadla zloženého z ostrých črepín, ponúkajúcich naturalistický pohľad na dejiny, ktoré spája niečo hlboko znepokojujúce...

Kým prvé kapitoly sú pre nás (nepochopiteľne) „iba“ históriou Ameriky – akoby sme mohli ignorovať fakt, ako vôbec USA vznikli, a že to boli európski imigranti, ktorí vyvraždili väčšinu nepoddajného pôvodného obyvateľstva a na ťažkú prácu si dovážali otrokov z Afriky, od ôsmej kapitoly súvislosti medzi troma kastovníckymi systémami naozaj začínajú mrazivo zapadať do seba kovovým zvukom a bez husej kože sa nezaobide hádam ani jedna stránka. Hierarchizácia spoločnosti Nového sveta, nastolená terorom a krutosťou tých, ktorí prichádzali vraz z civilizovaného sveta, vyniesla na vrchol spoločnosti anglických protestantov a na samotnom dne sa po dvanásť generácií tlačili dovezení africkí otroci ako čierne kal onoho povestného dobrého kresťanského svedomia, ktoré, samozrejme, treba za každú cenu potlačiť.

Z pohľadu historika filozofie sa ponúka otázka, či nie je paradoxom, že Nemci sa pri tvorbe norimberských zákonov najprv pozreli na to, ako „to“ urobili Američania. Nie je. Americká oficiálna, legislatívne upravená taktika kontroly marginalizovaných skupín a udržiavania zdedenej hierarchie, poriadku, nekompromisné zákony o „čistote“ inšpirovali nemecký nacizmus v zásadnom zmysle. Toto je obrovské memento, keď dva vraz výnimočné národy, jeden určujúci ideál demokracie a slobody, druhý sa pýšiaci titulom najduchovnejšieho, najfilozofickejšieho národa v Európe, sa delia o spoločný koreň nenávisťi voči samotnej prirodzenosti života, sveta, a to pre vieru vo „vyšší“ zmysel, vyvolenosť a svetodejinné predurčenie. Z tejto perspektívy kniha odhaluje zvrátenosť „humanizmu“, ktorý bol (a falošne i naďalej je) jedným z najvyšších ideálov tzv. civilizovanej kultúry. Spolu s Nietzscheom by sme sa mohli provokatívne opýtať: dokedy sa budeme živiť hnilými zvyškami dávno mŕtveho Boha? Kedy konečne budeme schopní vytvoriť ideál hodný pozemšťana, smrteľníka, ktorý už netrpí „prašivinou srdca a otravou krvi“, t. j. nacionalizmom, pretože chápe, že ľudskosť nekorení vo „svetlej“ racionalite Dobra (platónsko-kresťanské dedičstvo), ale v úprimne žitej pozemskosti smrteľníka? Taký ideál, ktorý dobre pozná „čierne“ hlby kozmu, objímajúce ten krátky záblesk dňa, čo nás až dosiaľ zaslepoval falošnou pýchou, haniacou nielen prírodu, ale aj druhého. Kedy „radostná veda“, v ktorej kontexte Nietzsche kritizoval hlúposť svojich krajanov, rozbije aj najposlednejší predsudok na úrovni bežného človeka a prebudí ho do skutočnej, kozmickej reality jeho existenciálnej vrhnutosti, kde už neobstojí žiadna absurdná metafyzická hierarchizácia bytia, tobôž ľudí?

Predná a zadná strana pohľadnice s fotografiou zlynčovaného Willa Stanleyho z roku 1916.

Eva Dědečková (1988)
Filozofka a publicistka.

Vystudovala filozofiu a dejiny filozofie na UPJŠ v Košiciach a na Univerzite Karlovej v Prahe. Pôsobí ako vedecká pracovníčka na Filozofickom ústave SAV v Bratislave.

Venuje sa fenomenológii, prednostne kozmologickej filozofii výchovy Eugena Finka a Friedricha Nietzscheho.

Akoby v bludnom kruhu

Aj keď slovenského čitateľa asi najväčšmi zaujme druhá časť knihy práve pre mapovanie vlákien, ktoré prepájajú problém individua, davu, iracionality a potešenia, fascinácie z vraždy iného človeka s paradoxným religióznym zdôvodnením v pozadí tohto oblundného chovania, pokračovanie v tretej časti, ktoré predstavuje samotných osem pilierov kasty, rozhodne tvorí podstatu knihy. Autorka neobchádza ani pôvod pojmu kasta, rasa, trieda, princípy dehumanizácie a stigmatizácie a ani chápadlá kasty, ktoré si svojho obetného baránka dokážu, žiaľ, nájsť medzi nami dnes i zajtra. Dejiny nie sú nikdy prostou minulosťou a aj napriek snahám postaviť sa následkom a snahám o precitánie v určitom momente stále prichádza radikalizácia, akoby sme boli odsúdení žiť v tomto bludnom kruhu až príliš ľudskej krutosti.

Je veľmi pravdepodobné, že na konci knihy bude čitateľ autorku takmer podozrievať z paranoje. Žiaľ, je to skôr naša neschopnosť pripustiť si, v akých banálnych, každodenných situáciách býva schematické vnímanie „hierarchie“ či vymyslenej „miery príslušnosti“ k ľudskému rodu prítomné. Práve banalita je však tou najzlovstnejšou maskou zla, ktoré dokáže napáchať len človek, a to v mene tých najvyšších ideálov. Vôbec nie je náhoda, že epilóg sa začína pohľadom na nočnú oblohu. Obávam sa však, že kým sa budeme vyhýbať dôslednému prehodnoteniu vlastných metafyzických koreňov, a to najmä na úrovni filozofie vzdelávania a výchovy, humanizmus bude mať oprávnené pachúť nadávky.

Maya Angelou
(1928 – 2014)

Obchod so zmiešaným tovarom

Dnes už klasické dielo afroamerickej literatúry z roku 1969 sa konečne dočkalo slovenského prekladu. Ide o prvú zo siedmich autobiografických kníh spisovateľky, scenáristky a aktivistky **Maye Angelou**, ktoré publikovala v rozmedzí rokov 1969 až 2013. Spomienky sa začínajú, keď mala tri roky, a končia sa v roku 1968, keď oslávila štyridsiatku a zavraždili Martina Luthera Kinga.

✎ Katarína Gecelovská

Maya Angelou:
Viem, prečo vtáčik
v kletke spieva
Preklad: Marína Gálisová
Bratislava: Inaque, 2022

Vo Viem, prečo vtáčik v kletke spieva zobrazuje detstvo a dospievanie na segregovanom americkom Juhu (mestečko Stamps v štáte Arkansas) a v severnejšom St. Louis a San Franciscu. Keď majú s bratom tri a štyri roky, otec ich po rozvode s matkou pošle samých vlakom cez celé Spojené štáty do Stamps ku svojej mame. Babi, ako ju oslovujú, je v černošskej časti mesta rešpektovanou majiteľkou obchodu so zmiešaným tovarom. Ako zbožná kresťanka poskytuje svojim vnúčatám síce prísnu, ale spravodlivú výchovu, ktorá im však nemôže vynahraďiť lásku rodičov. Pre Mayu je nielen príkladom kresťanskej pokory a ďalších cností, ale aj neohrozenou starou mamou, ktorá si vždy so všetkým poradí. V kapitole, v ktorej Babi vezme svoju vnučku trpiacu silnými bolesťami zubov k bielemu zubárovi, riadiacemu sa pravidlom, že „farebných nelieči“, a dievča skutočne odmietne vyšetriť, hoci Babi dlhuje láskavosť, vidíme, že v Mayiných predstavách je Babi niečo medzi westerovou hrdinkou a magickou bytosťou: „Babine oči blčali ako uhľíky a ruky sa jej dvojnásobne predĺžili. (...) „Nežiadala som ňa, aby si sa ospravednil pred Marguerite, lebo nechcem, aby vedela o mojej moci, ale teraz ti niečo prikazujem. Do západu slnka odíď zo Stamps.“ (...) Cestou von zamávala vreckovkou na sestričku a premenila ju na vrece krmiva pre sliepky.“ (s. 166 – 167)

Oddelené životy

Detstvo na Juhu je plné povinností v Obchode, okolo domu a v škole, pravidel slušného správania a oslovovania dospelých, ale aj hier a čítania kníh, ktoré obaja súrodenci odmla obľubujú. Ale aj násilia a nespravodlivosti páchaných na černochoch, ktoré postupne prenikajú do detského sveta, hoci každodenné životy bielych a čiernych sú natoľko oddelené, že malá Maya spočiatku ani nevie, ako taký beloch vlastne vyzerá: „Pamätám si, ako som ani celkom neverila, že bieli sú naozaj skutoční.“ (s. 31) Občas sa však objavajú aj vo vesmíre detí a dospievajúcich – či už v podobe nejakej urážky, poníženia alebo násilného výjavu – a Maya si je čoraz väčšími vedomá postavou černochoch vo svete bielych. Násilie vstúpi do života súrodencov aj priamejšie a po roku strávenom u matky v St. Louis sa v dôsledku traumatickej udalosti vracajú späť do Stamps, kde žijú až do skončenia štúdia na miestnom učilišti. Nasleduje niekoľko rokov u matky a jej nového manžela v liberálnejšom San Franciscu. Maya si rozširuje životné skúsenosti – študuje na belošskom gymnáziu, učí sa tancovať, zoznamuje sa s divadlom, pracuje ako prvá černošská sprievodkyňa v električke, mesiac žije so skupinou mladých ľudí na vrakovisku

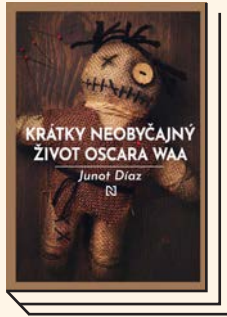
v Los Angeles, oboznamuje sa s existenciou lesbičiek a bojí sa, či sa aj ona nestáva jednou z nich. Prvá časť autobiografie sa končí v jej sedemnástich.

Čarovnosť detského vnímania

K najlepším častiam románu patrí detstvo v Stamps. Kolorit mesta a hlavne jeho černošskej časti je zachytený z pohľadu dievčatka, len minimálne upraveného skúsenosťami dospeljej Maye Angelou. Rozprávanie si zachováva čarovnosť detského vnímania a absolútnosť detského vesmíru. Jeho stredobodom je Obchod, ktorý je v očiach malej Maye magickým priestorom, akýmsi svetom vo svete: „Ráno, opustený a prázdny, vyzeral ako neotvorený darček od neznámeho človeka. Otvorí vchodové dvere bolo ako strhnúť z nečakaného podarúнку stuhu. Svetlo sa dnu vlievalo pomaly (fasáda bola otočená na sever), pokrývalo regály s makrelami, lososom, tabakom, niťami.“ (s. 23 – 24) Aj zvyšok dňa vníma cez prizmu Obchodu: keď pred celodennou šichtou prídu zbierači bavlny, Obchod je plný smiechu a žartovania, popoludní je unavený zo spolovice hotovej práce a v noci vo svetle lampy zasa pôsobí rozprávkovo: „Až sa mi žiadalo šepkať a chodiť len po špičkách. Aróma cibule, pomarančov a petroleja sa celú noc miešali a nedali sa rušiť, až kým z dvier nepadla drevená závera a dnu sa nevtisol ranný vzduch spolu s telami ľudí.“ (s. 17) Špecifikum rán, popoludní a večerov vychádza z podoby, akú majú v Obchode. Ten je miestom stretávania aj spoločného počúvania a povzbudzovania černošských športovcov pri rozhlasových prenosoch športových podujatí. Niektoré kapitoly sú skôr epizódami zo života v Stamps než súvislým chronologickým rozprávaním: príhoda s „bielou čvargou“ neslušne sa správajúcou voči Babi a Babino morálne víťazstvo, epizóda so zubárom, návšteva nenávideného reverenda Thomasa a jeho zosmiešnenie počas omše či lekcia udelená pani Cullinaneovej počas Mayinej služby v belošskej domácnosti.

Dočkáme sa vydania pokračovaní?

Jazyk Maye Angelou je živý aj poetický, veselé tóny sa miešajú s hlbokými a smutnými a konkrétne zážitky jedného dievčatka ukazujú na širší stav spoločnosti. *Viem, prečo vtáčik v klietke spieva* je silná a uhrančivá kniha o detstve, dospievaní, túžbe po rodičovskej láske, o traumách, živote v černošskej komunite, rasovom útlaku a násilí a o hľadaní samého seba v mäťúcej realite dospievania a rasovej nerovnosti. Obávam sa však, že tento vynikajúci román sa zrejme nedočká vydania svojich šiestich pokračovaní v slovenskom ani českom preklade. Budem dúfať, že sa mylím.

Junot Díaz: Krátky neobyčajný život Oscara Waa
Preklad: Milan Kopecký
Bratislava: N Press, 2022

Prekliatie fukú

Krátky neobyčajný život Oscara Waa sa odohráva striedavo v New Jersey a v Dominikánskej republike, odkiaľ autor pochádza a ako šesťročný sa odtiaľ s rodinou odsťahoval do USA. Protagonistu románu od siedmich rokov – vek, v ktorom mal naposledy úspech u žien – prenasleduje kliatba fukú. Fukú „nie je iba prastará legenda, strašidelný príbeh z minulosti... Za čias mojich rodičov to bolo čosi skutočné, čomu každý veril.“ (s. 13) Svoj pôvod má v období „objavenia“ Ameriky, no v novšej histórii sa spája s menom diktátora Trujilla: „Dokonca aj vo vzdelanejších vrstvách sa tradovalo, že ktokoľvek by spriadal plány proti Trujillovi, zoslal by sám na seba a na ďalších minimálne sedem generácií najsilnejšiu podobu fukú.“ (s. 14) Po tom, ako malý Oscar chodí s dvoma babami naraz, to už s ním ide dole vodou. Na rozdiel od bežných Dominikáncov, žnúcich u žien donjuanské úspechy, Oscar len naberá na váhe a stáva sa z neho čoraz väčší outsider, utiekajúci sa do sveta milovaných sci-fi a fantasy príbehov, ktoré nielen konzumuje, ale aj sám píše. Na svoju vlastnú smolu však nepatrí do takej kategórie geekov, ktorí sa o ženy nezaujímajú, a tak je jeho život plný nenaplnených túžob, nešťastných zamilovaní, výsmechu a sklamaní. Okrem Oscarovho príbehu sledujeme aj osudy jeho rebelantskej sestry Loly a neskôr aj ich životom a mužmi opakovane sklamanej matky Belicie, s ktorou sa vraciame do čias jej dospievania v Dominikánskej republike počas Trujillovej vlády. Pôvod rodinnej kliatby stopujeme až k jej rodičom a oboznamujeme sa pritom aj s dominikánskymi dejinami 20. storočia a zločinmi diktatúry.

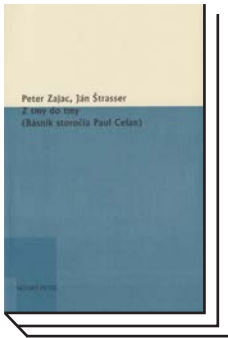
Rozprávačom románu je Yunior – Lolin bývalý priateľ a jediný skutočný kamarát, ktorého Oscar kedy mal (alebo sa takému statusu aspoň približuje). Zoznámia sa počas štúdií na vysokej škole a nečakane hlboko zasiahne do jeho života. Yunior je presne ten typ Dominikánca, akým Oscar nie je – príťažlivý, vyšportovaný a skórujúci u žien, čo sa však stáva jeho súkromným prekliatím, keďže nedokáže byť žiadnej – ani Lole – verný. Yunior je postava objavujúca sa aj v Díazových poviedkových zbierkach *Drown a This Is How You Lose Her* (česky pod názvom *A v tu chvíli je po lásce*). Rozprávačský štýl **Junota Díaz**a je svieži a neopozieraný, zahŕňa množstvo hovorových výrazov (vrátane vulgárismov), slov a viet v španielčine (autor totiž píše po anglicky, ale využíva aj jazyk hispánskych diaspór) a odkazov nielen na popkultúru (napríklad na sci-fi a fantasy knihy a filmy, komiksy, ale aj na Pisára Bartlebyho, Maria Vargasa Llosu či Oscara Wilda).

Takýto jazyk je, samozrejme, tvrdým orieškom pre prekladateľov, ktorí musia vo svojom jazyku nájsť vhodné ekvivalenty hovorových slov a rozhodnúť sa, ako sa popasovať s početnými výrazmi v španielčine. V slovenskom vydaní sú španielske slová uvedené bez vysvetliviek, ale napríklad poľské vydanie ich preklad uvádza v hranatých zátvorkách. Poľské riešenie mi pripadá šťastnejšie, pretože našinec nie je natoľko zvyknutý na prisťahovalcov zo Strednej a Južnej Ameriky ako obyvateľ Spojených štátov a španielske slová pre neho môžu byť, takpovediac, španielskou dedinou. Otázne sú aj niektoré slovenské ekvivalenty hovorových výrazov, ako napríklad: „Ten jebo mal normálne aj bombardéry.“ (s. 14) Alebo: „Od najbohatšieho čavala z Bonaa po najchudobnejšieho vreda zo Salceda.“ (s. 14). Musím však povedať, že hoci mi takéto výrazy najprv zneli neprírodné a rušili ma, veľmi rýchlo som si na ne zvykla. Celkovo ma *Krátky neobyčajný život Oscara Waa* uhranul a jeho hrдина mi prirástol k srdcu natoľko, že sa bezpochyby zaradí do môjho súkromného panteónu nezabudnuteľných literárnych postáv.

✦ Katarína Gecelovská

Katarína Gecelovská (1988)

Vyštudovala slovenský jazyk a literatúru a estetiku, učila v Košiciach. Pôsobí ako doktorandka na Masarykovej univerzite v Brne (odbor literárna komparatistika). Je členkou Spišského literárneho klubu, píše poviedky a publikuje recenzie v časopisoch *Fraktál*, *Glosolália* a na portáli *Knihy na dosah*.

Peter Zajac, Ján Štrasser:
Z tmy do tmy (Básnik
storočia Paul Celan)
Levoča: Modrý Peter,
2022

Paul Celan (23. november 1920 – 20. apríl 1970)

Medzinárodný básnik

Peter Zajac a Ján Štrasser, autori obsahom i rozsahom bohatej knihy o básnikovi **Paulovi Celanovi,** majú za sebou viacnásobnú a dlhodobú spoluprácu v oblasti literárnovednej tvorby a prekladateľskej činnosti, no rovnako ich spája aj individuálna tvorba a oblasť publicistiky.

✦ **Gabriela Rakúsová**

Gabriela Rakúsová (1943)
Literárna kritička, recenzie publikuje v printových médiách. Je autorkou rozhlasových literárnych kompozícií o spisovateľoch a ich dielach, niekoľkých dramatisovaných próz. Knižne vydala súbory textov *Z literárnych reflexií* (F.R. & G, 2015), *Fiktívne rozhovory* (LIC, 2018), *Medzi realitou a jej znakom / interpretačné úvahy o knihách a Medzi autorom a čitateľom* (Modrý Peter, 2018 a 2021).

„V celku sa dá pri ňom (pri prekladaní, poznámka G. R.) určiť delba práce. Ja (Peter Zajac, poznámka G. R.) som pripravoval kultúrohistorickú a filologickú časť a podstročniky s komentármi, Ján Štrasser texty prebášňoval, spätne komentoval a navrhoval varianty. Oboja sme napokon spoločne dospeli k výslednej podobe prekladaného textu. (...) pri písaní textov v tomto súbore sa poradie obrátilo. (...) Spolupráca sa však stávala v oboch prípadoch spoluautorstvom...“ (s. 13)

Kdekoľvek sa začítať

Žánrový synkretizmus (komentáre, vedecké štúdie, eseje, poznámky na okraj, mikrozáznamy, fragmenty...) knihy je zjavný a pre príjemcu vyhovujúci – v podstate sa môže začítať na ktorejkoľvek z 253 strán či začať jednou z 15 kapitol. Percipient privíta odborný výklad pri mnohých básňach výberu, osobitne tých kľúčových. V knihe sa stretne aj s menami iných umelcov, spravidla takých, ktorých Celanova tvorba nejakým spôsobom zasiahla – inšpirovala. Oživujúco pôsobia aj úryvky z korešpondencie P. Celana a jeho blízkych či známych, informácie z biografie či charakteristika obdobia a krajín, kde a kedy sa Celan v živote pohyboval, a eseje o vzťahu k matke, k ženám.

Černovice

Knihy sa začína pôsobivým príbehom *Čítať a písať Celana (Namiesto úvodu)* – o prvom preklade, o básni, ktorú napísal v noci z 22. na 23. 12. 1967. Vyšla v r. 1968 ako pocta Petrovi Huchelovi, ktorý žil „za“ berlínskym múrom, „medzi nimi však nebola mreža jazyka, ale z ostnatého drôtu“. (s. 9) Vzhľadom na súčasnú politickú situáciu (vojna na Ukrajine) je veľmi aktuálna kapitola *Básnici z Bukoviny*. Autori knihy načrtávajú dejiny tohto geografického územia, ktoré dnes patrí Ukrajine a kde sa v Černoviciach v r. 1920 Paul Celan narodil. Je to oblasť kedysi obývaná Nemcami s modernou nemeckou kultúrou. V knihe sú ukážky z Celanovej tvorby pod vplyvom bukovinských básnikov. Celan bol človekom zraniteľným a bezbranným, ako píše Zajac a Štrasser, a to sa dnes vníma s Bukovinou

a Ukrajinou veľmi ostro. „Na Ukrajině teraz sneží, mama... / V Kristovom venci drobný smútok drieme... / Mám tu len slzy. Budeš bez nich sama. / (...) Čo by to bolo, mama: rast, či rany, / keby som zmizol jak sneh Ukrajiny?“ (s. 31)

Celanova básnická mapa

Celan sa pohyboval v mnohých (nielen európskych) krajinách, francúzske štátne občianstvo dostal v lete 1955 a to mu „dalo pocit istoty, že patrí do západného sveta“. (s. 33) Do Jeruzalema sa dostal až v októbri 1969, ale ani tam nenašiel domov, no „vyťažil“ z tohto prostredia viacero minimalistických básní, z nich mnohé vyšli až po jeho smrti. „POĎ, ustel' sebou svet, / pod', nechaj ma zasypať vás / všetkým Mojím, // Sme jedno, / Sme si ukoristení, // Aj teraz. // Rue d'Ulm / 8. 11. 69“. (s. 206)

V knihe sa hľadajú a nachádzajú prepojenia i s Bratislavou a niektorými jej konkrétnymi obyvateľmi – umelcami (napr. D. Tatarka), hľadá sa aj isté podobenstvo s niektorými slovenskými básnikmi (Ján Ondruš, Ivan Laučík, Ivan Štrpka). Kniha je bohatá na mnohé prepojenia európskych literatúr, poetík, tvorcov. „Básne o mestách tvoria uzlové body Celanovej celoživotnej básnickej mapy. Skutočným domovom bola Celanovi (...) báseň.“ (s. 33) A hoci poznal mnohé krajiny, napokon predčasne (1970) skončil v rieke Seina.

Z biografických textov a z básní sa dozvieme zaujímavosti, spoznáme tragédie i osobné postoje a vyznania zložitej osobnosti Paula Celana. „Pod mostom Mirabeau plynú vlny Seiny / A naše lásky / Ten most mi pripomenúť mieni / Že radosť prichádzala vždy po utrení // Príď noc hodina zazvoň nám / Dni odchádzajú ja ostávam.“ (s. 17) Biografia tvorby P. Celana je veľmi zložitá a interesantná; je autorom mnohých rôznorodých žánrov, dozvieme sa, čo všetko z jeho tvorby bolo preložené do slovenčiny (prípadne češtiny), kto boli jeho obľúbení autori, prečo mal nevyrovnaný vzťah s Nemeckom (Celanovi rodičia a holokaust) a či patrí jeho tvorba do nemeckej alebo inej literatúry. Hovorí sa o ňom ako o medzinárodnom básnikovi, hoci, ako píše autori knihy, nemčina sa stala jeho básnickým jazykom, ale nazval ho aj jazykom „vrahov mojej matky“. „Matka rámcuje Celanov celoživotný vzťah k nemeckému jazyku, nemeckej kultúre a Nemecku.“ (s. 59) Rozhodne zaujímavá je kapitola *Topografia Celanových miest*, ale „jediným skutočným domovom sa stala preňho báseň“. (s. 41)

Autori vybrali básne viažuce sa k mestám Celanovo života – pobytov v nich. Osobitnú pozornosť venujú Nemecku. Sem patrí Celanova najznámejšia báseň *Fúga smrti* (1944 – 45), pôvodne nazvaná *Tango smrti* („podľa toho, že v koncentračných táborech museli muklovia tancovať počas kopania hrobov tango“, s. 56) a uvedenie názorov viacerých bádateľov na ňu. Báseň *Vlčí bôb* z roku 1959, ktorá vyšla až po jeho smrti, patrí podľa autorov knihy medzi Celanove erbové básne. „Mama, / som stratený. / Mama, sme / stratení. / Mama, moje dieťa, čo / sa podobá na teba.“ (s. 66 – 67) Je zasvätená mame, prenasledovaniu nevinných, je obrazom smrti v koncentračných a pracovných táborech, sú to verše na hrane sentimentu, a práve preto veľmi silné. „Celan napísal o matke viacero básní, je to tekutý motív jeho poézie. Je vždy nárekom, žalmom, kaďišom, prosbou, litániou.“ (s. 67)

Najdlhšia Celanova báseň – *Tesna* – má zvláštnu melodickosť a zaujímavú kompozíciu s dvoma líniami. Autori v knihe uvádzajú pohľad na tieto verše od

renomovaných literárnych vedcov. Celan vo svojich básňach reagoval na zlo sveta, ktoré potláča alebo ničí dobro – v ľuďoch i ľuď. Iritoval ho napríklad Heidegger – „nevedel si predstaviť, ako mohol byť filozof existencie zároveň prívržencom nacizmu, a ak už bol, prečo sa ho nezriekol“. (s. 80)

Celana aj z rodinného dôvodu celý život prenasledovala úzkosť z holokaustu. Kniha *Z tmy do tmy* nielen svojou kompozíciou, ale najmä osobnosťou a životným osudom Celana pripomína inú – o Mandelštamovi (*Zázrakmi chránená tíš*), ktorú vydal Oleg Pastier v r. 2017. Pamiatke Osipa Mandelštama pripísal Celan celú zbierku *Ruža Nikoho*. Mandelštama, podobne ako Jesenina a Cvetajevová, aj prekladal.

Nečakané alúzie

Texty o Celanovi obsahujú nielen podobenstvá či asociácie a inšpirácie básnikmi a filozofmi, obdivuhodné sú aj alúzie, často až nečakané, a to v umení básnikom a výtvarnom. Nájdeme medzi nimi i text *Celanove slová v hudbe Romana Bergera* aj široký pohľad autorov na viaceré druhy umenia, v ktorých nachádzajú spojivá s Celanovou poéziou či s Celanovými názormi. Ide aj o názory iných umelcov, teoretikov, filozofov, ktorí sa k tejto problematike vyjadrovali. Je to napríklad Marián Mudroch a najmä Marie Bartusová. U nej a u Celana skúmajú topografiu ľudí a mien, „púte z miesta na nemiesto ODNIKIAL NIKAM, ODTIAL TAM“. (s. 167) Nachádzajú v ich tvorbe aj podobné, ba identické témy i podobnú poetiku. Celanova poézia prešla premenami od klasickej poetiky básnickej moderny k modernej lyrike 20. storočia a nemožno zabudnúť ani na jeho vzťah k básňam bukovinských básnikov.

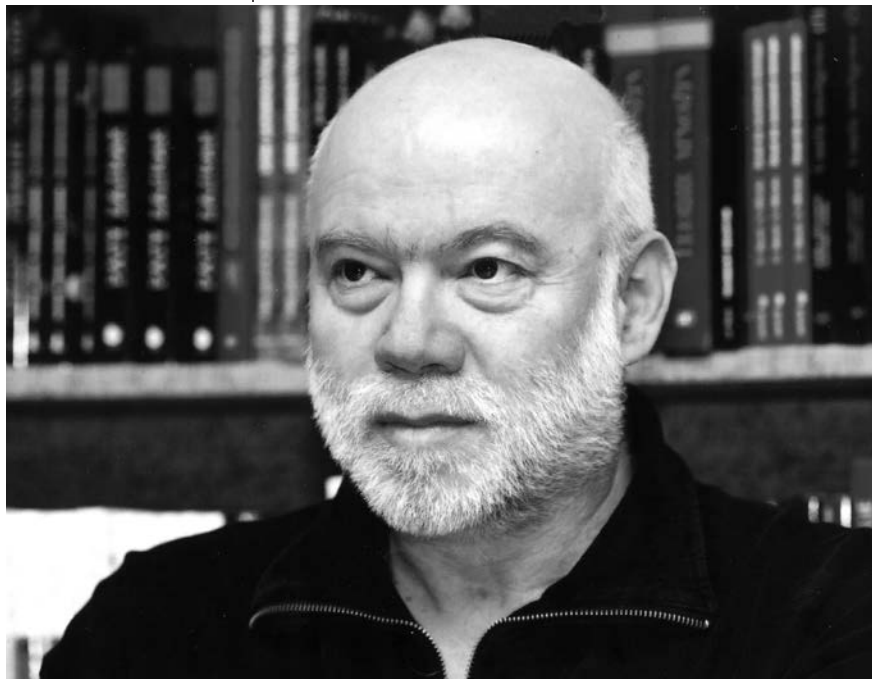
Od počiatku do konca

Autori knihy sa podrobne zaoberajú Celanovou poetikou, lexikou, metaforami, symbolmi... Rovnako podrobne uvažujú, čo všetko mohlo vplývať a dokazujú, že často vplývalo, na psychiku veľmi citlivého básnika a čo ho mohlo aj viesť k hospitalizáciám a tragickému koncu. Podrobne mapujú jednotlivé vydania básní i zbierok, uvádzajú vydavateľstvá, odozvy na jeho poéziu, dokonca často porovnávajú preklady jeho poézie od rôznych autorov. „Preklady sa nikdy nekončia. Vždy poskytujú nové možnosti.“ (s. 225)

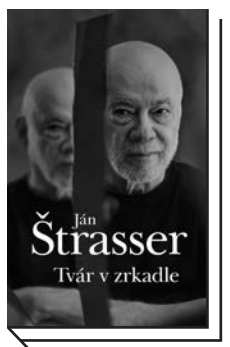
Ide o veľmi precíznu, podrobnú a odbornú literárnoviednú prácu. Ich texty sú aj štúdiami o preklade, o jeho procese, ťažkostiach, prekladových zradách, podstročnikoch, variantoch, o porozumení, správnej voľbe slov a pod. V knihe sa teoretické texty prelínajú s básnickými, P. Zajac a J. Štrasser postupujú od prekladu k interpretáciám veršov, a tak vytvárajú kompozične kompaktný celok o literárnej tvorbe a živote Paula Celana, preto možno povedať, že v istom zmysle je to monografia o tomto nesporné významnom tvorcovi.

Názov knihy *Z tmy do tmy* naznačuje istý oblúk, ktorým sa Peter Zajac a Ján Štrasser dostávajú k Paulovi Celanovi. Takto je kniha bohatá materiálno, obsahovo, predstavuje neľahkú cestu storočiami, dejinami kultúr, jazykov, aby smerovala „z tmy do tmy“, od počiatku do konca. „Ale je to aj vedomie toho, že život je krátkym úsekom viditeľnej prítomnosti, pred začiatkom a po konci života je tma.“ (s. 160)

Peter Zajac a Ján Štrasser sa podrobne zaoberajú Celanovou poetikou, lexikou, metaforami, symbolmi... Rovnako podrobne uvažujú, čo všetko mohlo vplývať na psychiku tohto veľmi citlivého básnika.

Štrasserova *tvár v knihe*

Ján Štrasser:
Tvár v zrkadle
Bratislava: Slovart, 2022

„Pamäti sú literárny žáner špecifickej povahy, ich autor spravidla býva aj ich hlavnou postavou. Pokušeniu napísať svoje osobné dejiny tak, aby z ich obrazu vysvitlo, že ich hrdina bol lepší, krajší, charakternejší, mravnejší, než akého ho poznalo prostredie, v ktorom sa vyskytoval, sa odoláva len ťažko,“ napísal svojho času **Ján Štrasser** v recenzii na knižné pamäti prominentného kostýmového výtvarníka Milana Čorbu, ktoré vyšli v roku 2011.

✦ Ivan Marton

Ivan Marton (1945)
Študoval muzikológiu v Bratislave, vo Varšave a v Hamburgu. Bol dlhoročným dramaturgom Slovenskej filharmónie, pracoval aj ako hudobný producent. V roku 1990 bol poslancom Federálneho zhromaždenia za VPN.

O viac ako desaťročie neskôr sa podujal na sumarizáciu svojho bohatého literárneho i osobného života aj on sám, žánrom, ktorý bezkonkurenčne ovláda – dialógom, tentoraz fiktívnym, so sebou samým. Knihou **Tvár v zrkadle** pokračuje v spanilej jazde rozhovorov s významnými umeleckými osobnosťami slovenskej kultúry (a výnimočne aj politiky), ktorými pôsobivo mapuje osobný i pracovný život svojich spolupútnikov a podáva tak pútavým a nenapodobiteľným spôsobom svedectvo o dobe, ktorú sme žili a žijeme. Niet dôvodu, aby podobná kniha rozhovorov nevznikla aj o Štrasserovi samotnom, keďže medzi elitné osobnosti našej kultúry patrí nepochybne aj on.

Robiť rozhovor sám so sebou je náročný oriešok s neistým výsledkom a nemusí sa – v zmysle autorovho úvodného citátu o pamätiach – vydať k plnej spokojnosti. V domácej publicistike či literárnej spisbe je známych zopár prípadov, keď si „klient“ otázky i odpovede skoncipoval sám. Štrasser je však vnímavý a ostrieľaný partner a v štylizovanom rozhovore sa riadil rovnakým princípom, aký uplatnil pri viac ako dvoch desiatkach svojich respondentov – byť slušný a empatický, pristupovať k nim s priazňou, no nebudovať podstavec pod ich pomyseľný pomník.

Ohľaduplný partner *Alter Ego*

Veľa z toho, čo sa o protagonistovi životopisej knihy dozvedáme, odhalil Štrasser o sebe už pred rokmi v autorskom zborníku *Čítam* (Fragment G, 2012), ktorý zahŕňa jeho časopišské rozhovory a najmä brilantné knižné recenzie. Vo svojej knihe vedenie dialógu zveril dvojníkovi s trochu konfekčným (rozumej málo originálnym) názvom *Alter Ego* a na takmer 300 stranách s ním absolvoval fascinujúcu tour de force od detských liet až po súčasnosť. Máme možnosť sledovať mladého Štrassera ako znechuteného žiaka strojníckej priemyselky v rodných Košiciach, cez prvé dotyky s literatúrou a vlastné dramatické pokusy, stretnutia s literárnym vedcom Albínom Baginom a ďalšími členmi Umeleckého klubu vo východoslovenskej metropole („Bagin ma učil pohybovať sa v priestoroch textu, učil ma písať o knihách – analyzovať a argumentovať, učil ma vnímať a chápať literatúru ako vývinový proces“); v polovici šesťdesiatych rokov vidíme Štrassera už v Bratislave, najprv ako poslucháča rusistiky a slovakistiky na FiF UK, no zároveň ako brigádnika v *Slovenských pohľadoch* či zanieteneho redaktora *Mladej tvorby*, kde si po prvýkrát vyskúša svoje skupinové generačné zaradenie; nasleduje tragická skúsenosť roku 1968 a obdobie normalizácie, vojenská služba, dramaturgovanie na Poetickej scéne, neskôr vo Vojenskom umeleckom súbore, podpis Anticharty a vstup do KSC („hanbím sa za to, no nemôžem sa z toho vyvíňovať“), slávna éra muzikálov na čele s legendárnym *Cyranom z predmestia* na Novej scéne, zamestnanie v Štúdiu S a napokon posledná predprevtarová

štácia – zástupca šéfredaktora ikonického časopisu *Slovenské pohľady*. V novembri 1989 sa začali valiť dejiny a Ján Štrasser sa ocitne v samom strede udalostí ako člen – aktivista Koordinačného centra VPN, chodí na mítingy, dokonca reční na tribúne („stojím na tribúne, hľadím na tých stotisíc ľudí pod ňou a mám zovreté srdce. Bážňou a šťastím.“). Až vtedy, po Nežnej revolúcii, sa naplno zdvihnú stavidlá, ktoré mu umožnia doširoka rozvinúť svoj všestranný literárny talent nedostížneho slovesného štylistu: stáva sa šéfredaktorom *Slovenských pohľadov* (tie mu však čoskoro „zarizuje“ minister Slobodník a Matica slovenská), pravidelne píše fejtóny do českých i slovenských denníkov, v ktorých komentuje domácu politickú scénu, vedie týždenník *Domino Forum*, v textoch piesní pre *Večery Milana Markoviča* si berie na mušku našich primitívnych národovcov na čele s Mečiarom („slogan „babky demokraticky“ zľudovel a používa sa dodnes“), v závratnom tempe prekladá prózu a divadelné hry z ruského (v spolupráci s Petrom Zajacom aj z nemeckého) jazyka, nanovo prebásňuje operné a operetné libretá, no najmä sa v novom tisícročí ambiciózne púšťa do svojich chefs-d'oeuvres – sérií rozhovorov s osobnosťami, ktoré mu priniesli renomé a vari najväčšiu spisovateľskú slávu. A po celý ten čas si zachováva profil človeka so vzácnou politickou i osobnostnou integritou, ktorá mu nedovoľuje uhnúť kompromisne do strany ani o milimeter.

Alter Ego sa k Štrasserovi správa ako chápaný a ohľaduplný partner; nepúšťa sa s ním do konfrontácie či ostrého názorového sporu, neútočí naňho a neponižuje ho výsmešnými poznámkami či sarkastickými gnómami v štýle slávneho dialógu Mefista s Adrianom Leverkühnom v románe Thomaasa Manna *Doktor Faustus*.

Občas priveľmi benevolentný

Na niektorých miestach je však voči svojmu náprotivku až priveľmi benevolentný: to vtedy, keď umožní, aby Štrasserovo spomínanie načieralo prihlboko do intímnych sfér na úkor svedectva o dobe a o ľuďoch, ktorí v nej žili. Na druhej strane zasa, keď Štrasser odhaľuje svoje rodinné pozadie a začína opisovať nezvyčajný príbeh vzťahu svojich rodičov, stáby vystrihnutý z Kunderovho románu *Nesmrtelnosť*, Alter Ego naň nedokáže nadviazať a primaf k podrobnejšiemu rozprávaniu, hoci čitateľa by to určite zaujímalo.

Názov knihy *Tvár v zrkadle* odkazuje na jeden z najsuggestívnejších autorových piesňových textov, ktorý zhudobnil Pavel Daněk a spieva legendárny Dežo Ursiny. Štrasser ho na záver publikácie odcituje celý. Je presný. KR

Neslušne nadšená

Henrieta Moravčíková,
Patrik Garaj:
Neslušne nadšená
Bratislava: Monokel,
2022

Keďže k práci **Henriety Moravčíkovej** a **Patrika Garaja** mám úprimný rešpekt a ich výstupy sú vždy v súlade s prísnymi pravidlami vedy a žurnalistiky, siahala som po knižočke ***Neslušne nadšená*** s *cheesy* obálkou s ľahkými rozpakmi. Ukázalo sa, že zbytočne a že možno ide o perspektívne *niche* odvetvie na našom knižnom trhu. Ak odpustíte malému vydavateľstvu trochu nevydarenú grafickú úpravu a prehryziete sa čudne pôsobiacim fontom s obskúrnymi kučierkami a *user un-friendly* kerningom i riadkovaním, dostanete sa k naozaj pútavým odpovediam a dobrým otázkam. Je to ako čítať dobrý rozhovor v novinách, ale namiesto jednej kávy budete potrebovať aspoň päť. Dramaturgia cyklu *Modré kreslo* naznačuje, že by malo ísť o zaujímavé osobnosti kultúry, s ktorými sa dá výborne, na úrovni a pohodlne konverzovať v metaforickom kresle. Sú to zmysluplné stretnutia, preto verím, že edícia pretrvá a bude sa len zlepšovať.

Po Jozefovi Luptákovi ako druhá z edície rozpráva historička a kritička architektúry Henrieta Moravčíková novinárovi Patrikovi Garajovi o svojej profesijnej ceste, spoločenských presahoch architektonickej tvorby, o aktívnom prístupe k ochrane významných diel modernej architektúry, o vzdelávaní mladých profesionálov i práci na medzinárodne oceňovaných publikáciách. To je všetko v poriadku a aj keď prácu pani profesorky poznáte, pri čítaní sa nemusíte nudiť. Problém nastáva pri stránkach venovaných „vyplakávaniu“ nad žalostným stavom periférnej slovenskej teórie architektúry. Prítom na strane 20 vecne vysvetľuje problematiku lokálnosti a malosti architektonického výskumu na Slovensku. Presne takto sa dajú analyzovať fakty bez nutnosti niekoho subjektívne adorovať a iného naopak ponižovať. Potom sa z môjho pohľadu prúd myšlienok mierne „zvrtné“. Dalo by sa parafrázovať Moravčíkovú, že kto sa nevyjadrí o absencii kritiky na Slovensku, akoby ani nebol správny akademik. Neexistuje tu ani teória umenia, trh s umením a o kultúrnosti národa si tiež myslíme svoje. Takéto subjektívne zveličené súdy podľa mňa obstoja v kuloároch, kde si na nich všetci od fachu veselo „fičíme“, ale stretnúť sa s nimi v serióznom formáte s ISBN považujem za nešťastný a hlavne zbytočný odkaz širokej verejnosti. Možno som to iba nepochopila. Preč sú aj búrlivé deväťdesiate roky, keď bol internet v plienkach a kvalitný architektonický časopis užívala reklama na pár kachličiek. Rastúca inflácia neúprosne selektuje, kto sa ešte odhodlá na „lukratívnu“ dráhu teoretika v slovenskej kultúre. Ale nie je vyplakávanie strata času? Každý žijeme vo svojom dejinnom kontexte a porovnávanie neporovnateľného môže viesť k zbytočným depresiám. Už len to, že sa podarilo publikovať takúto knihu a že sa vôbec mal kto pýtať, je dôkazom, že to s nami nebude také zlé. Význam slova „kritický“ nevnímam ako ten, ktorý vynáša negatívne súdy alebo prináša opozitné názory. Vnímam ho ako pohľad, ktorý triezvo uvažuje (pozri KSSJ), prináša rozhodujúce a vážne pohľady. Myslím si, že relevantné a kritické názory na umenie a architektúru dokážu občas zaznieť aj v rámci pôsobiska Patrika Garaja, *Denníka N*. A myslím si, že aj edičný plán vydavateľstva Monokel prispieva kvalitnými výstupmi k spoločenskému a kultúrnemu diskurzu. Našťastie, stále funguje aj celý rad neopozeraných teoretikov a teoretičiek pôsobiacich mimo SAV (alebo chodia po iných kuloároch). Už som dobrá kritička, keď v niektorých bodoch s Moravčíkovou nesúhlasím a nebojím sa to povedať nahlas? Niekedy možno zabúdame na to, že takzvaná umelecká kritika môže znamenať aj súhlas a nemusí to byť nutne zaliečanie sa sponzorom. Ale kto má jediný správny patent na spoločenskovedný výskum, nech hodí titulom!

☛ **Zuzana Duchová**

Zuzana Duchová
(1980)
Kurátorka a publicistka. Študovala vedu o výtvarnom umení na FIF UK v Bratislave a na Universität Wien. Pracuje pre Creative Europe Desk Slovensko, kde sa zaoberá projektovým manažmentom kultúrnych projektov a grantmi. Kurátorka a hýbateľka projektu salonik.sk.

Ilustrácia z knihy *Apokalypsy: Pád Jeruzalema* na malbe Williama Blakea.

V očakávaní (stredovekej) apokalypsy

Odborná publikácia Michala Havrana *Apokalypsy* odкрýva pre slovenských čitateľov menej známe prorocké historické texty z čias neskorej antiky a raného stredoveku.

✚ Matej Harvát

Osobitý literárny druh, akým sú apokalypsy, je v európskom kultúrnom povedomí prítomný predovšetkým na základe znalosti novozákonného Zjavenia Jána a starozákonnej knihy Daniel. Okrem prirodzenej atraktivity pre biblistov a kresťanských teológov apokalyptická literatúra vytrvalo podnecuje aj imagináciu a senzibilitu (nielen kresťanských) západných intelektuálov i záujemcov o kultúru všeobecne. Pravda, proroctvá a mýtické rozprávania o konci sveta a zániku ľudského veku, ktorý sa uzavrie súbojom bohov, resp. príchodom a definitívnym triumfom božského spasiteľa – Mesiáša – tvoria bohatú zásobnicu historických príbehov starovekých civilizácií.

K téme menej známych, ale historicky vplyvných diel kresťanskej apokalyptickej literatúry, ktorých proroctvá sú sčasti stále prítomné v západnej kultúrnej identite a myslení, vyšla nedávno kniha publicistu a prozaika Michala Havrana. Na prvý pohľad príťažlivá a čiernobielymi ilustráciami dopĺňaná publikácia nazvaná *Apokalypsy – Koniec sveta od byzantskej apokalyptickej literatúry ku krížovým výpravám* prináša

na jednej strane cenné poznatky, na strane druhej však svojim spracovaním nevychádza čitateľovi – a to ani odborne zameranému – príliš v ústrety.

Atraktívny námet

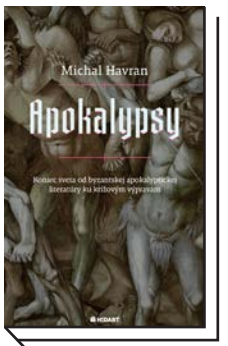
Knihá *Apokalypsy* je o to aktuálnejšia, že túžbu zvesťovať koniec sveta môžeme pozorovať aj dnes v najrôznejších kataklizmatických predpovediach, spoločenskej hystérii či populistických politických tendenciách, ale aj tvárou v tvár čoraz evidentnejším prírodným katastrofám a klimatickej zmene. Navyše serióznejšie historické alebo literárnovedné – nielen bohoslovecké – práce týkajúce sa výkladu kresťanskej apokalyptickej spisby v slovenskom jazyku absentujú. Publikácia Michala Havrana, absolventa protestantskej teológie na Univerzite Marca Blocha v Štrasburgu, preto do výraznej miery vyplňa doteraz prázdny priestor odbornej knižnej produkcie. Kniha predstavuje slovenské vydanie autorovej dizertácie, sprístupnené (a zrejme iba sčasti upravené a aktualizované) pre tuzemského čitateľa. Zostáva však otáznе, do akej miery dokáže odborná publikácia disponujúca síce atraktívnym námetom, no operujúca pomerne úzko vymedzeným problémom a azda až príliš komplikovaným jazykom, zaujať širšiu čitateľskú obec.

Prvýkrát v slovenčine

Tematickú linku Havranovej knihy tvorí niekoľko apokalyptických kratších textov prorokujúcich príchod Antikrista a konečné víťazstvo Božieho Mesiáša. Štyri z daných profetických spisov autor v druhej časti publikácie vydáva v slovenskom jazyku, a to po prvýkrát u nás. Historické texty anonymných autorov, ktorí spísali eschatologické tradície prisudzované dávny m prorocko-veštekým autoritám, majú buď byzantský pôvod, alebo vykazujú určitú väzbu na „produkčné kruhy“ spojené s prostredím „druhého Ríma“, čiže s Konštantínopolom. V knihe preložené a sčasti aj analyzované apokalyptické texty vznikali od 4. do 10. storočia, no recipované boli aj dlho potom. V chronologickej postupnosti tak ide o procto pripisované víziám Sibyly Tiburtínskej a mladší spis syrskeho pôvodu nesprávne prisúdený maloázijskému biskupovi Metodovi (Pseudo-Method). Nasleduje na ňom založený cirkevnoslovanský adaptovaný preklad nazývaný *Staroslovanský Daniel* a list mnícha Adsona *O narodení a dobe Antikrista*. Tieto štyri literárne osobité proctvá sú vďaka Havranovi preložené do slovenského jazyka.

Apokalypsy tak prinášajú výber z ranostredovekých textov preložených a vydaných vo dvoch prípadoch z latinského, v jednom prípade z gréckeho a v jednom z cirkevnoslovanského jazyka. Nejde však o striktno historicko-kritický a filologicky dôsledný preklad vychádzajúci výlučne z rukopisných alebo edovaných originálov, keďže tu vydané texty sú zjavne skôr adaptáciou starších prekladov z odborných edícií. Havranovo vydanie kratších apokalyptických spisov totiž nedisponuje štandardným kritickým a textologickým aparátom, aký obsahujú vedecké edície historických prameňov, a pôsobí tak skôr ako výberová čítanka stredovekých textov. Táto skutočnosť však neodbornému čitateľovi nemusí prekážať, práve naopak.

Prí téme byzantskej apokalyptiky je však trochu škoda, že autor sa vzhľadom na svoje odborné kompetencie nepokúsil spracovať a bližšie analyzovať aj eschatologické predstavy Hipolyta Rímskeho

Michal Havran: *Apokalypsy. Koniec sveta od byzantskej apokalyptickej literatúry ku krížovým výpravám*. Bratislava: Hadart, 2022

v *De Antichristo (O Antikristovi)*, či zvlášť menej známou apokalypsu Pseudo-Hipolyta *De consumatione mundi (O završení sveta)*, ktorá – zrejme podobne ako Pseudo-Metod – vznikla v prostredí blízkovýchodných kresťanských komunit, a to aj ako istá reakcia na expanziu islamského sveta v 7. až 8. storočí, pričom vo viacerých ohľadoch dopĺňa korpus byzantskej apokalyptickej tradície. Pseudo-Hipolytovmu proroctvu pritom nevenoval osobitnú pozornosť ani hlavný inšpiračný zdroj Havranovej knihy, americký historik Paul J. Alexander, ktorý sa dlhodobo venoval byzantskej apokalyptickej literatúre. Menšou slabinou knihy je aj fakt, že príliš nezohľadňuje najnovšie výskumy, ale najmä práce vydané do konca 20. storočia. V opačnom prípade by Havranov výklad mohli obohatiť poznatky z novej odbornej literatúry; napr. pri analýze postavy „Posledného cisára“ absentujú zistenia z rozsiahlej štúdie Christophera Bonuru (*When did the Legend of the Last Emperor originate?*, 2016) alebo z podrobnej monografie Hannesa Möhringa (*Der Weltkaiser der Endzeit*, 2000).

Od tradície po krížové výpravy

Okrem samotných prekladov väčší obsah inak vcelku stručnej publikácie tvorí historický výklad. Havran tu poskytuje pomerne fundovaný pohľad na historický a ideový kontext, v ktorom tieto špecifické literárne diela vznikali. Podáva zhuštené sondy do problematiky proveniencie, textovej filiacie či významotvornej roviny jednotlivých proroctiev. Hľadá ich pôvod jednak v kontexte historického obdobia a súdobého politického diania, jednak v rámci dobovej mentality, uvádza do súvislosti vzťahy medzi viacerými variantmi proroctiev a ich ideové inšpirácie a interpretuje ideologický a spoločenský účinok obsahu týchto textov. Práve v tejto analytickej časti je predstavená téza o významnom vplyve byzantskej apokalyptickej tradície na európske kolektívne povedomie i politickú rétoriku v stredoveku, ktorej čakávaná vyústili až do násilností krížových výprav. Ide pritom o tézu, ktorú už dávnejšie rozvinuli viacerí bádatelia, predovšetkým spomínaný P. J. Alexander, či s ohľadom na stredoveký Západ autorom hojne citovaný Bernard McGinn.

No najmä vďaka Havranovej práci je možné reflektovať tieto menej známe (alebo menej zreteľné) historické aspekty takpovediac apokalyptického myslenia aj v rámci širšej spoločenskej diskusie na Slovensku. Menšou prekážkou môžu byť (pre autora typické) značne košaté súvetia – v humanistických disciplínach síce bežné – ktoré majú niekedy skôr vágny než vysvetľujúci efekt. U nejedného čitateľa miestami autorov výklad môže skôr zahmlievať než osvetľovať historické problémy a diskurzy týkajúce sa proroctiev zvesťujúcich koniec (rímskeho či stredovekého) sveta. Ak však tuzemskí čitatelia chcú zistiť čo najviac o stredovekej apokalyptickej tradícii a urobiť si tak určitú predstavu napríklad aj o jej súčasných politických konotáciách, urobila iba dobre, ak siahnú po tejto zaujímavej a u nás ojedinelej publikácii.

Miriam Hlavačková:
Pútnik. Sonda do života stredovekých pútnikov
Budmerice: Rak, 2022

Matej Harvát (1991)
Historik-medievista.
Študoval na UKF v Nitre, Masarykovej Univerzite v Brne a na Oddelení stredovekých dejín na HÚ SAV. Zaoberá sa ranostredovekými dejinami stredovýchodnej Európy, ako aj spôsobmi reprezentovania a aktualizovania stredoveku v moderných obdobiach.

Putovanie z Uhorska do Ríma a späť

Historička **Miriam Hlavačková** sa v monografii **Pútnik** vydáva spoločne so stredovekými ľuďmi na namáhavé cesty vedúce (nielen) z Uhorského kráľovstva k posvätným miestam kresťanstva. Cieľom najväčších a najčastejších pútí sa už od raného stredoveku stávali predovšetkým hroby svätcov v Ríme a Santiagu de Compostela, ako aj Svätá zem, kde sa nachádza Jeruzalem. Pútnici a pútničky pritom podnikali ďaleké cesty nielen v snahe dôjsť k odpusteniu hriechov, ale i kvôli naplneniu svetských potrieb. Navyše Uhorsko, ako sa prízvukuje v tejto obsažnej a na podrobnom výskume založenej publikácii, patrilo k európskym krajinám, z ktorých prúdilo značné množstvo pútnikov. Tí z územia Karpatskej kotliny, ako aj z balkánskych území ovládaných uhorskou korunou smerovali najmä do Ríma. Hlavným hrdinom a zároveň čitateľovým tematickým „sprievodcom“ počas historického výkladu je popredný uhorský šľachtic a neskôr bosniacký kráľ Mikuláš Ujlaki (Iločki). Ten v jubilejnom roku 1475 podnikol, podobne ako množstvo jeho súčasníkov, púť do Ríma. Hlavačková ako odborníčka na neskorý stredovek a cirkevné dejiny píše o ňom, ako aj o fenoméne stredovekého pútnictva vychádzajúc z podrobnej znalosti odbornej literatúry a z komparácie i revízie predošlého bádania, ktoré je venované rozličným stránkam Mikulášovho života i (neskoro)stredovekým púťam. Vďaka skutočnosti, že o období druhej polovice 15. storočia disponujeme podstatne bohatším a rôznorodejším písomným pramenovým materiálom, autorka môže dôkladne popisovať viaceré aspekty pútnickej praxe, ale i politické pôsobenie významného uhorského hodnostára, ktorý sa v pokročilom veku vydal ako bosniacký kráľ spoločne s manželkou, synom a veľkým sprievodcom zo svojho sídla v Iloku (dnešné Chorvátsko) na púť do Ríma.

Výklad nie je zameraný výlučne na osobu a sprievod Mikuláša Ujlakiho. Na jeho príklade totiž kniha plasticky ilustruje podmienky, motivácie aj praktické stránky stredovekých pútí. Odlišné okolnosti sprevádzali významného a vplyvného aristokrata, akým bol Mikuláš (ktorý mohol byť na cestách nesený v nosidlách), iné zas chudobnejšie vrstvy putujúce aj naboso alebo nemajetné ženy (ktoré ak necestovali s manželom, museli žiadať od svojho poručníka povolenie vydať sa na púť). Autorka detailne ukazuje, akým spôsobom prebiehali prípravy na púť (napr. bolo potrebné zabezpečiť majetok a spísať testament), aké problémy mohli putujúcich ľudí zastihnúť na cestách (násilným prepadnutiam malo predchádzať oficiálne ochranné potvrdenie – tzv. glejt), prípadne aké potreby a parafernálie boli súčasťou pútnickej výbavy (predovšetkým palica – lat. baculum – a batoh, pre lepšie situovaných pútnikov ako Mikuláš zas napr. aj prenosný oltár na modlitby počas cesty). Čitateľ sa tak nedozvie iba o okolnostiach púte jedného vysoko postaveného pútnika, ale aj o mnohovrstvom historickom prostredí, ktorého súčasťou boli aj cesty do Ríma.

V slovenskom prostredí máme ďalšiu pozoruhodnú historickú monografiu, ktorá má vďaka dôkladnému odbornému spracovaniu, pútavej téme, príťažlivým reáliám, ako aj ideálnej prístupnosti a čitateľnosti potenciál získať si odborného, aj laického záujemcu o stredoveké dejiny. Veď ako napísal Eustache Deschamps v 14. storočí: „Kto sa nevydá na cesty, ten sa nič nedozvie...“

☛ **Matej Harvát**

Arthur Koestler: Tma na poludnie
Preklad: Miloslav Szabó
Bratislava: Brak, 2023
 Jeden z najslávnejších a najplyvnejších románov o praktikách totalitných systémov. Autor autenticky a detailne popisuje súkolie stalinských čistiek a procesy revolúcie, ktorá nakoniec vždy požiera vlastné deti. Román vychádza po prvý raz v slovenskom preklade, priamo z nemeckého originálu, ktorý sa našiel len pred niekoľkými rokmi.

Patrick Modiano: Okružné bulváre
Preklad: Dan Jurkovič
Bratislava: Marenčin PT, 2023
 Román laureáta Nobelovej ceny za literatúru je posledný z tzv. okupačnej trilógie, v ktorej autor stvárnil každodennú realitu rokov 1940–1945, ako aj jej dopad na povojnové roky, keď sa Francúzsko vyrovnávalo s kolaborantmi a nacistami. Modiano ako prvý o týchto témach písal priamo a otvorene.

Delphine de Vigan: Deti, náš poklad
Preklad: Andrea Černáková
Bratislava: Ikar, 2023
 Autorka v románe zachytáva obraz súčasnej digitálnej doby, odkrýva zarážajúci pohľad na svet, kde sa všetko vrátane rodinného šťastia predáva na sociálnych sieťach.

Janette Sadik-Khan: Boj o ulicu
Preklad: Kristína Bartová
Bratislava: 82 Bøok & Design Shõp, 2023
 Kniha odborníčky na mestskú dopravu v New Yorku s podtitulom *Príručka mestskej revolúcie* prináša know-how z premeny hlučných dopravných tepien na bezpečnejšie a príjemnejšie ulice.

Tomi Kontio: Pes menom Mačka
Ilustrácie: Elina Warsta
Preklad: Viola Bályová
Bratislava: Ikar, 2023
 Láskový príbeh fínskeho autora o nezvyčajnom priateľstve medzi dvoma osamelými bytosťami z okraja spoločnosti.

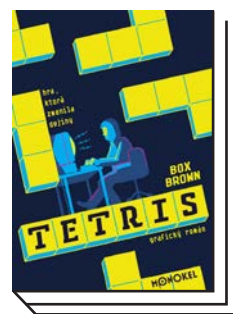
Michal Baláž: Iba Fišer!
Bratislava: Zum Zum production, 2022
 Absurdno-realistický román o tom, ako sa z človeka, ktorý dozrieva, vytráca bližšie nedefinovateľná energia. Cynický rozprávač neberie vážne skoro nič a najmenej seba samého.

Ludmila Pastierová: Fenomén samizdat
Ivanka pri Dunaji: F. R. & G., 2023
 Monografia predstavuje samizdatové periodiká na Slovensku koncom 70. a 80. rokov. Prináša nové fakty o ich vydávaní a realizácii, aj ilustračný materiál z osobných archívov disidentov.

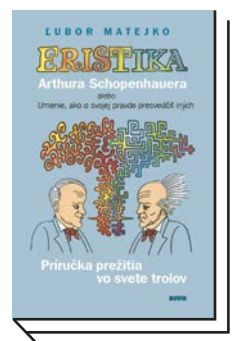
Tereza Olhová: Agáta, kde si?
Ilustrácie: Eva Škandíková
Bratislava: Bublina, 2022
 Ilustrovaná kniha pre deti od 8 rokov s príbehom o dievčatku, ktorého doslova pohltil mobil.

Box Brown: Tetris. Hra, ktorá zmenila dejiny
Preklad: Peter Michalík
Bratislava: Monokel, 2022
 Grafický román amerického autora, v ktorom zmapoval dejiny herného fenoménu Tetris a jeho cestu od zrodu na počítačoch moskovskej Akadémie vied po jeho celosvetový úspech.

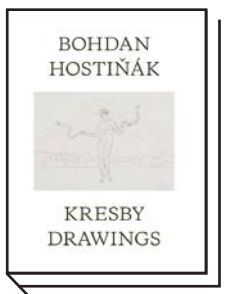
Derek Rebro: Nežnosť rozkladu
Levoča: Modrý Peter, 2023
 Štvrtá básnická zbierka literárneho vedca, redaktora a šéfredaktora časopisu *Glosolália*.

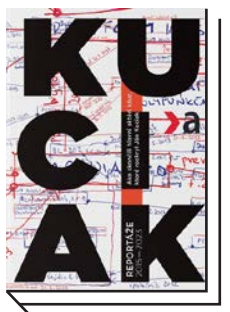
Lubor Matejko: Eristika
Arthura Schopenhauera
Bratislava: Buvik, 2022
 Kniha pre čitateľov od 14 rokov s podtitulom *Príručka prežitia vo svete trollov* predstavuje myslenie filozofa 19. storočia a umenie duševného šermu.

Jonáš Jaseň: Portrét Alexandra
Bratislava: Európa, 2023
 Fragmentárny neromán o pomínelosti a o náhodách, ktoré sa stávajú osudom. Všetky postavy v knihe tvoria Portrét Alexandra.

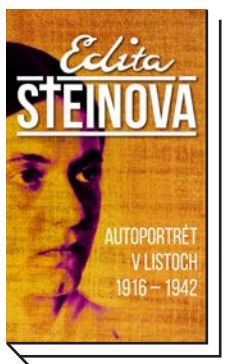
Bohdan Hostiňák: Kresby
Bratislava: Slovart, 2023
 Album autorského výberu kresieb Bohdana Hostiňáka z rokov 1991 – 2020 je okrem iného upozornením na stav a akosť nášho čítania dejín moderného a postmoderného umenia.

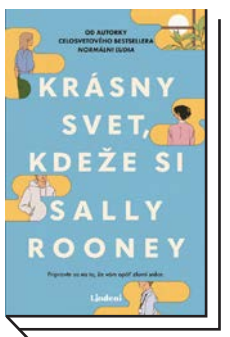
Ján Kuciak: Reportáže
2015 – 2023
Bratislava: Ringier Slovakia Media, 2023
 Výber článkov investigatívneho novinára Jána Kuciaka doplnený aktualizacími textami vychádza presne päť rokov po jeho vražde a vražde jeho snúbenice.

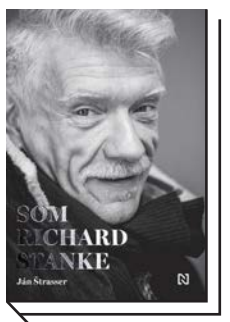
Saša Filipenko: Červené kríže
Preklad: Katarína Strelková
Bratislava: E.J. Publishing, 2022
 Román bieloruského autora prináša príbeh o gumovaní dejín a ľudských životov, ale aj odhodlaní nezabúdať na hrôzy páchané počas Stalinovej diktatúry. Príbeh, v ktorom dve generácie uzavrujú pakt proti zabúdaniu. Aby sa nezabudlo na neľudské zaobchádzanie, na vojakov, ktorých vlastná krajina považovala za treťohodných zradcov len preto, lebo sa počas vojny dostali do zajatia.

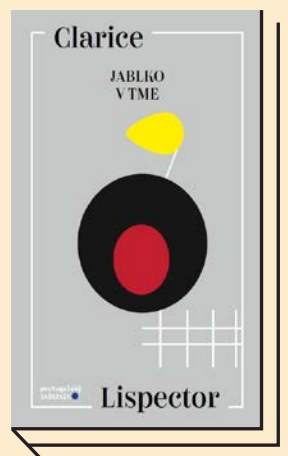
Edita Steinová: Autoportrét v listoch 1916 – 1942
Preklad: Milan Krankus
Bratislava: Európa, 2023
 Listy nemecko-židovskej katolíckej filozofky, mystičky a obete holokaustu tvoria prirodzený doplnok k jej autobiografii *Príbeh jednej židovskej rodiny*.

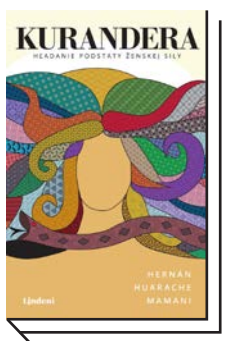
Sally Rooney: Krásny svet, kdeže si
Preklad: Ivana Cingelová
Bratislava: Lindeni, 2023
 Román írskych autoriek, v ktorom postavy hľadajú lásku a vlastnú identitu aj kultúrnu triedu, do ktorej by mohli patriť alebo sa v nej schovať.

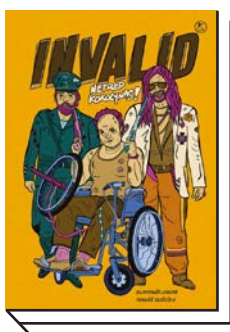
Ján Štrasser: Som Richard Stanke
Bratislava: N Press, 2023
 V ďalšej knihe zo série knižných rozhovorov predstavuje Ján Štrasser rozhlasovú, divadelnú a filmovú kariéru aj súkromný život známeho herca a angažovaného občana.

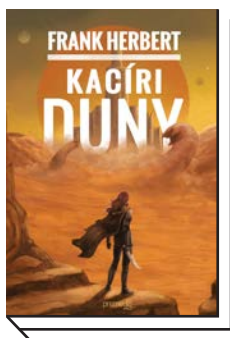
Clarice Lispector: Jabko v tme
Preklad: Jana Benková Marcelliová
Bratislava: Portugalský inštitút, 2023
 Román, ktorý nie je bežnou detektívkou, ponúka premýšľanie o otázkach slobody jednotlivca a ťažkostiach, na ktoré naráža, keď sa pokúša čeliť vlastnému osudu. Aj v tomto románe je evidentné úsilie autorky o preniknutie k podstate ľudskej existencie. Román získal Cenu Carmem Dolores Barbosaovej za najlepšiu knihu roka 1961.

Hernán Huarache Mamani: Kurandera
Preklad: Júlia Mackovová
Bratislava: Lindeni, 2023
 Kniha s príbehom o mladej dievčine a jej stretnutí s indiánskym šamanom, ktorý ju vedie k objaveniu životnej energie a k obnoveniu stratenej harmónie.

Slavomír Jakab, Tomáš Dušička: Invalid Dušička
Bratislava: Dixit, 2023
 Netradičný komiks, ktorý vznikol podľa filmu. Knižka o kamarátstve, hneve a o tom, ako ho ovládnuť, o rodine, ale aj o múzeu a sebaobrane.

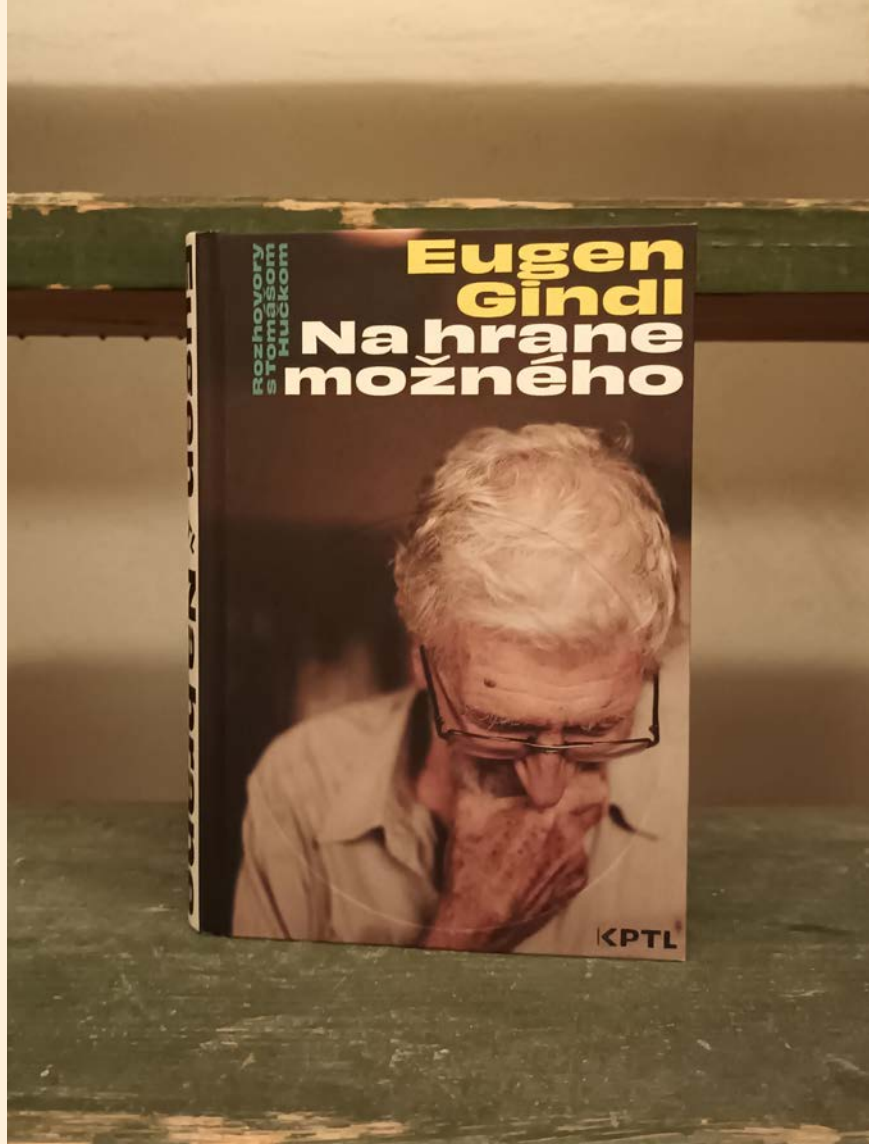
Frank Herbert: Kacíři Duny
Preklad: Marína Gálisová
Bratislava: Premedia, 2023
 Piate pokračovanie kultovej knižnej série sa opäť odohráva v piesočných dunách. Z Arrakis sa stal Rakis, planéta, ktorú zaplavila púšť – a ktorej hrozí vymretie piesočných červov.

Milovník hviezd a ľudí

Tomáš Hučko: Eugen Gindl.
Na hrane možného
Bratislava: KPTL, 2022

Eugen Gindl bol človek takmer renesančný. Bol novinár, reportér, scenárista, dramatik, publicista, milovník hôr a dolín, hviezd a ľudí. A aj človek, čo mal rád paradox. Toto všetko sa usiluje priblížiť rozhovor, ktorý s ním viedol **Tomáš Hučko**, a pod názvom **Eugen Gindl – Na hrane možného** knižne vyšiel na sklonku minulého roka vo vydavateľstve KPTL.

Biografické životopisy bývajú pútavé hlavne preto, že sa v nich na pozadí osobných príbehov neraz rozprávajú aj veľké dejiny. Človek si možno lepšie ako pri iných žánroch uvedomí, že či chceme, či nechceme, všetci sme do istej miery odsúdení na to, aby sme boli *homo politicus*. Dejiny sa nás nepýtajú, či s nimi súhlasíme; ale to, ako sa k nim za života postavíme a ako s nimi vybabreme, je potom farbou a chuťou príbehu, ktorý rozprávame. Nielen o sebe, ale o nás, zviazaných (často proti svojej vôli) neviditeľnými koreňmi vzťahov a individuálnych príbehov minulosti. Eugen Gindl bol *homo politicus* par excellence, a to je zrejme už z prvých riadkov knihy, iste aj pre človeka, ktorý by o ňom doposiaľ nič nevedel. Už len tým, kam ho dejiny vhodili – do Liptovského Mikuláša koncom druhej svetovej vojny. Ten si aj napriek vojne, zmenám v skladbe obyvateľstva a radikálnym politickým reformám ešte pomerne dlho uchoval ducha mnohokultúrneho malomesta, ktorého obyvatelia tradične patrili k najväčším svetobežníkom niekdajšieho Uhorska. Mestu sa možno aj vzhľadom na silné slovenské literárne tradície podarilo uchovať *genia loci*, ktorý v sebe spojil veľké Gindlove lásky: hory, z ktorých je bližšie ku hviezdám, a jazyk, ktorým sa to dá všetko opísať. Takto explicitne to síce v rozhovore nikde nehovorí, ale pasáže, v ktorých budúci svetobežník hovorí o domove, patria v knihe k najsilnejším. Tým domovom je slovenská krajina, celkom na začiatku s liptovskými horami, jaskyňami a lúkami, a slovenčina, ktorú uchopil ako nástroj aj vďaka vysokoškolským profesorom, mnohým z nich výrazným postavám literatúry, literárneho a novinárskeho života. Z textu sa dá vycítiť, že aj priateľské vzťahy Gindlovej rodiny so starými významnými mikulášskymi rodinami, ktoré sa v krátkosti spomínajú (Droppovci, Žuffovci a i.), v mladom človeku vyvolávali záujem o zvláštnosti slovenského kultúrneho vývoja a slovenské osobnosti.

Gindl hovorí s Tomášom Hučkom veľmi otvorene o počas komunizmu nepohodných príbuzných, o spôsoboch prežívania aj plnohodnotného života v komunizme. Hovorí to celistvo, bez akýchkoľvek komplexov a strachu z moralizátorov, plne rešpektujúci vlastnú integritu.

Tomáš Hučko rozdelil rozhovor na devätnásť viac-menej tematických kapitol. Prirodzene sleduje dve línie – životopisné udalosti, týkajúce sa najmä formovania v rodine, a vývoj myslenia v kontexte stalinistických 50. rokov, uvoľnenia 60. rokov, do ktorých šťastlivo zapadli práve roky vysokoškolského štúdia, normalizácie v ďalšom desaťročí a 80. rokov nesúcich sa najmä v duchu ekológie a smerujúcich k spoločenskému prevratu. Deväťdesiate roky plynule prechádzajú do tém, ktoré zamestnávajú verejný priestor dodnes. Rozhovory, ako uvádza autor, prebiehali približne rok, za ktorý nahral mnohé hodiny materiálu, a boli násilne prerušené Eugenovou smrťou v novembri 2021. Nie všetko sa teda mohlo dokončiť. Jednotlivé kapitoly (alebo tematické celky) sú predeľované „intermezzami“, čo sú samostatné literárne celky z pera Eugena Gindla alebo zo spomienkových príspevkov jemu blízkych ľudí a kolegov: Milana Lackoviča, Mikuláša Hubu, Jozefa Vlka, Miroslava Kollára a manželky Zuzany Gindl-Tatárovej. Z Gindlových textov ide o rozhovor o Vladovi Bednárovi pre

časopis *Rozum* a úryvok z angolskej reportáže zo 70. rokov, keď v Angole prebiehal národnoslobodzovací boj. Istým spôsobom všetky texty dopĺňajú alebo nadväzujú na informácie, ktoré sú v rozhovore naznačené. Pasáže týkajúce sa detstva a mladosti sú poznačené silnými a protichodnými rodinnými históriami a prehistóriami. Eugenov láskavý humor a zhovievavosť voči ľudským chybám očividne vyplývajú z pozorovania, že človek nestráca svoju ľudskosť automaticky preto, lebo sa mylil: naozaj je možné, aby sa gardistický strýčko zamiloval v pracovnom tábore do židovky, a je možné aj to, že hrdinu v jednom režime nový režim automaticky vyhlási za zradcu – napriek tomu alebo práve preto si ľudia pomáhajú a robia kompromisy, hoci so sebou nesúhlasia. V dnešnej dobe teoretického odsudzovania a plochých moralistických deklamácií o tom, čo je a čo nie je morálne, sa vedome zabúda na to, že keď realita človeka tlačí k „Sofiným voľbám“, tie voľby nie sú dokonalé. Gindl hovorí veľmi otvorene o počas komunizmu

nepohodlných príbuzných, o spôsoboch prežívania aj plnohodnotného života v komunizme, o kompromisoch, ktoré mnohí vrátane jeho samého robili, aj o tom, že nie vždy to znamenalo škodíť, a často to znamenalo aj pomôcť. Hovorí to celistvo, bez akýchkoľvek komplexov a strachu z moralizátorov, plne rešpektujúc vlastnú integritu. Mená kultúrnych či politických osobností, ktoré Gindl v rozhovore tu a tam hádže ako udičky, by sa zavše hodilo rozvinúť – pomohlo by to hlbšiemu ponoru do témy, možno aj na úkor niektorých iných zaujímavých informácií. Pri neuveriteľnom množstve načrtnutých tém, tvoriacich kaleidoskop slovenskej reality, môže byť, samozrejme, práve tou Sofinou voľbou otázka, či zachovať šírku tematického spektra alebo ho radšej obetovať kvôli väčšej hĺbke témy. Možno by bolo zaujímavejšie radšej sa vzdať „intermezz“ a venovať čo najviac priestoru nahranému materiálu. Toto určite platí pri krátkej zmienke o západnom kolonializme, na ktorom je pre nás mimoriadne to, že sa rúcal práve v našom čase reálno-socialistickej normalizácie 70. rokov. Gindl jednoznačne hovorí, že to ani v socialistickom Československu nebola neznáma či nová téma – no viac konkrétneho sa čitateľ nedozvie. Je to o to väčšia škoda, že sa autorovi napokon vzhľadom na Eugenovo úmrtie nepodarilo rozvinúť tému samotnej Angoly (čiastočne sa to pokúsil vyplniť ukážkou z reportáže). Mohlo to posunúť tému k širším otázkam tretieho sveta, s ktorým malo socialistické Československo už od konca 40. rokov minulého storočia eminentný záujem spolupracovať a ktorého poznanie sa stalo dôležitým faktorom Gindlovej zásadnej kritiky neoliberalného kapitalizmu súčasnosti vrátane kritiky z hľadiska ekológie.

V žánri biografických rozhovorov sme boli doposiaľ zvyknutí skôr na to, že ich viedol rovesník s rovesníkom – mám na mysli najmä rozhovory Jána Strassera s osobnosťami slovenskej kultúry. V prípade Hučkovho rozhovoru s Gindlom je novým a zaujímavým faktom aj generačný rozdiel. Niet pochýb, že v porovnaní s tým, na čo sme zvyknutí, to otvára aj možnosti iného druhu dialógu a perspektív rozmyšľania, ale aj formulovania myšlienok.

Rozhovor Tomáša Hučka s Eugenom Gindlom je peknou výzvou na to, aby sa v ňom načrtnuté zásadné témy našej spoločnosti sústavne oscilujúcej na hrane možného v budúcnosti rozvinuli viac – možno aj na základe tých častí materiálu, ktoré zatiaľ ostali nespracované.

✦ Silvia Ruppeltdtová

Ako perly na náhrdelníku jednej slučky

Narine Abgarian: Simon
Ilustrácie: František Hübel
Preklad: Katarína Strelková
Bratislava: Artforum, 2022

Kľúčovou informáciou deja románu **Simon** je fakt: „Vo svojich tridsiatich troch rokoch sa Melánia Ajinancová naučila privierať oči nad manželovými románikmi – napokon voči nemu citovo ochladla a zmierila sa s jeho záletníckou povahou.“ (s. 167) A my sledujeme, ako protagonista v priebehu svojho naplno prežitého života stretáva osudové ženy. Každá z nich je iná, každá si nesie svoj vlastný, často trpký príbeh, ktorého sa Simon stáva katalyzátorom. Prózu *Simon* si dnes môžeme prečítať v citlivom preklade Kataríny Strelkovej, v ruštine vyšla v roku 2020 a je románom etablovanej arménskej spisovateľky, ktorej tvorbu sme mali možnosť spoznať vďaka prekladu knihy *Z neba spadli tri jablká* (v Rusku vyšla v roku 2015 a do slovenčiny ju preložila Zuzana Bujačková v roku 2022). Román *Z neba spadli tri jablká* sa stal bestsellerom a bol preložený do štrnástich jazykov. Ak budeme obe prózy porovnávať, spoločným menovateľom zostane nepochybne originálny a imanentne poetický rukopis autorky s mnohými odkazmi na arménsku kultúru a dejiny ťažko skúšanej krajiny. Svojou podstatou sú však knihy odlišné. Autorka v diele *Z neba spadli tri jablká* programovo pracuje s mágiou a mytológiou, kým *Simon* je „len“ písaním o živote takom, aký je, tak ako ho v reálnych a realistických podmienkach prežívajú konkrétne postavy. Mágia je tu sústredená „len“ do tajomstva lásky. **Narine Abgarian** píše o nevypočítateľnosti lásky, čo je v konečnom sumare, ako ukazujú dej, vlastne ľahko vypočítateľné. Pohybuje sa na trajektórii nevera – vernosť, dobro – zlo, pričom jedno nevylučuje druhé a stáva sa jeho komplementárnou súčasťou. Nešťastie jedných je šťastím druhých a kolo osudu sa z vôle autorky točí ďalej, nič nezostáva také, aké bolo. Akoby každým ďalším príbehom lások murára Simona vždy znova potvrdzovala myšlienku, že zmyslom života je jednoducho žiť. Prijať život taký, aký je. A fátum je v náhrdelníku vzťahov stále prítomné: „Nikto z nich nepochyboval, že ku krátkodobému vzťahu medzi Simonom a Sofiou pred mnohými rokmi došlo preto, aby jedného dňa takto neobyčajne prepletené osudy dospeli k podobnému trpkému koncu. Ale nikomu z nich nenapadlo vidieť v tom

neradostnom finále čo i len najmenšie odsúdenie nebies. Aké že tu odsúdenie, keď sa z takých smútkov, radostí i dní plných utrpenia skladá celý ľudský život?“ (s. 194 – 195)

Próza je zručne napísaná – zdanlivo jednoducho, s chápaním konania postáv na hranici stotožnenia sa s nimi a zároveň s nepretržitým prepojením so sociálnym prostredím. Nebolo by nezaujímavé skúmať, ako na prežívanie sexuálnych vzťahov protagonistu vplyva tradičný patriarchát či stále prežívajúci podprahový matriarchát, spoločenská skúsenosť so socializmom, postsocializmus a ženská emancipácia ako taká. Hľadanie sociálnych vzorcov ponúka mnohé alternatívy výkladu, v každom prípade môžeme vnímať interpretačné výzvy už aj pri bežnom čítaní. Simon sa so svojim vyvoleným stretáva ako rovný s rovným, a to v plnej akceptácii slobody všetkých zúčastnených. Vďaka nemu nachádzajú partnerky sebahodnotu tak duševnú ako sexuálnu. Simon je teda v jednom z možných výkladov odklíňačom ženskej individuality, i keď sám o tom na strane 254 ponúka iné vysvetlenie: „Kde on tam koho zachraňoval?! Sám sa zachraňoval, ako vedel. Nebyť ich a ďalších desiatich – dvadsiatich prchavých bezvýznamných románikov, zatrepal by krcami. A tak vlastne vďaka ženám žil. Plával od jednej k druhej akoby od móla k mólu. Pristál, nadýchol sa, nabral do plúc čo najviac vzduchu – a poďho ďalej!“

Ak akcentujeme sociálny rozmer prózy, vo vykresľovaní postáv je zásadný fenomén práce a zamestnania. Pracovitosť je hodnotená vysoko. Môžeme to čítať ako spomienku na komunistické údernícke ideály alebo skôr na dedičstvo tradičných spoločenstiev, kde mal byť každý človek niečím užitočný pre celok. A týka sa to rovnako žien ako mužov. Autorka sa seba vlastným spôsobom vyjadruje k mnohým spoločenským témam. Tak ako v románe *Z neba spadli tri jablká* aj v románe *Simon* sa Narine Abgarian opakovaným tematizovaním

vojnového utrpenia jednoznačne vyjadruje k problematike vojny, a to napriek tomu, že obe diela napísala pred aktuálnym vojnovým konfliktom. Je však zrejme, že v zhode s jej literárnymi postavami aj ona stojí na strane ľudskosti a to je asi to najdôležitejšie, čo môžeme o jej písaní povedať.

☛ Ivica Ruttkayová

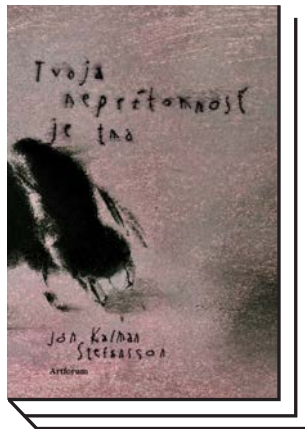
Amnézia po islandsky

Jón Kalman Stefansson:
Tvoja neprítomnosť je tma
Bratislava: Artforum, 2022

Kniha s pôsobivým dizajnom a ešte pôsobivejším názvom, román, v ktorom všetko so všetkým súvisí, ani písmo nie je náhodné. **Jón Kalman Stefansson** nasadil vysokú latku už v minulosti – román **Tvoja neprítomnosť je tma** ju rozhodne nepodlieza, naopak. Hoci kniha začala v zahraničných prekladoch vychádzať až v roku 2022, už v januári získala francúzsku cenu pre zahraničnú knihu.

Stefansson pokračuje v zobrazovaní špecifického prostredia Islandu, ktoré rozvíja vo svojich predchádzajúcich románoch. V literatúre ide o takpovediac neprebádaný priestor a autor na zachytenie jeho svojrázneho charakteru využíva veľmi rozsiahle lyrické opisy, ktoré zjemňujú drsné podmienky a tuhé zimy. Narážame však na ostré kontrasty. Nehostinnosť a chlad prostredia stojí proti „horúcemu“ temperamentu postáv. Archetyp Islandčana, ťažko pracujúceho pre vlastné prežitie, je búraný jeho širokou myslou, ukrývajúcou najrôznejšiu škálu citov, ktoré sú primárnym determinantom jeho konania. V postavách sa tak ukazuje, že to, čo poháňa život, v skutočnosti nie je Boh ani diabol, ale primárne láska, sexualita a hlboko ukryté túžby. Láska buduje, sexuálny pud vo väčšine prípadov deštruuje – v kontexte románu ich vnímame ako dve protichodné sily, ktoré zo seba môžu vychádzať, súčasne však pôsobia ako pravé antonymá. Opisy sexuálnych scén však kontrastujú s pátosom opisov prostredia – ich explicitnosť je v kontexte zarážajúca, miestami môže pôsobiť rušivo a drsne.

Uvedené kontrasty však nie sú jediné. Ten najvýraznejší je latentne prítomný už v samotnom názve románu. Autor sa pohráva s prítomnosťou smrti, ktorá sa prenesene stáva jednou z postáv. Oscilácia medzi svetom živých a mŕtvych je sprostredkovaná rozprávačom, neurčitým a neurčeným, akýmsi médiom medzi súčasnosťou a minulosťou. To podčiarkuje centrálny

a nadčasový problém románu – spomínanie, zabudnutie, hľadanie a strácanie sa. Formou textov v texte sa tak čitateľ dozvedá o ságach islandských rodín, o traumách, chybách či triumfoch ich predkov. Priestorová izolácia od sveta sa tu javí ako konzervujúci prvok uchováajúci spomienky (a teda život) výraznejšie – prekročenie krehkej hranice medzi životom a smrťou smerom k logike by totiž bolo krokom do samoty. Stefansson ukazuje, že osud predkov je ako dedičný hriech – odráža sa v osudoch potomkov, a tak (nás) minulosť ovplyvňuje viac, než si myslíme. Odpustenie chýb minulosť je teda začiatkom vlastného života, súčasnosti – ako to reprezentuje Eiríkur, latentne prítomný protagonist. Jeho hľadanie seba vyústí do mohutnej pointy: „Odpustiť znamená to isté ako priznať sa sám k sebe. Kto odpustí, nájde sám seba.“ (s. 396)

Prechody medzi svetmi sú v románe vyčlenené ako samostatné časti uvedené citáciou z textu. Postupne sa ich intervaly skracujú a pre nepozorného čitateľa môže byť orientácia v texte výrazným problémom. Takéto zmeny perspektívy totiž pôsobia trochu mäťuco, ale sú naozaj len „o zvyku“. Na rozsiahlej ploche románu majú svoje opodstatnenie a v závere do seba zapadnú ako puzzle. Veľké množstvo postáv s často krkolomnými menami a názvy odľahlých častí krajiny môžu na prvý dojem takisto pôsobiť nadbytočne – každá postava a každý priestor má však svoju významnú, nenahraditeľnú úlohu. Text nie je lineárny, autor udržiava čitateľa v neustálej pozornosti, umožňuje mu pozrieť sa na dej z každého časového a priestorového uhla, robí mu teda službu. Klukaté a úzke islandské cesty u Stefanssóna vedú k vznešeným pointám a vždy je na nich niečo príťažlivé a všeludské – čítavé.

☛ Romana Antalová

Rozumom proti rozumu

Stuart Jeffries: Grandhotel nad propastí. Životy mysliteľů frankfurtské školy
Preklad: Petr Fantys
Brno: Host, 2022

V poslednom čase si tzv. frankfurtská škola (ako sa zvykne nazývať myšlienkový prúd kultúrneho marxizmu) vyslúžila od svojich odporcov vysoké hodnotenie. Časť konzervatívnych osobností vrátane populárneho Jordana Petersona ju totiž povýšila až na strojkyniu úpadku západnej civilizácie. To, že jej pripísala taký obrovský význam, sa dá vysvetliť tým, že konšpiračným teóriám sa kritické myslenie a kritická teória, ktorá z tejto školy vyšla, prirodzene priečia. Ako poukazuje **Stuart Jeffries** vo svojej skupinovej biografii o frankfurtskej škole, inštitúcie, ktoré mala priviesť k rozpadu, sa „frankfurťania“ snažili brániť. Adorno a Horkheimer hájili inštitúciu rodiny ako zónu odporu proti totalitným silám; pre Habermasa bola katolícka cirkev spojencom pri budovaní multikultúrnych systémov; a Axel Honneth vníma rovnosť pred zákonom ako predpoklad prosperity a individuálnej autonómie.

Životy členov (o. i. E. Fromma, H. Marcuseho) a spolupracovníkov (W. Benjamina, E. Blocha, W. Reicha) Inštitútu pre sociálny výskum boli ešte rozporupnejšie. Jeffries ironicky zhrňa, že šlo o marxistov bez strany, socialistov žijúcich z kapitalizmu a vďaka moderným výdobytkom, ktorých fungovanie kritizovali. Pre ich pohodlný a odmeraný postoj k politickému boju ich Bertold Brecht pohrdavo nazval „frankfurturistami“. Ich váhavé stanovisko k možnostiam reálnej spoločenskej zmeny si však zaslúži vysvetlenie. Vzhľadom na to, že takmer všetci členovia Inštitútu prežili holokaust (až na Benjamina, ktorý zomrel v Katalánsku na úteku pred gestapom), zažili nástup fašizmu v Nemecku a ešte predtým zmarenú revolúciu v Nemecku, boli skeptickí voči túžbe pracujúcich oslobodiť sa spod jarma kapitalistického útlaku. Napriek tomu neprestali analyzovať príčiny „strachu zo slobody“. Fromm v knihe s rovnomenným názvom identifikoval tri dôvody, ktorým venovali pozornosť i jeho súputníci: autoritárstvo, deštruktivita a konformita. Podľa prieskumu, ktorý vykonal pred nástupom Hitlera k moci, spomedzi pracujúcich len 15 % malo odvahu a ochotu vyburcovať ostatných k činnosti a zdolať nepriateľa. Vyhliadky znášania slobody a spoliehania sa na seba boli v menšine a priali skôr kolektivistickému poriadku,

ktorého vzostup frankfurťania sledovali vôkol seba.

Svoj výskum začali pozorovaním, že hrozbu hladu a biedy doplnili nové formy útlaku a degradácie. Kapitalizmus sa spojil s vedou, technikou, dokonca aj s umením, aby zakryl intenzitu svojho vykorisťovania. Adorno poukazoval na vplyv masovokomunikačných prostriedkov, vytvárajúcich svojimi vzorcami pasívnych a hlúpych konzumentov, a Horkheimer kritizoval využívanie rozumu na čisto inštrumentálne účely bez zohľadňovania širších súvislostí. Za týmito postojmi bol poukaz na odvrátenú stranu osvietenstva. Moc rozumu mala oddeliť ľudstvo od prírody a dovoliť mu ju ovládnuť, v dôsledku čoho sa tak príroda ako ostatní ľudia stali vypočítateľní, nahraditeľní a vykorisťovateľní. Pôvodný sen rozumu o ovládnutí prírody (a žien, ako bystro na paralelnú snahu patriarchálnej spoločnosti poukazuje Jeffries) sa napokon vyvinul do nočnej mory koncentračných táborov.

Napokon, Benjamin už pred vojnou poznamenal, že „neexistuje žiadny dokument o civilizácii, ktorý by zároveň nebol dokumentom o barbarstve.“ Funkciu falošnej pamäti podľa neho neplnili len sfaľované spisy dejín, ale aj všetky artefakty, ktoré svoj historický a umelecký záznam zúžili na rozprávanie plné pokroku a víťazov, vylučujúce sny tých, čo sa na nich podieľali alebo sa stali ich obeťami. Z tohto dôvodu mohol aj umelecké dielo považovať za lživú výpoveď.

Otázke autenticity umeleckého diela sa Jeffries venuje na viacerých miestach knihy. Hoci sa umenie spolu s pracovnou silou komodifikovalo, členovia frankfurtskej školy prišli s niektorými podnetnými postrehmi, ako dokáza uniknúť zvečneniu. Benjamin si mnohé sľuboval od nových technológií – konkrétne kinematografie a jej schopnosti rozšíriť komodifikáciu – dostupnosťou a možnosťami strihu. Adorno zas videl jeho potenciál vo vyjadrovaní pravdy

o utrpení, ktoré neslúži žiadnemu ďalšiemu účelu.

Sociálna kritika prvej generácie frankfurtskej školy mala poväčšine melancholický ráz. Výraznejšou výnimkou bol Marcuse, ktorý sa nebal podporiť študentské hnutia, prirodzene ovplyvnené ich dielami. Pokračovateľom odkazu školy sa v ďalšej generácii stal Jürgen Habermas, ktorého Jeffries označil za utopického modernistu usilujúceho sa myslieť optimisticky v postmodernej dystopii. Či už melancholický, alebo nie, jedno mali spolupracovníci frankfurtskej školy spoločné. Využívali silu rozumu proti jeho vlastnému zbožšteniu.

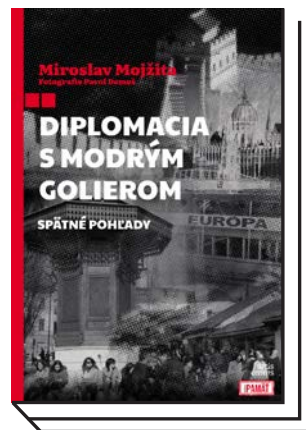
✉ Peter Takáč

Diplomat aj kronikár

Miroslav Mojžita: Diplomacia s modrým golierom. Spätne pohľady
Fotografie: Pavol Demeš
Žilina: Artis Omnis, 2022

Je nezvyčajné, aby na začiatku textu autor prezrádza, aké plány do budúcnosti mu vrtajú v hlave, ale myšlienkový nepokoj je pre **Miroslava Mojžitu** príznačný. „Doma mám stohy papierov, ku ktorým sa chcem vracaa, a možno z nich ešte vydolujem poznatky, ktoré budú eventuálne zaujímavé pre tých, čo sa remeslom diplomacie hodljajú zaoberaa,“ píše v úvode svojej najnovšej knihy **Diplomacia s modrým golierom**. Už pred dvadsiatimi rokmi mu nedalo, aby ako aktívny svedok dramatických zvrátov v Srbsku (politická a volebná porážka diktátora Miloševića) nenapísal z čias svojho tamojšieho veľvyslanckého pôsobenia knižku *Belehrad – Poznámky 1995 – 2001*. A z obdobia, keď bol veľvyslancom v Bosne a Hercegovine, spísal pozoruhodnú knihu *Sarajevo – Čakanie na lastovičky*. Užitočné je, že Mojžita zaznamenal aj formovanie slovenskej diplomacie v rokoch 1990 až 1993 v knihe *Kňazko/Demeš/Kňazko*, ktorá vyšla v roku 2004 vďaka Ústavu politických vied SAV.

Keď sa začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia Mojžita zapojil do budovania najprv slovenského ministerstva medzinárodných vzťahov (ešte za existencie federácie) a potom ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky, mal už za sebou skúsenosť z československých veľvyslanectiev v Číne a Indii. Jeho bratislavskí šéfovia získali dobrého znalca fungovania aparátu ministerstva zahraničia v Prahe. A vtedy ešte netušili, že majú aj výborného kronikára s literárnym talentom. Jeho profesorka slovenčiny na zvolenskom gymnáziu sa rozhorčila, keď si podal

prihlášku na štúdium politológie a sociológie: „Ako to, že nejdeš na žurnalistiku?“ Odvetil jej: „Veď mi stále hovoríte, že výborne píšem. To mám stráviť päť rokov štúdia ničím, čo viem?“ Mojžita v roku 1969 ešte nevedel, že jeho vyvolené štúdium prejde tvrdou normalizačnou korekciou a z politológie – ako novej disciplíny – toho veľa nezostane.

Naozaj ju spoznal plnokrvne až v nových pomeroch po zamatovej revolúcii. Vidieť to aj v textoch jeho novej knihy. Sú to síce „spätne pohľady“, ako hovorí podtitul, ale text nemá bilančný charakter a ako v úvode autor upozorňuje, nie je to ani záverečná bodka. Je to naozaj „in medias res“, začína sa poslednou pracovnou štáciou, presnejšie užhorodskou kronikou, kde bol v rokoch 2017 – 2020 generálnym konzulom. Končí sa Čínou, svojím prvým diplomatickým postom. Tam bol jeho šéfom na veľvyslanectve pre neho nezabudnuteľný učiteľ remesla diplomacie Zdeněk Trhlík. Mladému Mirovi hovorieval, že „diplomat musí mať v sebe stále idúci motorček, akési perpetuum mobile, ktoré ho samo poháňa dopredu“. Autor, samozrejme, venuje veľký priestor krajinám, v ktorých pôsobil, a problémom, ktorými sa zaoberal. Ide najmä o západobalkánske štáty, ale aj Bielorusko, Zakarpatskú Ukrajinu i problematiku slovensko-maďarských vzťahov. Veľmi komplexná je časť textu nazvaná *Kosovská sága*. Vysvetľuje známy odmietavý postoj Slovenska k samostatnosti Kosova, ale zároveň jednoznačne hovorí ako o „úplne nerealistickom variante, že Kosovo zostane súčasťou Srbska“.

Vzrušujúce je čítanie kapitoly *Maďarská téma v slovenskej diplomacii*. Mojžita bol v prvej polovici 90. rokov členom odborného tímu na slovenskom ministerstve zahraničných vecí, ktorý spolu s maďarskými partnermi pracoval na príprave slovensko-maďarskej základnej zmluvy o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci. Znalci vtedy

zhodnotili, že prvýkrát v dejinách Slováci s Maďarmi rokovali ako rovný s rovným a dosiahli obojstrane výhodný výsledok.

V poslednej kapitole nazvanej *Diplomacia malého štátu* autor užitočne prezentuje svoje kritické poznámky a predstavy o práci diplomata, ktoré sú zaujímavé aj pre mladšie generácie. O sebe hovorí: „... bol som jednoznačne diplomat s modrým golierom – nielen preto, že som sa cítil robotníkom diplomacie, ale aj preto, že som tie modré golieri aj celý svoj diplomatický život nosil“. Počas jeho prvého diplomatického pobytu v Číne si jeho starostlivá manželka všimla, že diplomati, s ktorými sa stretávali, mali akési zažltnuté biele golieri. V Pekingu bolo totiž všetko vrátane vody nažltnuté od jemného piesku z púšte Gobi, ktorý sa často vznášal nad mestom. Košela po niekoľkých praniach stratila bielobu, neboli ešte také dokonalé bieličky. Manželka mu preto začala nakupovať modré košele svetlých odtieňov. Pri nich zostali až do konca diplomatickej kariéry Miroslava Mojžitu.

✦ Július Lőrincz

Angažovaní, depresívni, humorní aj spirituálni

Kol. aut: The Paris Review. Rozhovory s osobnosťami literatúry 70. rokov
Preklad: V. Gális, T. Hučko, K. Karabová, M. Makara, P. Pančíková
Bratislava: Brak, 2022

Tretí zväzok rozhovorov pôvodne uverejňovaných v jednom z najvýznamnejších literárnych časopisov na svete *The Paris Review* predstavuje autorov a autorky reprezentujúce literatúru sedemdesiatych rokov 20. storočia. Editori série, **T. Hučko** a **F. Malík**, sice nikde v knihe neprehrádzajú kľúč, podľa ktorého výber zostavovali, ale zdá sa, že sa snažili vybrať osobnosti čo najrozmanitejších identít aj prístupov k literárnej tvorbe. V knihe sa teda predstaví spisovateľ a hudobný skladateľ A. Burgess, novinárka a publicistka J. Didion, komik J. Heller, predstaviteľ amerického hnutia za oslobodenie gejev a obdivovateľ védantskej filozofie Ch. Isherwood, predstaviteľ tzv. americkej židovskej literatúry B. Malamud, angažovaný ľavicový básnik P. Neruda, pozoruhodne produktívna J. C. Oates, poetka A. Sexton tematizujúca svet depresie, materstva či pokusov o samovraždu, neúprosný kritik amerických pomerov G. Vidal a vojnový veterán – nesmierne vtipný K. Vonnegut.

Okrem Čilana P. Neruda a Brita A. Burgessa vychádza výber tvorcov z amerického literárneho prostredia, vďaka čomu máme možnosť nahliadnúť napríklad do sveta večerných kurzov písania pre dospelých, ako aj do univerzitného prostredia, ktoré mnohým z nich umožnilo venovať sa výlučne literatúre a vlastnej tvorbe. Absolventi ani lektori (obe skupiny majú v knihe svojich zástupcov) nehodnotia kurzy kreatívneho písania negatívne: zhodujú sa v názore, že stretnutia tohto typu ponúkajú účastníkom zmysluplne strávený čas bez ohľadu na to, koľko profesionálnych spisovateľov vyprodukujú, otvárajú priestor na hĺbkové ponáranie sa do textov a stretávanie vzájomne si blízkych, zaujímavých a vnímavých ľudí.

Zároveň sa však v rozhovoroch odкрýva aj menej idylická tvár literárno-kultúrneho prostredia Spojených štátov 70. rokov. Najmä otázky typu „Kto je podľa vášho názoru predurčený stať sa veľikánom?“ dávajú tušiť panujúci predpoklad, že najväčšou ambíciou píšucich ľudí je dostať sa do akejsi elitnej skupiny géniov, obstať v pomyselnom teste kvality či zvyšovať svoju produktivitu. Príznačná je potom odpoveď J. C. Oates: „Keďže ako ženu ma nemôžu brať vážne minimálne tí kritici, ktorí v tlači zostavujú rebríčky autorov, mám zrejme slobodu robiť si, čo chcem. Nemám nijaký zmysel pre konkurenciu a ani záujem súťažiť; celkom mi uniká, o čo sa taký Hemingway a jeho epigón Mailer pokúšajú, keď so svojím talentom vstupujú do ringu. Pokiaľ viem, žiadne umelecké dielo nikdy odnikiaľ nevytlačilo iné umelecké dielo.“ (s. 165) Velavravné je aj konštatovanie G. Vidala: „Recenzenti (...). Zaujímajú ich spisovateľa, nie literatúra, a morálka, nie dobré umenie.“ (s. 203) Každý rozhovor otvára nové otázky a témy, ale dva za sebou nasledujúce rozhovory vytrčajú spomedzi ostatných aj vďaka vzájomnému napätiu. Poetka Anne Sexton a (prevažne) prozaička

Joyce Carol Oates bojujú ako ženy autorky pri tvorbe s podobnými predsudkami či prekážkami, ale vo svojom vzťahu k písaniu nemôžu byť rozdielnejšie. Sexton sa k tvorbe, ale aj k literatúre všeobecne dostala až v dospelosti v rámci psychoterapie („Bola som obeťou amerického sna, buržoázneho sna strednej triedy. Chcela som len svoj malý kúsok života, byť vydatá, mať deti.“ s. 173) a celý život bojuje jednak s vlastným zdravím, ako aj s rodinou nárokovúcou si na jej čas a sily. Oates vyrástla v rodine podporujúcej jej tvorivosť a svoje romány chrlí ako bežnú každodennú, hoci mimoriadne radostnú prácu.

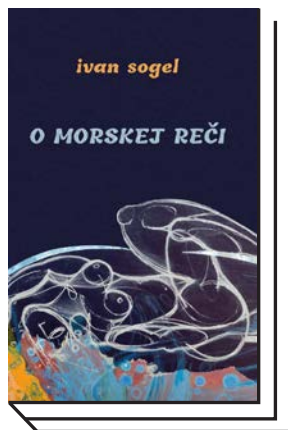
Ani pri treťom zväzku tejto série sa prekladateľskému a redaktorskému kolektívu, žiaľ, nepodarilo celkom vyhnúť jazykovým a formálnym problémom. Stále sa občas objavujú zle, doslovne či štylisticky neadekvátne preložené miesta, ale najväčší údiv vyvoláva stratégia (alebo jej absencia) prekladania názvov literárnych diel: väčšina názvov kníh či jednotlivých textov (nie však všetky) je uvedená v angličtine bez ohľadu na to, v akom jazyku boli napísané alebo či existuje slovenský preklad. Ako sa však dá v slovenskom texte akceptovať *Dr. Zhivago*, vyslovene smiešne „*Stories from Malá strana (Malostranské poviedky)*“ alebo domnienka, že P. Neruda napísal knihu *Residence on Earth*? V publikačnej praxi sa uplatňujú viaceré spôsoby riešenia takýchto situácií, ale tu sa na jednotnom a zmysluplnom postupe nedohodli. Škoda, lebo takéto v podstate formálny detail trochu kazí ináč dobrý dojem z knihy s premyslenou dramaturgiou, rozmanitými témami a inšpirujúcimi myšlienkami.

✦ Eva Palkovičová

Nad všetkým je láska

Ivan Sogel: O morskej reči
Košice: Pectus, 2022

Útla knižka poézie s príjemným dizajnom (Pavol Tupaj), príťažlivými čiernobielymi ilustráciami a farebnou obálkou od významného výtvarníka Helmuta Bistika sa skladá z dvoch kompozičných častí a obsahuje 39 básní. V knihe je zaujímavá poznámka, že rukopis bol dokončený už v roku 2018, čo by nasvedčovalo vzhľadom na rok vydania tomu, že **Ivan Sogel** je precízny, záleží mu na príjemcovi i na sebe. Hoci ide o knižný básnický debut, Sogel (1953) nie je začiatočníkom – poéziu publikoval v renomovaných literárnych časopisoch a ako rozhlasový redaktor, činoherec, dramaturg a umelecký riaditeľ Bábkového divadla v Košiciach

vydal teoretické štúdie a knižné publikácie z tejto oblasti. Sogelov knižný básnický debut

O morskej reči predstavuje verše o pocitoch lyrického subjektu, ktoré sa rozvíjajú prevažne kdesi pri mori, medzi prímorskou architektúrou, v minulých dobách, no svojou silou pretrvávajú. Autor používa 2. osobu jednotného čísla, prihovára sa komusi nepomenovanému, možno iba tušenému objektu. V pozadí pocitov lyrického hrdinu je stále prítomná žena (?), túžba (?), láska (?), spomienka (?) – všetko v neistých náznakoch, a preto pre príjemcu (čitateľa) nastupuje možnosť a potreba „hádať“, dopĺňať, byť v priestore a čase, ktorý nie je presne určený, hoci v náznakoch je tu krajina, v ktorej hrdina zažíva to, z čoho sa vyznáva: „už dávno ma opustila tráva / zostala len rosa / a kvet mi pelom máva“. (s. 14) Jeho myšlienky sa stále točia okolo vzťahu – minulého? súčasného? alebo myšleného s túžbou po partnerskom vzťahu alebo so smútkom za vzťahom pominutým. V Sogelových veršoch zohráva dôležitú úlohu príroda a architektúra. Dokázal nápadito sklbiť prírodu a vzťah k žene, vo vzťahu lyrického subjektu k obom nachádza podobenstvá, jedno i druhé je mu príjemné. Vyjadrenie pocitov lyrického hrdinu (často jeho smutných stavov), ktoré prisudzuje fiktívnej 2. osobe, je založené na prírodných motívoch a na zvláštnom splyvaní psychických stavov oboch subjektov s prírodnými procesmi. Podobne je to so stvárnením dávnovekej architektúry; všetko esteticky príťažlivé, krásne, zjednocuje do množiny, na ktorú spomína. Vzťahy sú uložené vždy v hmlistom prostredí, na hranici skutočnosti a sna, spomienky a prítomnosti a možno je to iba predstava („dlho sa rozprávate o minulosti / ktorá takmer pri každom riadku zabolí“, s. 22). Autor dosahuje stav neurčitosti zásluhou vyjadrenia hlbokých asociácií a neistôt („chceš vymeniť svoju beznádej / za nádej“, s. 20). Vo veršoch sú pocity

stvárnene takmer vždy dvojznačne; príjemca je v napätí, čo platí – reálny alebo fiktívny vzťah, spomienkový alebo súčasný, alebo dokonca túžobný. V niektorých básňach však autor dopovedáva (spravidla vo dvoch záverečných veršoch) riešenia, zmysel, čo pôsobí trochu navyše. Druhá časť zbierky obsahuje básne, ktorých názvy sa zásadne začínajú písmenom (predložkou) O – a v niektorých uplatňuje v značnej miere anaforu, čo vytvára príslušnú gradáciu. Tá sa raz končí pozitívnym vrcholením, inokedy zostupom, až stratením príjemných pocitov. Básne sú však optimistickejšie než v prvej časti zbierky, zdá sa, že lyrický subjekt naplnil svoju túžbu, no pripúšťa po jej nenaplnení príľnutie – blúdenie v prírode, „aby pochopili večný kolobeh / ničivej sily a vášnivej lásky...“ (s. 65) Lyrický subjekt vytriezvieva z istého nadšenia, „múdre“, väčšmi sa zamýšľa nad základnými pravdami života. Aj tu je častý motív mora ako hlbokého a ťažko poznaného fenoménu, čo asociuje hĺbku psychiky citlivého subjektu.

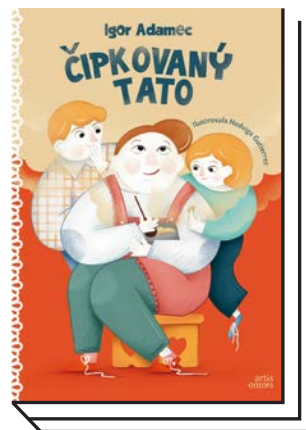
Pre celú Sogelovu zbierku je typická vysoká metaforickosť; je silná a dobrá, obyčajne navodzuje napätie v pocitoch lyrického hrdinu a ono sa „vysvetlí“ spravidla v závere básne. Z formových znakov možno uviesť absenciu veľkých písmen a interpunkcie, prevahu 2. osoby jednotného čísla i náznaky rýmov. Absencia interpunkcie má svoje opodstatnenie vo veršových presahoch, ktoré poskytujú viacero významov vypovedaného: „stačí keď bolesť uniká do zabudnutia / všetko ustrnie aspoň načas / zastaví sa chvíľa.“ (s.7) Kniha Ivana Sogela pôsobí svojou tematickou sémantikou pesimisticky, vyvoláva smútok prezentovaný lyrickým subjektom, ale nájdeme v nej aj konštatácie v podobe reflexií (o poézii, o vzťahoch medzi ľuďmi) a sentencií, ktoré prinášajú pozitívne riešenia. „stačí keď bolesť uniká do zabudnutia.“ (s. 7)

✦ Gabriela Rakúsová

Rozprávky o rozprávaní

Igor Adamec: **Čipkovaný tato**
Žilina: Artis Omnis, 2022

Herec Igor Adamec, alias Kakaovník, napísal pre deti vtipné rozprávky. Sú zoradené do štyroch kategórií podľa veku, ale ako autor sám hovorí, „rozprávka poteší v každom veku“ a tieto určite pobavia aj rodičov. Názov knihy je stelesnením veselej predstavy rozprávkača rozprávok v bielej čipkovej blúzke, ktorá v deťoch evokuje mamínu

prítomnosť a bezpečie. Príbehy sprevádzajú veselé ilustrácie Hedvigy Gutierrez. V rozprávkach pre tých najmenších vystupuje poštarka, ale aj jej manžel, ktorý jej trpezlivo a s láskou opravuje bicykel. V prvej sú to deti, ktoré si kreslia na chodník dobrodružstvá Pajka, v ďalšej vystupuje kominár. Na konci rozprávok je kratučké a vtipné zhrnutie. A hoci príbehy Igora Adamca do žánru rozprávky úplne nespádajú, lebo im chýba magická transformácia, sú rozprávkami v tom zmysle, že sa rozprávajú. Autorov rozprávačský štýl je atraktívny, veľmi prirodzený a súčasný. V druhej časti sú rozprávky pre začínajúcich čitateľov. Hneď v prvej z nich sa pobavia nad policajtom Jojom, ktorý sa bojí vlastnej ženy, ak by nezjedol „aspoň šesť lyžíc“ (s. 34) špenátu. Rozprávka o doktorovi Pilulkovi je o jeho láske k trúbke a o tom, že treba chodiť slušne oblečený. Láska a e-mailovanie v dobe instagramovej je témou v rozprávky o ítečkárovi. Rozprávka o kvapkajúcom kohútiku, suchu aj inštalatérovi a nahnevanej mame má vtipné poučenie: „Inštalatér nie je vodník. Netreba ho zalievat!“ (s. 50) Ďalšia časť je venovaná deťom, ktoré si už vedľa rozprávky aj vymýšľať, ale upozorňuje na klamstvo a vymýšľanie nepravdy. Rozprávka o dirigentskej hokejke varuje pred žalovaním. Je však aj o tvorivosti a detskej hre. Kým v dirigentskej rozprávke hrá úlohu dirigentská palička, v *Rozprávke kúzelníckej* sa máva kúzelnickou paličkou. V kúzle zabráni chliebik s husacou masťou a cesnakom a „Linda je stále v debničke na kúsky. Namiesto jednej papulnatej asistentky má teraz v skrinke jej trinásť dobre napapřených častí.“ (s. 65) V *Rozprávke redaktorskej* je hlavnou postavou jazyková redaktorka pani Hôrková, bývalá profesorka slovenského jazyka a literatúry: „Každé ráno chodievala do svojej obľúbenej školy učiť svoje obľúbené deti. Zakaždým si obliekla svoj obľúbený svetlosivý kostýmček, vyleštila svoje obľúbené

profesorské okuliare a začala klásť študentom svoje obľúbené otázky.“ (s. 69) Veľmi zábavná rozprávka ukazuje, že prílišná korektnosť zabíja tvorivosť aj umenie... „nie všetky rozprávky sa končia šťastne!“ (s. 72)

V poslednej časti sú rozprávky, ktoré si majú veľké deti (rodičia) čítať pre seba. V rozprávke o svokre a „akademickom zaťovi“ (s. 78) sa zať zatne, vymaľuje svokre kuchyňu a nad sporákom jej nechá ironický odkaz – obraz, svokrine jazyky: „Raz darmo, umelec je umelec a nezaprie svoj postoj ani pri takej jednoduchej činnosti, akou je bielenie steny. Aj keby fúriky z neba padali.“

(s. 78) Knižka pokračuje príbehom o Janke K., televíznej dramaturgičke, ktorá je veľmi rozrútená a zábudlivá. Namiesto práce behá po meste a nakupuje kostýmy, topánky, svetry a pyžamy a zábavný program vymýšľa za ňu režisér Ďuri a scenárista Viktor: „Prešiel týždeň a Viktor priniesol Ďurimu veľmi sľubný scenár. Režisér Ďuri zas oslovil šikovných účinkujúcich a dal dohromady spoľahlivý výrobný štáb. Nikto z nich si nevšimol, že dramaturgička Jana K. nechodí do práce a že

šéfredaktorka je stále zamknutá v kancelárii, aby ju nikto nevyrušoval.“ (s. 85) Viaceré rozprávky sa venujú umeleckým profesiám. Nie vždy sa čitatelia dozvedia, čo vlastne dramaturg alebo šéfredaktor skutočne robia, ale o fotografovi sa dozvieme, že dokáže urobiť „z úplne bežného dievčaťa veľkú krásavicu, alebo z úplne normálneho chlapca takého svalovca, že podobného nestretnete ani v posilňovni.“ (s. 87)

Pre fotografa z rozprávky je najťažšie fotiť kozy a iné zvieratá. V rozprávke *MUDRĽANT* dedo – rocker odpovedá na večné otázky svojho štvorročného vnuka Jakubka. A hoci je dedo vyšportovaný, štýlový a opálený, s deťmi to veľmi nevie: „Dedo to opäť nevydržal a uštedril mi buchnúť do chrbta. Malý sa odmlčal a potom odrazu vychrlil celú spršku otázok: Prečo sa chodníku hovorí chodník; prečo sa po šmyklávke šmýkame smerom dole a nie smerom hore; či by sa zo žuvačky nedali robiť balóny; prečo balón praskne; prečo Šimon vyzerá ako balón a kedy praskne.“ (s. 97) Zábavné rozprávky zo súčasnosti o večných témach potešia maličkých, väčších aj dospelých čitateľov.

☛ **Katarína Labudová**

Čo robíš, pocít?

Tina Oziewicz: Čo robia pocity
Ilustrácie: Aleksandra Zajac
Preklad: Silvia Kaščáková
Bratislava: Ikar – Stonožka, 2022

Čo robia pocity? je prvou knihou pre deti poľskej autorky **Tiny Oziewicz** z jej série *Pocity (Uczucia)*. 72-stranová publikácia rozohráva na dvojstranách celkom jednoduché, no výstižné situačné charakterizácie pocitov: „Strach sa tvári, že tu nie je.“ A škriatok si pred tapetou plnej kvetov nasadzuje na hlavu rovnakú kvetinu. Alebo: „Trpezlivosť má peknú záhradu.“ Veľmi trefné a konkrétne konotácie k takým abstraktným psychologickým javom.

V hrejivých, hoci nie výrazne farebných ilustráciách **Aleksandry Zajac** sa pocit zosobňuje ako guľatý chlpatý sivý škriatok. Postavičky škriatkov sú napriek ich nejasej druhej príslušnosti výrazovo veľmi bohaté, čo sa prejavuje najmä v ich mimike (dobrosrdečné oči, veľké ústa, zvrátené čelo). Zajac efektívne pracuje aj s priestorom stránky. Nahnevaný škriatok je zobrazený len po krk a jeho ukričaná tvár so zatvorenými očami zaberá takmer celú dvojstranu. Kniha je určená pre deti od 5 rokov.

Má ich povzbudiť k premýšľaniu o tom, čo sa v nich deje, keď cítia radosť alebo keď sa boja. *Čo robia pocity?* nie je prvoplánovo ani nasilu didaktická. Práve naopak. Veľmi jemne, láskavo a nevtieravo rozpráva o veciach, o ktorých s deťmi treba hovoriť a ku ktorým by si mali hľadať vlastné vizuálne asociácie.

☛ **Dominika Madro**

Knižná Revue

☛ Mesačník o knihách

Vydáva

Slovenské literárne centrum,
 štátna príspevková organizácia
 Ministerstva kultúry SR
 IČO 31752381

Redakcia

šéfredaktor Marek Vadas,
 Dominika Madro,
 Daniela Balážová

Adresa redakcie

Knižná revue, Námestie SNP 12,
 812 24 Bratislava,
 02/204 73 518, 0918 640 831,
 krevue@litcentrum.sk
 www.litcentrum.sk

Obálka © Miloš Kopták:

Z cyklu Ruský neosuprematizmus,
 akryl na plátne (2022)

Grafika

Vojtech Ruman
 a Barbora Gavláková
Jazyková úprava
 Lujza Bakošová

Tlač

ULTRA PRINT, s. r. o.

Rozširuje

MEDIAPRINT-KAPA,
 PRESSEGROSSO, a. s.

Objednávky na predplatné prijíma

L. K. PERMANENT, spol. s r. o.,
 Mária Škardová
 tel.: 00421/2/49 111 201
 e-mail: skardova@lkpermanent.sk
 web: www.lkpermanent.sk
 Poštový priečinok 4, 834 14
 Bratislava 34, 02/4911 12 01
 a ARES, spol. s r. o.,
 Elektrárnska 12091, 831 04
 Bratislava, tel.: 0800 141 911,
 e-mail: casopisy@ares.sk

Redakcia si vyhradzuje právo
 na krátenie a úpravu zaslaných
 príspevkov. Názory redakcie
 sa nemusia zhodovať s názormi
 prispievateľov. Autorské práva
 vyhradené © Knižná revue /
 Slovenské literárne centrum

EV 2983/09, MIČ: 49 315

Podávanie novinových zásielok
 povolené RPP
 Ba-Pošta 12 dňa 21. 10. 1993,
 č. j. 129/93.

ISSN 1210-1982 (tlač. verzia),
 ISSN 1336-247X (online)

Knižná revue č. 3/2023 vyjde
 16. marca 2023

Ročné predplatné
Knižnej Revue 24 €

Knižná Revue

Mesačník o knihách

Čítanie, ktoré má zmysel

Každý mesiac vo vašej schránke s ročným predplatným za 24 €

TRIDSAŤ ROKOV

SLOVENSKEJ

REPUBLIKY

ZACHYTÁVA

EDÍCIA PAMÄŤ

artis
omnis

www.artisomnis.sk

martinus

Tešíme sa na vás

Užite si pravú knihomoľskú atmosféru

Každé zo **17 kníhkupectiev Martinus** ukrýva množstvo knihomoľských zákutí a potešení. Objavíte ich všetky? :-)

Prezradíme vám, že v nitrianskej Promenade nájdete **meč kráľa Svätopluka**, v Prešove sa stratíte v **Tajomnom lese**, malí knihomoli a knihomoľky si užijú **ostrov plný príbehov** na bratislavských Nivách a **vchod do Narnie** vedie priamo cez trnavské kníhkupectvo.

A knihomoli v Bratislave, Martine, Poprade, Košiciach, Nitre a Prešove si môžu **spríjemniť návštevu** chutným **koláčikom a kávou** v našich kníhkaviarňach.

Objavte všetky knižné kráľovstvá Martinus:
www.martinus.sk/knihkupectva

